

{מה ע"א}

שנחנק מבשר חי [ושותה מים לשחרור].

רבי טרפון אומר, בורא נפשות רבות וחסרונן. אמר רבא בר רב חנן לאביי, ויש אומרים לרב יוסף, מה ההלכה. אמר לו, לך תראה מה שעושים בחזקתו [שנהגו לברך בתחילה שהכל ובסוף בורא נפשות רבות].

הדרן עלך כיצד מברכין

/משנה/. שלשה שאכלו כאחת חייבין להזדמן² [יחד לצרוף ברכה בלשון רבים כגון נברך. ואפילו אם א' אכל דמאי³ פ'י אוכל שקנה מעם הארץ שחייב לעשרו מדרבנן], או מעשר ראשון שנטלה תרומתו, או מעשר שני או הקדש שנפדו [לשהתירם באכילה], וכן השמש [ששמשם בסעודה כל] שאכל [עמהם] כזית⁴, והכותי⁵, [כל אלה] מזמנין עליו [אף על גב שדומים לאיסור, אין כאן ברכה בעבירה. אבל מי ש[אכל טבל⁶, או

¹ עי' שו"ע (או"ח סי' רד ס"ז): הוב"ד לעיל הערה Error! Bookmark not defined.

² עי' שו"ע (או"ח סי' קצב ס"א): היו המסובין ג', חייבים בזימון שאומר אחד מהם: נברך שאכלנו משלו, והם עונים ואומרים: ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו, והוא חוזר ואומר: ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו בא"י אמה' הזן את העולם וכו'. ואם הם ד' יכול לומר: ברכו שאכלנו משלו, אבל יותר טוב לומר נברך, שלא להוציא עצמו מן הכלל. ואם הם עשרה, צריך להזכיר את ה', שאומר: נברך אלהינו וכו', והם עונים ואומרים: ברוך אלהינו וכו'. אין לה' נברך לאלהינו בלמ"ד. ובין שיהיו עשרה או מאה או אלף או רבוא, כך הם מברכים. וכל המשנה מזה הנוסח, כגון שאומר: נברך על המזון שאכלנו, או שאומר: למי שאכלנו משלו, או שאומר במקום ובטובו מטובו, או במקום חיינו אומר חיים, הרי זה בור. וכשהם עשרה, כיון שמזכירים את השם יכול לומר: נברך אלהינו על המזון שאכלנו משלו.

משנה ברורה: חייבין בזימון - דהיינו שחייבין להזדמן ולצרף ברכתם בלשון רבים דהיינו שאחד יאמר נברך שאכלנו וכו' ואסמכו רבנן אקרא דכתיב גדלו לה' אתי וגרוממה שמו דמשמע שאחד יאמר לשנים גדלו א"נ ממאי דכתיב כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו וכו' שם הם יותר עד עשרה כמו שיתבאר לפנינו.

נברך - בזוהר הזהירו לומר בפיו קודם בהמ"ז תן לנו הכוס ונברך או באו ונברך לפי שכל דבר שבקדושה צריך הזמנה בפה עובר לעשייתו כדי להמשיך הקדושה ומזה נוהגים לומר בל"א (רבתי, מיר וועלין בענטשין) והם עונים יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם.

והוא חוזר ואומר וכו' חיינו - ואם המסובין צריכין לענות אמן אחריו יש דעות בין האחרונים והמנהג שלא לענות.

ובטובו חיינו בא"י אמה' וכו' - משמע מזה דלא יאמר ברוך הוא וברוך שמו ויש פוסקים כתבו לומר ב"ה וב"ש וכן המנהג ועיין במ"א ובשאר אחרונים דעל"פ לא שייך זה ביחיד וגם בשלשה אין לומר אותו רק המברך ולא שנים המזמנים עמו.

יכול לומר ברכו - כיון שהם שלשה וראוים לברך בלשון רבים בלעדו אבל בשנים לא יכול לומר ברכו רק נברך ובדיעבד אם אמר בשנים ברכו אפשר דיצא.

בלמ"ד - דגבי ברכה לא כתיב למ"ד דכתיב ברכו עמים אלהינו.

על המזון שאכלנו - דמשמע דמברך לבעה"ב המאכילו דאי לרחמנא למה הוא מזכיר מזון בלא מזון יש הרבה לברכו [תוס'].

למי שאכלנו משלו - דמשמע דרבים הם זה זן את זה וזה זן את זה ולפי דבריו הוא מברך לבעה"ב [רש"י] וגבי מטובו פירש משום דממעט בתגמוליו של מקום דמשמע דבר מועט כדי חיים וטעם שלא לומר חיים דמשמע שהוא מוציא עצמו מן הכלל.

יכול וכו' - דתו ליכא למטעי דקאי על בעה"ב המאכילו.

³ עי' רמב"ם (ברכות פ"א ה"כ) אבל אם אכל דמאי אף על פי שאינו ראוי אלא לעניים או מעשר ראשון שנטלה תרומתו אף על פי שלא ניטל ממנו חשבון תרומה גדולה והוא שהקדימו בשבלין או מעשר שני והקדש שנפדו אף על פי שלא נתן את החומש, הרי זה מברך תחלה וסוף וכן כל כיוצא בהן.

⁴ עי' שו"ע (או"ח סי' קצט ס"א): השמש שאכל כזית מזמנין עליו.

משנה ברורה: מזמנין עליו - שאף שלא קבע עצמו בשלחן עמהם שאוכל מעומד וגם הולך ובא באמצע אכילתו ואין לו קביעות כלל עמהם אפ"ה מצטרף שכיון שדרכו אכילתו בכך זו היא קביעתו משא"כ באיש אחר וכמ"ש בסימן קצ"ג ס"ב במ"ב.

⁵ עי' שו"ע (או"ח סי' קצט ס"ב): כותי בזמן הזה הרי הוא כעובד עבודת אלילים ואין מזמנין עליו.

⁶ עי' שו"ע (או"ח סי' קצו ס"א): אכל דבר איסור, אף על פי שאינו אסור אלא מדרבנן, אין מזמנין עליו ואין מברכין עליו לא בתחלה ולא בסוף.

משנה ברורה: דבר איסור - אפילו אין איסורו בעצם אלא משום שהוא אסור ע"ז דבר זה.

ואין מברכין עליו - וה"ה שאין עונין אמן על ברכתו.

לא בתחלה וכו' - הואיל ודבר איסור הוא ויש עבירה באכילתו מנאץ את ה' בברכתו ע"ז וכענין שנאמר בוצע בך נאץ ה'.

מעשר ראשון שלא נטלה תרומתו, או מעשר שני או הקדש שלא נפדו, או השמש שאכל פחות מכזית, או הנכרי⁸, אין מזמנין עליו. נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהן⁷. עד כמה [יאכל עמהם ויתחייב עמהם] בזימון. עד כזית⁸, רבי יהודה אומר, עד כביצה.

גמרא. מיפה לומדים את זה [ששלשה ראוים לברכת צירוף]. אמר רב אסי, שנאמר בקרא "גדלו לה' אתי וגרוממה שמו יחדו" [פ"י א' אומר לשנים, שהרי כתוב "גדלו", ממילא יש שלשש]. רבי אבהו אמר מכאן "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו" [גם כאן א' קורא לה' וזה גורם לשנים "הבו" גודל לאלהינו].

אמר רב חנן בר אבא, מאיפה אנו לומדים לעונה "אמן" שלא יגביה קולו יותר מן המברך², שנאמר "גדלו לה' אתי וגרוממה שמו יחדו". אמר רבי שמעון בן פזי, מאיפה אנו לומדים שאין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא³, שנאמר "משה ידבר והאלהים יענו בקול", שאין לימוד מהפסוק "בקול", ומה מלמד הנאמר "בקול", בקולו של משה. וכן למדנו בבביתא, אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא, ואם אי אפשר למתרגם להגביה קולו כנגד הקורא, שימעך הקורא קולו ויקרא.

נאמר [אצל האמוראים], שנים שאכלו כאחת, נחלקו בו רב ורבי יוחנן, אחד אמר, אם רצו לזמן מזמנין, ואחד אמר, אם רצו לזמן, אין מזמנין. [שואל הגמ' למדנו במשנה, שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן], שלשה, כן [יכולים לזמן, אבל], שנים, לא [לא יכולים לזמן, אם כן איך א' אמר שאפשר שנים לזמן. מתרץ הגמ' שם [מדבר לענין] חובה, כאן [מדבר לענין] רשות.

בא שמע, שלשה שאכלו כאחת, חייבין לזמן ואין רשאי ליחלק [ולברך כל א' לעצמו, שהוא מקפיע אותה מתורת זימון, הרי רואים], שלשה כן [מזמנים], שנים לא [ולמה לשלשה אסור לחלק, הרי ישאר שנים ואם הם רוצים יכולים לזמן, לפי צד א' הנ"ל, וקשה על השיטה הזו. מתרץ הגמ' שם שונה, שקבעו בחובה מתחילה [ואם א' הולך, הוא מפקיע מהם החובת זימון, ונשארו שנים אחרים רק בגדר רשות, וגדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה].

בא שמע, השמש שהיה משמש על השנים⁷, מותר לו לאכול עמהם אף על פי שנתנו לו רשות [ואין כאן גאווה שהם רוצים להביאם לידי חיוב זימון, ואם שנים יכולים לזמן למה. אבל אם היה משמש על השלשה, הרי זה אינו אוכל עמהם אלא אם כן נתנו לו רשות. [מתרץ הגמ' שם שונה,

ולא בסוף - ואפילו אם אכל כדי שביעה ואם אכל בשוגג ונזכר אחר אכילתו דעת הט"ז ועוד כמה אחרונים דבזה יוכל לברך בסוף [והיינו אפילו לא אכל כדי שביעה] דבזה לא שייך נאוך אלא דלענין זימון אפילו בשוגג אין לזמן ע"ז דאכילת איסור לא חשיבא קביעות. אם גנב או גזל חטים וטחנן ואפאן י"א שאע"פ שקנאן בשינוי והרי הם שלו אלא שחייב לשלם לו דמים עבורם מ"מ אסור לברך ע"ז בין ברכה ראשונה ובין בהמ"ז דלענין ברכה דאית בה הזכרת השם חמיר טפי ותמיד הוא בכלל נאוך וי"א דהואיל וקנה יכול לברך ודעת המ"א דלענין בהמ"ז אם אכל כדי שביעה יש להורות בזה שיברך בהמ"ז דהוא דאורייתא ויש להחמיר ולברך.

⁷ עי' שו"ע (או"ח סי' קצט ס"ז): נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם, אבל מזמנין לעצמן. ולא תהא חבורה של נשים ועבדים וקטנים מזמנין יחד, משום פריצותא דעבדים, אלא נשים לעצמן ועבדים לעצמם. ובלבד שלא יזמנו בשם. משנה ברורה: וקטנים - עיין לקמיה בסעיף י'.

אין מזמנין עליהן - ר"ל אם לא היו רק שני אנשים אין אלו מצטרפין לשלשה שיתחייבו על ידם בזימון משום דאלו אינן בני חיובא בזימון וכדלקמיה בס"ז ואפילו אם רצו לזמן עמהם ג"כ אין רשאי וגרע מנשים בעצמן או עבדים שיש להם עכ"פ רשות לזמן וכדלקמיה משום שאין חברתן נאה שיהיה הצירוף של שלשה ע"י הנשים וכן ע"י העבדים שהם פרוצים בזמה ואפילו אשה עם בעלה ובניה ג"כ אין נכון להצטרף מטעם זה.

אבל מזמנין לעצמן - רשות וקאי אנשים ועבדים ולא אקטנים דקטנים לאו בני מצוה נינהו לומר שיזמנו לעצמן.

פריצותא דעבדים - שחשודים על הזנות ועל משכב זכור ולכן אפילו יש ג' עבדים אין מזמנין עם הנשים בחבורה אחת דאכתי איכא פריצותא.

בשם - דהזכרת השם הוא דבר שבקדושה וכל דבר שבקדושה איננו בפחות מעשרה זכרים ובני חורין וכדלעיל בס"י נ"ה.

⁸ עי' שו"ע (או"ח סי' קפד ס"ז): שיעור אכילה לברך עליה ברכת המזון, בכזית. משנה ברורה: לברך עליה בהמ"ז וכו' - ואף על גב דברכה ראשונה צריך לברך אפילו על כל שהוא התם משום דאסור ליהנות מעוה"ז בלי ברכה.

בכזית - היינו מדרבנן אבל מדאורייתא אינו חייב לברך בהמ"ז כ"א כשאכל דוקא שיעור שביעה שנאמר ואכלת ושבעת וברכת. ושיעור שביעה משמע מספר החינות [בפרשת עקב] דאינו שוה בכל אדם אלא כ"א יודע שביעה ואם דרכו תמיד לאכול כדי מחייתו לבד גם זה נחשב שביעה.

עי' שו"ע (או"ח סי' קצו ס"ד): אין מזמנין על מי שאכל פחות מכזית.

⁹ י"ג כקולו.

{מה ע"ב}

שהם רוצים לקבוע בחובת [זימון ולא רשות, ולכן אין להוכיח מכאן אם שנים יכולים לזמן או לא].

בא שמע, נשים מזמנות לעצמן¹⁰, ועבדים מזמנים לעצמן, נשים ועבדים וקטנים אם רצו לזמן [יחד], אין מזמנים. והרי מאה נשים [לענין חובת זימון, דינים] כשתי גברים [דאין חייבות לזמן, ואם רצו, מזמנים, והוא הדין לשנים], ולמדנו, נשים מזמנות לעצמן ועבדים מזמנים לעצמן [אם כן יש הוכחה שיש זימון של רשות בשני אנשים. מתוך הגמ', אין מכאן הוכחה] ששם שונה, שיש דעות [פי' שלשה נפשות חשובות להודות יותר משני אנשים, שיש בו משום "גדלו לה" אתי"]. אם כן [אין מובן מה שכתוב בסוף, נשים ועבדים אם רצו לזמן אין מזמנים, למה לא. והרי יש דעות. [מסביר הגמ'] שם שונה, משום פריצות [בין נשים לעבדים, בין של משכב זכור דעבדים בקטנים].

זה מובן שרב [הוא זה] שאמר, אם רצו לזמן אין מזמנים, שאמר רב דימי בר יוסף אמר רב, שלשה שאכלו כאחת ויצא אחד מהם לשוק, קוראים לו [להודיעו שהם רוצים לזמן] ומזמנים עליו [אפילו אם הוא לא מגיע רק פונה אליהם במקום מעמדן], הטעם [שמזמנים עליו משום], שקוראין לו, [אם] לא קוראין לו, לא [יכול לזמן, אע"פ שהם שנים. מתוך הגמ', אין מכאן הוכחה, ששם שונה, שנקבעו בחובה מתחילה. אלא, זה מובן שרבי יוחנן הוא [זה] שאמר, אם רצו לזמן, אין מזמנים. שאמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, שנים שאכלו כאחת, אחד מהן יוצא בברכת חבריו. ושאלנו בזה, מה לומדים מכאן, [הרי כבר] למדנו [במקום אחר], שמע [ברכתו של השני עם כוונה לצאת] ולא ענה [אמן]. יצא¹¹. ואמר רבי זירא [לומדים מההלכה הזאת של רבה בר רחננה] לומר שאין ברכת הזימון ביניהם, וזה מובן [שרבי יוחנן הוא הצד שאין שנים יכולים לזמן].

אמר רבא בר רב הונא לרב הונא, והרי רבנן שבאו ממערב [פי' ארץ ישראל] אמרו, אם [שנים] רצו לזמן, מזמנים. מה זה, וכי לא ששמעו כך מרבי יוחנן [שהוא בן ארץ ישראל]. לא, ששמעו מרב לפני שירד לבבל. מה שלמדנו לפני כן, אמר רב דימי בר יוסף אמר רב, שלשה שאכלו כאחת ויצא אחד מהם לשוק, קוראין לו ומזמנים עליו¹². אמר אביי, והוא שקרו לו והוא ענה [פי' שהוא סמוך להם ועונה להם].

¹⁰ ע"י שר"ע (א"ח סי' קצט ס"ו): הוב"ד לעיל הערה 7.

¹¹ ע"י שר"ע (א"ח סי' ריג ס"ב): אין המבדק מוציא אחרים אלא אם כן יאכל וישתה עמם, ואז יוצאים בשמיעתן שמכוונים אליהם, אפילו לא יענו אמן. משנה ברורה: מוציא אחרים - בברכת הנהנין דדוקא בברכת המצות שכל ישראל ערביין זה בזה וכשחבירו אינו יוצא ידי המצוה כאלו הוא לא יצא לכן יכול לברך אפילו מי שאינו חייב בברכה זו משא"כ בברכת הנהנין שאינו חוב המוטל עליו כשאר מצות דלא ליתנהי ולא לברך ואפילו אם אינם יודעים בעצמן לברך. וזה הסעיף שייך בין לברכה ראשונה ובין לברכה אחרונה ועיין לעיל בסימן קס"ז ס"ט.

ואז יוצאים בשמיעתן - ואם אינו אוכל ושותה עמם אף בדיעבד לא יצאו דהא ברכתו הוי לבטלה כיון שאינו אוכל בעצמו ואין יצאו על ידו ואפילו ענו דאם על הברכה אם לא שמה שלא אכל ושתה המבדק היה בשוגג או באונס כגון שנשפך הכוס אחר הברכה וכו"ג דבעת הברכה לא היה לבטלה אז יוצאין אחרים על ידו.

שמכוונים אליו - והוא ג"כ כיוון להוציאם וכדלקמיה בס"ג.

אפילו לא יענו אמן - דק"ל דשומע כוונה והרי הוא כמבדק בעצמו. וכ"ז לענין דיעבד אבל לכתחלה לבד מה שמצוה לענות אמן על כל ברכה ששומע מישראל דלקמן בסימן רט"ו עוד יותר יש חיוב לכתחלה לענות אמן בברכה שמתכוין לצאת בה כדי להורות בפועל שמסכים לברכת המבדק. כתבו הפוסקים אם כמה אנשים עושים מצוה אחת מצוה לכתחלה שאחד יברך לכולם דברוב עם הדרת מלך ועיין לעיל בסימן ו"ו בשע"ת סק"ו ובסימן ח' ס"ה ובמ"ב ובסימן רצ"ח ובתב"ש סימן ט"ט.

¹² ע"י שר"ע (א"ח סי' קצד ס"ב): שלשה שאכלו ויצא אחד מהם לשוק, קוראים אותו ומודיעים לו שרוצים לזמן, כדי שיכין ויצטרף עמהם ויענה עמהם ברכת זימון, ויוצאים ידי חובתן אף ע"פ שאינו בא ויושב עמהם. וה"מ בג', אבל בעשרה כיון שצריכים להזכיר את השם אינם מצטרפין עד שיבא וישב עמהם. [וע"ל סימן ר' עד היכן ברכת הזימון].

משנה ברורה: כדי שיכין - לשמוע ברכת הזימון.

ויענה עמהם - אבל אם אינו עונה אין מזמנים עליו משום דאינו עומד עמהם אבל אם היה עומד עמהם אף אם אינו עונה עמהם מזמנים עליו בע"כ כמבואר לקמן סי' ר"ש [שיר"ב ומגן גבורים וא"ר בתירוצו ב'].

ויוצאין ידי חובתן - וגם הוא יוצא ידי חובת זימון בזה.

שאינו בא - אלא שעומד נגד הפתח בסמוך להם [ועיין סימן נ"ה ס"כ דמבואר שם דאם יש טינוף בינתים מפסיק] וכשיגמור ענינו יבוא הביתה שאכל שם ויברך בהמ"ז [רמב"ם] מיהו אם נשתהה שם עד גמר בהמ"ז וכוון לבו לצאת יצא ידי בהמ"ז וא"צ לברך.

וע"ל סי' ר"ש - ס"ב ולפי מה דפסק שם רמ"א צריך העונה להמתין עד שיגמרו ברכת הזן.

אמר מר זוטרא, ולא אמרו [הלכה זו שאל צריך לכתוב אליהם] אלא בשלשה, אבל בעשרה, [אין מזמנים עם הזכרת השם] עד שיבא. רב אשי שאל, אדרבה, מסתבר להיפך. תשעה, נראין כעשרה [אין אדם ממנה להבחין בין עשרה לתשעה, ולכן אפשר לזמן עליו אפילו אם לא בא, אבל] שנים אין נראין כשלשה. וההלכה כמר זוטרא. למה, כיון שצריך להזכיר את שם שנים, בפחות מעשרה אינו דרך ארץ.

אמר אביי, נוקטים, שנים שאכלו יחד, מצוה ליחלק [ולברך כל אחד בפני עצמו, בין ברכת המוציא בין ברכת המזון]. וכן למדנו בברייתא, שנים שאכלו יחד¹³, מצוה ליחלק, במה מדובר, כששניהם חכמים [שיודעים לברך], אבל [אם] אחד חכם ואחד בור [שלא יודע לברך], החכם מברך, ובור יוצא [ידי חובתו בברכתו של החכם].

אמר רבא, דבר זה אני אמרת, ונאמר בשם רבי זירא כדברי, שלשה שאכלו כאחת¹⁴, אחד מפסיק לשנים ואין שנים מפסיקין לאחד [אם שנים גמרו סעודתם ורוצים לזמן, דרך ארץ הוא שיהא האחד מפסיק את סעודתו שיזמנו עליו עד ברכת הזן, דהיינו ברכת זימון, וחוזר וגומר סעודתו, אבל שנים אין עליהם להפסיק בשביל היחיד, וימתין עד שיגמרו]. ולא. והרי רב פפא הפסיק [סעודתו] לאבא בנו [פי' כדי שהוא יזמן, ובסעודה בעוד שהיו אוכלים היתה] הוא [פי' רב פפא] ועוד א'. רב פפא שונה שעשה לפניו משורת הדין [להחשיב את בנו].

יהודה בר מרימר ומר בר רב אשי ורב אחא מ"דפתי" אכלו לחם יחד, לא היה בהם אחד שהוא מופלג [בחכמה או בזקנה] מחברו [פי' מהשנים אחרים] לברך להם, אמרו זה שלמדנו במשנה, שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן, היינו [דווקא] שיש אדם גדול [שאו הגדול מברך], אבל במקרה שהם שוים [ואין א' גדול מהאחרים], עדיף לחלק את הברכות, [ולכן] כל א' בריך לעצמו, באו לפני מרימר, אמר להם, ידי ברכה, יצאתם, [אבל] ידי [מצות] זימון, לא יצאתם. ואם תאמרו שתחזור ותזמן [עכשיו אחרי שברכו, אי אפשר שכן] אין זימון למפרע.

[א' מהשוק] בא ומצא [שלשה] כשהן מברכים [פי' מזמנים], מה הוא אומר אחריהם. רב זביד אמר, "ברוך ומבורך" [שכן לא יכול לומר "שאכלנו משלו"], רב פפא אמר, [הוא] עונה "אמן". ולא חולקים, זה [מדובר] שמצאם שאומרים "נברך", וזה [מדובר] שמצאם שאומרים "ברוך". אם מצאם שאומרים "נברך", אומר "ברוך ומבורך". [אבל אם מצאם שאומרים "ברוך", עונה "אמן"].

אחד לימד, העונה אמן אחר ברכתו [של עצמו] הרי זה משובח, ואחר לימד, הרי זה מגונה. אין קושי [וסתירה], זה [שהוא משובח], בבונה ירושלים" [שהיא סוף הברכות, וכן בסוף ברכות דקריאת שמע, שחרית וערבית, וכן בסוף "כל ברכותיו"], וזה [שאמר שהוא מגונה], בשאר ברכות [פי' בסוף כל ברכה וברכה פרטית].

[בסוף ברכת המזון] אביי ענה בקול, כדי שישמעו הפועלים [וידעו שנגמרה כל הברכה, שהרי אין המבדק עונה אמן אלא לבסוף] ושיקומו [לעבודתם, ואע"פ שיש אחרי בונה ירושלים, עכ"ז], הטוב והמטיב אינו מן התורה [ולכן אין לפועלים זכות לבטל מעבודתם עבורו]. רב אשי ענה אותו בלחש, כדי שלא ילזלו ב[ברכת] "הטוב והמטיב".

¹³ ע"י שר"ע (א"ח סי' קצג ס"א): הוב"ד לעיל הערה ד.

¹⁴ ע"י שר"ע (א"ח סי' ר ס"א): שלשה שאכלו כאחד, אחד מפסיק על כרחו לשנים ועונה עמהם ברכת זימון. ואפילו לא רצה להפסיק, מזמנים עליו בין עונה בין אינו עונה כל שהוא עומד שם. אבל שנים אין חייבים להפסיק לאחד, והלכך אין חיוב זימון חל עד שיתרצו להפסיק ולברך, ואם לא רצו להפסיק וזימן הוא עליהם, לא עשה כלום. ואם לא רצו להפסיק, אף הוא אינו רשאי לברך ולצאת לשוק, עד שיגמרו השנים וזימן עליהם, שהרי כבר נתחייב הוא בזימון והיאך יברך בלא זימון.

משנה ברורה: שאכלו כאחד וכו' - ר"ל שהתחילו לאכול כאחד וגמרו שנים מהם תחלה ורוצים לברך בהמ"ז.

מפסיק על כרחו - ר"ל שאין הדבר תלוי ברצונו אם רוצה להפסיק מסעודתו ולענות אלא מן הדין מחויב לזה כיון שהם רבים נגדו אין צריכים להמתין עליו. בין אינו עונה וכו' - ר"ל שאעפ"כ הם יוצאים ידי זימון כיון שהוא עומד שם ושומע ויכול לענות (ולאפוקי כשיצא לחוץ וכדלעיל בסימן קצ"ד ס"ב) ומיהו הוא בודאי אינו יוצא א"כ הפסיק וענה עמהם.

אין חיוב זימון חל וכו' - הלשון מגומגם קצת והכוונה דאין חייבים עתה לזמן עם האחד.

אינו רשאי - הב"ח חולק ע"ז ודעתו דאין חיוב זימון חל עד שיגמרו כל השלשה את סעודתם ועל כן קודם שגמרו השנים רשאי האחד לברך בפני עצמו ולצאת והעתיקו המ"א להלכה אבל כל האחרונים חולקין עליו ודעתם כהשר"ע דמכיון שהתחילו לאכול ביחד חל מיד חובת זימון עליהם ואין שום אחד מהם שגמר סעודתו קודם רשאי לברך בפני עצמו מיהו אם היה דבר נחוץ מאד שנוגע להפסד ממון וכדומה אפשר שיש להקל לאחד לברך בפ"ע קודם שגמרו השנים סעודתם ולצאת. אך באופן זה טוב יותר שהשנים יתנהגו בזה לפני משורת הדין ויפסיקו מסעודתם וזימן עליהם.

{מו ע"א}

רבי זירא נחלה, רבי אבהו נכנס אליו, וקיבל על עצמו, אם הקטן ושרוף הרגלים, אני אעשה יום טוב לתלמידים. [רבי זירא] התרפא, [רבי אבהו] עשה סעודה לכל התלמידים. כאשר הגיע [זמן] להתחיל [ולברך המוציא], אמר [רבי אבהו] לרבי זירא, שהרב יתחיל לנו [ויברך המוציא]. אמר לו, וכי אתה לא סובר לזה שאמר רבי יוחנן, בעל הבית בוצע¹⁵. [אז רבי אבהו] התחילה להם [ויברך המוציא]. כאשר הגיע לברך [ברכת המזון], אמר [רבי אבהו] לו [לרבי זירא], שהרב יברך לנו. אמר לו, וכי אתה לא סובר כזה שרב הונא מבבל שאמר, הבוצע מברך. והוא [פ]י רבי אבהו סובר כמי. כימו זה שאמר רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי, בעל הבית בוצע ואורח מברך¹⁶, בעל הבית בוצע, כדי שיבצע בעין יפה, ואורח מברך, כדי שיברך בעל הבית.

¹⁵ ע"י שו"ע (א"ח ס' קסז ס"ד): אם המסובים רבים, גדול שבכולם בוצע. הגה: ואם הם שוים ואחד מהן כהן, מצוה להקדימו. ואם הכהן עם הארץ, ת"ח קודם לו. ואם הכהן ג"כ ת"ח, אלא שהוא פחות מן השני, טוב להקדימו אבל אין חיוב בדבר. וע"ל ס' ר"א (ומדרכי פ' בני העיר ב"י ס' קל"ה בשם רשב"א) ואם יש עמהם בע"ה, הוא בוצע ואפילו אם האורח גדול (והמברך יאמר תחלה ברשות מורי ורבותי) (א"ז וב"י בשם שבולי לקט).

משנה ברורה: רבים - וה"ה שנים ומיירי כשאין עמהם הבעל סעודה או שכולם בעלי סעודה ואוכלין יחד. גדול שבכולם - בחכמה מפני כבודו.

בוצע - ומוציא האחרים בברכתו ואפילו במקום דהמנהג דכל אחד מברך לעצמו על ככרו מ"מ המנהג גדול בוצע תחלה והחתן ביום חתונתו בוצע אף על פי שיש בהמסובין גדול ממנו.

להקדימו - דכתיב וקדשתו ואח"ל לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון.

ת"ח קודם לו - ואסור להת"ח להקדימו לפניו ומבזה בזה את התורה ואיתא לקמן בסימן ר"א דדוקא אם מקדימו לפניו דרך חוק ומשפט כהונה דהיינו מפני שהוא כהן אבל אם נותן לו רשות לברך שלא מחמת כהונה רשאי.

טוב להקדימו - ואיתא בגמרא שמי שנוהר בזה מאריך ימים בכך.

עמהם בעה"ב - ר"ל בעל הסעודה שאוכל עמהם.

הוא בוצע - והוא קודם אפילו לכהן ות"ח כדי שיבצע בעין יפה.

ואפילו אם האורח גדול - הנה הלחם חמודות כתב שכהנים נהגו לחלוק כבוד לגדול והמ"א הסכים עמו אך כמה אחרונים מפקפקין בזה אך בסעודה שכל המסובין אוכל כא"א מככרו ומברכין לעצמן בודאי הנכון שבעה"ב יכבד להגדול שיבצע תחלה כיון שאין כאן טעם משום עין יפה.

יאמר תחלה וכו' - היינו אפי' הגדול הוא הבוצע או בעה"ב משום מדת ענוה צריך ליטול רשות כאלו הם גדולים ממנו ולהם נאה לברך. כשיש שם כהן שמצוה להקדימו וכנ"ל אם רוצה אחר לבצוע וה"ה לבהמ"ז צריך ליטול ממנו רשות [ולא מהני מה שיאמר ברשות הכהן אם לא נתן לו הכהן רשות].

¹⁶ ע"י שו"ע (א"ח ס' ר"א ס"א): גדול מברך, אפילו בא בסוף ואם רצה ליתן רשות לקטן לברך, רשאי. והני מילי כשאין שם אורח, אבל אם יש שם אורח, הוא מברך אפילו אם בעל הבית גדול ממנו, כדי שיברך לבעל הבית. ומה ברכה מברכו, יהי רצון שלא יבוש ולא יכלם בעל הבית הזה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, ויצליח בכל נכסיו, ויהיו נכסיו מוצלחים וקרובים לעיר, ולא ישלוט שטן במעשי ידיו, ואל יזדקק לפניו שום דבר חטא והרהור עון מעתה ועד עולם. ואם בע"ה רוצה לוותר (פירוש שאינו רוצה להקפיד) על ברכתו, ולברך ברכת המזון בעצמו, רשאי. הגה: והוא הדין שיכול ליתן לברך למי שירצה (ב"י בשם אוהל מועד).

משנה ברורה: גדול מברך - היינו הגדול בחכמה שבכל המסובין הוא יהיה המברך בהמ"ז לכולם ואף דהשתא המנהג שכל א' מברך לעצמו בלחש וכדלעיל בסימן קפ"ג מ"מ מנהג ד"א לכבדו שיהיה הוא המזמן ומיירי שכל המסובין הם בעלי בתים שאכלו משלהן דאם היה א' בעה"ב הדבר תלוי בו ליתן לאורח לברך וכדלקמיה או למי שירצה מבני ביתו ויברך ג"כ לבעה"ב. אם הגדול מוציא ליחה [שקורין הוש"ט] יברך אחר כי אין זה נכון שיפסיק הרבה פעמים ויהיה רוקק והאחרים ימתינו. יש מקומות שנוהגין שנותנין לאבל [שעל אביו ואמו כל י"ב חודש] לברך ודוקא כשכולם שוים דהיינו שכולם אוכלים משלהם אבל כשאוכל מפתו של בעה"ב תלוי ברצון בעה"ב למי שירצה יתן וכו' ש אם רוצה בעצמו לברך.

בסוף - הסעודה כל היכא דאי מייתי להו מידי מצו למיכל וכדלעיל בסימן קצ"ז ס"א ע"ש ומסתברא דאם משהה בסעודתיה אין מחוייבין להמתין עליו עד שיגמור סעודתו כדי שיהיה הוא המברך אלא מברך אחר והוא יענה.

אם יש שם אורח - היינו כשהוא אוכל מפתו של בעה"ב.

מברך אפי' וכו' - ואם יש שם כמה אורחים תלוי לפי דעתו של בעה"ב ואפילו ליתן לקטן שבהם.

ומה ברכה מברכו וכו' - בספר לחם חמודות תמה למה אנו משנים נוסח הברכה דבעה"ב ממה שנאמר בש"ס.

רשאי - שלא תקנו ליתן לאורח אלא לטובתו כדי שיברכנו וכו' ש אם האורח אינו הגון בעיניו דיש לו לעשות כן.

מה הוא מברך [את הבעל הבית], "יהי רצון שלא יבוש בעל הבית בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא". ורבי מוסיף בה, "ויצילח מאד בכל נכסיו, ויהיו נכסיו [פ]י קרקעותין ונכסיו מוצלחים וקרובים לעיר [שיכול לשמור עליהם], ואל ישלוט שטן לא במעשי ידיו ולא במעשי ידיו, ואל יזדקק לא לפניו ולא לפניו שום דבר הרהור חטא ועבירה ועון מעתה ועד עולם".

עד היכן ברכת הזמון¹⁷. רב נחמן אמר, עד "נברך", ורב ששת אמר, עד "הזן". אולי נאמר [שמחלוקת זו בין רב נחמן ורב ששת] כמו המחלוקת תנאים [זו], שאחד לימד, ברכת המזון שנים ושלשה [ברכות], פ"י לפעמים שתי ברכות כשאין זימון, ולפעמים ג' ברכות כאשר יש זימון. ואחר לימד, שלשה וארבעה. חשבו [הגמ' כעת], דלפי כולם [ברכת] "הטוב והמטיב" אינו מן התורה, וכי לא שחולקים בזה, שמי שאמר שתיים ושלש, סובר [ברכת הזימון] עד "הזן" [וכאשר יש פחות מג' אנשים רק מברך ב' ברכות "על הארץ ועל המזון" ו"בונה ירושלים"], ומי שאמר שלש וארבע, סובר [ברכת הזימון רק] עד "נברך" [שאכלנו משלו] אבל "הזן את הכל" תמיד מברכים].

[מסביר הגמרא] לא [חולקים כך אלא] רב נחמן מתרץ לטעמו ורב ששת מתרץ לטעמו. רב נחמן מתרץ לטעמו, לפי כולם [ברכת הזימון] עד "נברך", ומי שאמר, שלש וארבע, מובן, ומי שאמר שתיים ושלש, יאמר לך, כאן [לא מדובר בברכת המזון רגילה אלא] מדובר בברכת [המזון של] פועלים. שאמר מר, [פועלים] פותח ב"הזן" וכולל בונה ירושלים בברכת הארץ.

רב ששת מתרץ לטעמו, לפי כולם [ברכת הזימון] עד "הזן", מי שאמר שתיים ושלש, מובן, ומי שאמר שלש וארבע, סובר, [ברכת] "הטוב והמטיב" הוא מן התורה.

אמר רב יוסף, תדע ד[ברכת] הטוב והמטיב אינו מן התורה, שהרי פועלים עוקרים אותה. אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא בשם רב, תדע דהטוב והמטיב אינו מן התורה, שהרי פותח בה בברוך ואין חותם בה בברוך [ואם היה מן התורה היא סמוכה לחברתה ואין פותחים בה בברוך]. כמו שלמדנו בבבלי, כל הברכות כולן פותח בהן בברוך וחותם בהן בברוך¹⁸ חוץ מברכת הפירות, וברכת המצוות, וברכה הסמוכה לחברתה, וברכה אחרונה שבקריאת שמע. יש מהן שפותח בהן בברוך ואין חותם בברוך.

למי שירצה - היינו דאפילו אם א' סמוך על שלחנו ומשלם לו דמי מזונו שאותו א"צ לברך לבעה"ב ג"כ רשאי ליתן לו לברך.

¹⁷ ע"י שו"ע (א"ח ס' ר"א ס"ב): לא יקדים חכם ישראל לכהן עם הארץ לברך לפניו דרך חק ומשפט, אבל לתת לו החכם רשות שיברך, אין בכך כלום. אבל כהן ת"ח מצוה להקדימו, שנאמר: וקדשתו (ויקרא כא, ח) לפתוח ראשון ולברך ראשון (וע"ל סימן קס"ז).

משנה ברורה: לא יקדים וכו' - ואמרינן בגמרא דהוא בכלל משניאי אהבו מות שמשניאי את התורה בפני ההמון שיאמרו שאינה חשובה כ"כ בראותם שהחכם שפל לפני ע"ה דאף שהוא כהן מעלת התורה גדולה ממעלת הכהונה. דרך חק וכו' - ר"ל שמקדימו מפני משפט הכהונה.

רשות - ר"ל אין בזה פחיתות ערך לת"ח מדאינו מברך בלתי רשותו ואפילו אם הוא אינו כהן יכול ליתן לו רשות לברך.

אבל כהן ת"ח וכו' - וה"ה כששניהם אינם חכמים.

מצוה להקדימו וכו' - ואפילו אם הת"ח הוא גדול ממנו דאין עליו חיוב לכבדו מחמת מצות וקדשתו מ"מ טוב שיקדים הכהן לפניו כיון שהוא ג"כ חכם והעושה כן הוא מאריך ימים.

לפתוח ראשון - בקריאת התורה ולברך ראשון בסעודה בברכת המוציא ובבהמ"ז וכן להוציא בקידוש וקדשתו הוא לכל דבר שבקדושה וכתבו הפוסקים דבכלל לפתוח ראשון הוא להיות ראש המדברים בכל קבוצ עם ולדרוש תחלה וה"ה בשיבה ידבר בראש ועיין במ"א שמצדד להלימוד מוקדשתו הוא דאורייתא (ולא אסמכתא בעלמא) ומ"מ אם הכהן רוצה לחלוק כבוד לאחר בכל זה רשאי ורק בקריאת התורה אינו יכול למחול וכדלעיל בסימן קל"ה במ"ב סק"ט אמרי' בגמרא דהכהן יטול מנה יפה ראשון [ור"ל שישאל צריך ליתן לכהן מנה יפה ראשון לכל המסובין] והיינו דוקא בחברים המסובין בסעודה או בצדקה אבל כשהכהן חולק איזה שותפות עם חבירו ישראל לא דאדרבה אמרינן בגמרא כל הנותן עינו בחלק יפה אינו רואה סימן ברכה לעולם וצ"ע למה אין נזהרין עכשיו להקדים לכהן לכל הנך מילי [מ"א וע"ש שמצדד למצוא קצת טעם למנהג ומ"מ לכתחלה בודאי יש ליזהר בזה]. טוב להקדים הלוי ג"כ לישראל אם הם שוין בחכמה בבהמ"ז ובהמוציא וכן בנתינת הצדקה דהא מקדימין אותו בקריאה ג"כ לפני ישראל.

{מו ע"ב}

ויש מהן שחותם בהן בברוך ואין פותח בברוך [כגון ברכה הסמוכה לחברתה, שהרי כבר פתח בברכה ראשונה]. והטוב והמטיב פותח בברוך ואין חותם בברוך, משמע שהיה ברכה בפני עצמה [ולא המשך של ג' ברכות ראשונות של ברכת המזון].¹⁸

ואמר רב נחמן בר יצחק, תדע דהטוב והמטיב לאו דאורייתא, שהרי עוקרין אותה בבית האבל [לפי רבי עקיבא]. כמו שלמדנו בברייתא, מה הם אומרים בבית האבל. ברוך הטוב והמטיב, רבי עקיבא אומר, ברוך דין האמת. [מקשה הגמ', לפי התנא הראשון] הטוב והמטיב כן [מברכים, אבל ברכת] דין אמת לא [מברכים, הרי זה הוא הברכה של דין אמת, על מיתה]. אלא [מתוך הגמ', ש]תאמר, [שהתנא הראשון סובר שמברכים] אף הטוב והמטיב.

מר זוטרא ביקר בבית רב אשי וקרה שם דבר [פי' מת שם מת], פתח וברך, הטוב והמטיב¹⁹ אל אמת דין אמת שופט בצדק לוקח במשפט, ושליט בעולמו לעשות בו כרצונו כי כל דרכיו משפט, שהכל שלו ואנחנו עמו ועבדיו, ובכל אנחנו חייבים להודות לו ולברכו, גודר פרצות בישראל הוא יגדור את הפרצה הזאת בישראל לחיים.

[מקשה הגמ', מה שאמרנו לעיל, ששלש שאכלו יחד, ושתיים סיימו, וא' באמצע האכול, ומפסיק אכילתו לענות הזימון, כשהוא גומר לאכול] להיכן הוא חוזר²⁰ [בברכת המזון שלו]. רב זביד בשם אביי אמר, חוזר לראש, ורבנן אמרו, למקום שפסק [היינו ברכת הארץ]. וההלכה, למקום שפסק.

18 אמרי נועם על ברכות דף מ/ב

והטוב והמטיב פותח בברוך וכו' זה אינו מברייטא עצמה דמ"ש שמפרש ברכה זו יותר מכולן אלא דבר יצחק בר שמואל בר מרתא קאמר לה וקא מסיק מה דקאמר לעיל דהטוב ומטיב לאו דאורייתא שהרי פותח בברוך וכתבו זה הלשון גם בגמ' דפסחים ק"ד והטוב והמטיב כו' מפני שסברו שהוא מלשון הברייטא וטעות הוא:

תוס' ד"ה והטוב והמטיב וכו' וא"ת ואמאי פותחת בברוך וכו' דברי התוס' תמוהים דמקשי מ"ש בגמ' ו"ל דהכי קא קשיא להו דכיון שנתקן שיאמרו בברהמ"ז ה' סמוכה שהרי כל הברכות ג"כ הם מתקנת חכמים וכל מקום שתקנו ב' ברכות השניה אינה פותחת בברוך ומתריצים דלא נתקנה מתחלה בבהמ"ז אלא בפ"ע נתקנה בשביל הרוגי ביתר וכו' ואח"כ תקנוה בבהמ"ז והוסיפו בה שלש גמולות ושלש הטבות כו' וכיון שמתחלה נתקנה בפ"ע לכך אפי' השתא שהיא סמוכה לחברתה פותחת בברוך:

להיכן הוא חוזר וכו' לפירש"י דידחי א"צ לומר הזן מכל מקום קמבעי' ליה דדילמא שאני הכא הואיל וכבר נתחייב בזימון מעיקרא ולפי' התוס' דגם יחיד צ"ל הזן מכל מקום הכא דכבר הפסיק להזן קמבעיא ליה אי אכילה שאכל אח"כ או ההליכה הוי הפסק וצריך לחזור לראש או לא:

ישב גדול וישמור ידיו וכו' אנא מתנייתא ידענא כו' וקשה בשלמא לענין ישיבה לענין מים אחרונים שפיר קא מקשי ליה משום דברייטא לא ס"ל הכי אבל על מים ראשונים מאי קא קשיא ליה על פרסאי יותר מעל הברייטא דהא בברייטא נמי קתני שמתחילין מן הגדול (ועי' כסף משנה פ"ז מה' ברכות ה"א ועיין צ"ח מה שתיירץ בזה ועי' שו"ע סי' קס"ה סעיף ב' ובט"ז והגרא"א ז"ל שם):¹⁹ עי' שו"ע (או"ח סי' קפט ס"ב): בבית האבל אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם האל אבינו מלכנו בוראנו גואלנו קדושנו קדוש יעקב המלך החי הטוב והמטיב אל אמת דין אמת וכו' (ועיין בי"ד סימן שע"ט).

משנה ברורה: בבית האבל אומר - בין כשהאחרים האוכלין עמו מברכין ובין כשהוא עצמו מברך ואם בעינן לזה עשרה או לא עיין בי"ד סימן שע"ט ובאחרונים שם.

הטוב והמטיב - לפ"ז אין אומר בבית האבל ג' הטבות וג' גמולות וכן הוא בב"י ועיין בב"ח פה ובש"ך שם סימן שע"ט שאין סוברים כן.

עי' שו"ע (יר"ד סי' שעט ס"א): כשמברכין ברכת המזון בבית האבל, אומר ברכה רביעית כנוסח זו: בא"י אלהינו מלך העולם האל אבינו מלכנו בוראנו גואלנו קדושנו קדוש יעקב המלך החי הטוב והמטיב אל אמת דין אמת שופט בצדק וכו'. הגה: לוקח נפשות במשפט שליט בעולמו לעשות בו כרצונו כי כל דרכיו במשפט ואנחנו עמו ועבדיו ובכל אנחנו חייבים להודות לו ולברכו גודר פרצות ישראל הוא יגדור הפרצה הזאת מעלינו ומעל אבל זה לחיים ולשלום.

מאיר הדעה: בהמ"ז - מה שנהגו לתת כוס של בהמ"ז לאבל אין לו מקור, וזה דוקא בשבעת ימי אבלו משא"ב בשאר הימים של י"ב חדש אין לו דין קדימה לענין זה, ועי' לעיל (סי' שעה סק"ג) (פ"ת).

קדושנו קדוש יעקב - רוענו רועה ישראל המלך הטוב והמטיב לכל, אל שבכל יום ויום הוא הטיב הוא מטיב הוא ייטיב לנו המלך "החי" הטוב והמטיב "אל אמת דין אמת" כו', דצריך לומר הברכה מתחלה כתיקון חכמים (ש"ך).

ומעל אבל זה לחיים ולשלום - הוא גמלנו כו' וכל טוב וכו' אל יחסרנו הרחמן הוא כו' (ש"ך).

²⁰ עי' שו"ע (או"ח סי' קצב ס"א): הוב"ד לעיל הערה 2.

עי' שו"ע (או"ח סי' ר ס"ב): הוב"ד לעיל הערה 17.

אמר ראש הגלות לרב ששת, אף על גב שאתם רבנים זקנים²¹, הפרסיים בקיאים יותר מכם בצרכי סעודה. [רגילין היו לאכול בהסבה על צדו השמאלית, מוטה ורגליו לארץ, איש איש על מטה אחת] בזמן שהן שתי מטות, גדול מסב בתחילה ושני לו לצד ראשו. ובזמן שהם שלש, גדול מסב באמצע, שני לו לצד ראשו, שלישי לו לצד רגליו [של הגדול]. אמר [רב ששת לראש הגלות], וכי [אם הגדול] צריך לדבר איתו [עם השני], הוא צריך לקום ולשבת ולדבר איתו [דכל זמן שהוא מוטה אינו יכול לדבר עמו, לפי שהשני לו אחורי ראשו של גדול הוא, ופני הגדול מסובין לצד אחר, וטוב לו שישב שני לו למטה הימנו, וישמע דבריו כשהוא מוטה].

אמר לו, פרסיים שונים שהם מראים [בידיהם ובאצבעותיהם] ברמיזה. [רב ששת שאל את ראש הגלות, אצל הפרסיים] מים ראשונים מהיכן מתחילין. אמר לו, מן הגדול. [רב ששת שאל, וכי] שהגדול ישב וישמור ידיו עד שנוטלין כולן. אמר לו, מיד מביאים לפניו שלחן [והוא אוכל מיד, וכל א' יש לו שלחן של עצמן].

[רב ששת שאל את ראש הגלות, אצל הפרסיים] מים אחרונים מהיכן מתחילין. אמר לו, מן הקטן. [רב ששת שאל, וכי] שהגדול ישב וידי מוזהמות עד שנוטלין כולן. אמר לו, לא מסלקים את השלחן מלפניו, עד שמביאים המים אליו [ובעוד שהוא אוכל האחרים נוטלין מים אחרונים].

אמר רב ששת, אני יודע ברייתא, שלמדנו בברייתא, כיצד סדר הסבה, בזמן שהן שתי מטות²², גדול מסב בתחילה ושני לו לצד רגליו [שאם רוצה לדבר איתו לא צריך לקום]. בזמן שהן שלש מטות, גדול מסב בתחילה, שני לו לצד ראשו, שלישי לו לצד רגליו [ואם רוצה לדבר עם השני צריך לקום, וכך לא משפיל את השני לפני הקטן ממנו]. מים הראשונים מתחילין מן הגדול²³ [ומיד מביאים לפניו שלחן]. מים אחרונים²⁴, בזמן שהם חמשה, מתחילין מן הגדול, ובזמן שהם מאה [פי' יותר מחמש], מתחילין מן הקטן עד שמגיעים אצל חמישי [שגנאי הוא שישלכו השלחן מלפני הגדול כשיטול ידיו, וימתין שם יושב ובטל עד שיטלו כלם, ואין מסלקין שלחן מלפני הגדול עד שיגיעו המים לחמשה שאצלן], וחוזרין ומתחילין מן הגדול [וננוטלים את השלחן מלפניו]. ולמקום שמים אחרונים חוזרין, לשם ברכה חוזרת [פי' כשמגיעים לחמשה, אם נטל הגדול, הוא מברך, ואם צוה לאחר ליטול קודם לו, הוא מברך]. וזה ראייה לרב, שאמר רבי חייא בר אשי אמר רב, כל הנוטל ידיו באחרונה תחלה [פי' בתחלת החמשה האחרונים], הוא מזומן לברכה.

רב ורבי חייא יושבו בסעודה לפני רבי. אמר רבי לרב, קום טיטול ירך. [רבי] ראה [שרב] פחד [שחשב שרבי מעיר לו שידי מלוכלכות או שאוכל מדי הרבה], אמר לו, בן גדולים, אמרתי לך לעיין בן הלכות [ברכת המזון] [וכוונתי שטיטול מים אחרונים ראשון, וכך תעשה את הזימון]. הרבנים למדו, אין מכבדין²⁵ [לומר אתם קודם], לא בן הולכין [דרכים] [לומר לגדול ממנו שילך לפניו], ולא בגשרים

²¹ נמחק בנוסח של רש"י.

²² עי' רמב"ם (ברכות פ"ז ה"א): מנהגות רבות נהגו חכמי ישראל בסעודה וכולן דרך ארץ, ואלו הן: כשנכנסין לסעודה הגדול שכולן נוטל את ידיו תחלה, ואח"כ נכנסין ויושבין מסובין, וגדול מיסב בראש ושני לו למטה הימנו, היו שלשה מטות גדול מיסב בראש ושני לו למעלה הימנו ושלישי לו למטה הימנו.

²³ עי' שו"ע (או"ח סי' קסה ס"ב): אם רבים מסובין בסעודה, הגדול נוטל ידיו תחילה. והרא"ש היה רגיל ליטול באחרונה, שלא להפסיק ושלא לדבר. משנה ברורה: הגדול נוטל וכו' - דכן הוא כבודו.

והרא"ש היה רגיל וכו' - ס"ל דשאני בזמן התלמוד שהיה לכל אחד מהמסובין שלחן בפ"ע והיה אוכל מיד שנטל ידיו אבל עכשיו ששלחן אחד לכל ומתחילין לאכול ביחד [דהיינו שלאחר שנטלו כולם ידיהם הגדול מברך ומוציא כולם בברכתן] טוב יותר ליטול באחרונה כדי שלא יבוא ליידי הפסק ודיבור בינתים. והנה המחבר בסימן קס"ו הסכים דטוב לזהר מלהפסיק ומלדבר [ועי' שם במ"ב] וכן נהגו כל העולם להחמיר בזה ואפילו בשהיה הרבה מחמירין וכדברי הרמ"א שם וא"כ בסעודות גדולות שיש הרבה מסובין אם ימתינו כל המסובין עד שיטול הגדול ישהו הרבה מאד וגם יבואו ליד דיבור בינתים וע"כ מן הנכון שהגדול יטול תחלה כבזמן הש"ס ולא יוציאם בברכת המוציא אלא יברך לעצמו וכן כארי"א מן המסובין יטלו ידיהם ויברך כארי"א לעצמו ולא יצטרכו לשהות כלל.

שלא להפסיק - היינו בשהיה מרובה וכדלקמן בס' קס"ו.

ושלא לדבר - היינו אפילו שיחה מועטת.

²⁴ עי' שו"ע (או"ח סי' קפא ס"ו): הוב"ד לעיל הערה **Error! Bookmark not defined.**

²⁵ עי' שו"ע (יר"ד סי' רמב ס"ז): שלשה שהיו מהלכים בדרך, הרב באמצע, הגדול לימין, והקטן לשמאל. הגה: והא דאין מכבדים בדרכים אלא בפתח הראויה למזוזה, היינו שכל א' הולך לדרכו ואינו בחבורה אחת, אבל אם הם בחבורה אחת, מכבדים בדרכים. ובמקום סכנה, א"צ לכבד כלל.

מאיר הדעה: הגדול לימין - לאחריו ומצד עמו לצדין והקטן לצד שמאל. וחזק לדי' אמות הכל מותר (ש"ך).

אלא בפתח הראוי למזוזה - ובכלל הזה בהכ"נ ובהמ"ד (רע"א) [היינו שירותים, אבל בית הכנסת ובית המדרש פטורים מעיקר הדין, עכ"ז יש כבוד בזה משא"כ בשירותים].

[מז ע"א]

ולא בידים מזהמות²⁶ [פ"י בנטילת מים אחרונים].

רבין ואב"י הלכו בדרך, וחמורו של רבין קדם לשל אב"י, ולא אמר [רבין לאב"י] שילך הרב [קודם]. אמר [אב"י], מאז שעלה תלמיד זה ממעבר [פ"י ארץ ישראל] גס דעתו. כאשר הוא הגיע לפתח בית הכנסת, אמר לו, שיכנס הרב [קודם]. אמר לו, ועד עתה אני לא רב [למה לא כיבדת אותי עד עתה]. אמר לו, כך אמר רבי יוחנן, אין מכבדין אלא בפתח שיש בה מזוזה. [מקשה הגמ' וכי דווקא פתח] שיש בה מזוזה כן [מכבדים, אבל פתח] שאין בה מזוזה, לא [מכבדים]. אלא מעתה, בית הכנסת ובית המדרש דלית בהם מזוזה, גם אין מכבדין. אלא תאמר, בפתח הראוי למזוזה [ולא דרך ולא פרצה בקיר].

אמר רב יהודה בנו של רב שמואל בר שילת בשם רב, אין המסובין רשאים לאכול כלום עד שיטעום הבוצע²⁷. רב ספרא ישב ואמר, [לא אמר רב "לאכול" אלא הוא] אמר "לטעום" [ואין הבדל הלכתי]. לאיזה הבדל [הלכתי יש בין "לאכול" ל"לטעום". אין שום הבדל אבל] חייב אדם לומר בלשון רבו.

הרבנים למדו, [אם] שני [אנשים אוכלים יחד] ממתינין זה לזה בקערה²⁸ [פ"י שכשהאחד מסלק ידו מן הקערה לשתות, חבירו מפסיק מלאכול עד שיגמור השתייה. אבל אם יש שלשה [אנשים] אין ממתינין זה לזה, אלא כל א' ממשיך לאכול כאשר א' שותה].

הבוצע [פ"י זה שכבדוהו לברך ופרוס הלחם] הוא פושט ידו תחלה²⁹ [לקערה לאכול], ואם בא לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול הימנו, הרשות בידו.

רבה בר בר חנה היה עוסק [לחתונת] בנו בבית רב שמואל בר רב קטינא, וקדם וישב [על השלחן] ולימד את בנו [הלכות סעודה, לפי

²⁶ ע"י ש"ע (או"ח סי' קפא ס"ו): הוב"ד לעיל הערה Error! Bookmark not defined.

²⁷ ע"י ש"ע (או"ח סי' קסז ס"ו): שולחן ערוך אורח חיים הלכות בציעת הפת, סעודה, וברכת המזון סימן קסז סעיף טו

אין המסובין רשאים לטעום עד שיטעום הבוצע. (אבל מותר לתת לכל אחד חלקו קודם שאוכל הוא, והם ימתינו עד שיאכל הוא). ואם כל אחד אוכל מככרו ואין כולם זקוקים לכך שביד הבוצע, רשאים לטעום קודם. ואם הוא שבת, צריך שיהא לפני המסובים לחם משנה חוץ ממה שלפני הבוצע, ואז יהיו רשאים לטעום קודם הבוצע.

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות בציעת הפת, סעודה, וברכת המזון סימן קסז סעיף טו

אין המסובין וכו' - כשיצאו בברכת הבוצע ועיין בפמ"ג שמצדד דאפילו אם לא נתכוין לצאת בברכתו וכל אחד מברך לעצמו כיון שכולם זקוקים לככרו של הבוצע אין מדרך הכבוד לטעום קודם שיטעום הוא.

רשאים לטעום - דהיינו שירצו לחתוך מן הככר של הבוצע ולטעום קודם לו.

אבל מותר וכו' - ואין בזה הפסקה דכ"ז צורך סעודה הוא.

לכל אחד חלקו וכו' והם ימתינו - מלאכול עד שיטעום הוא תחלה. ואפילו נתן להם בפירוש רשות לזה "א" ג"כ דלא מהני. ודעת הס"ט בענין זה דאין כדאי להבוצע שיחלק לכל אחד חלקו אחרי שאינם רשאים לטעום מהם עד שיטעום הוא תחלה א"כ נחשב לו הדבר להפסק בין הברכה לאכילה וזה אסור לכתחלה אלא יראה לטעום קודם ואח"כ יחלק לכל אחד מהם וכ"כ ש"א.

אוכל מככרו - ויש לכל אחד מהם ככר שלם בפ"ע.

רשאים לטעום קודם - אף על פי שהם יוצאים כולם בברכת המברך.

ואם הוא שבת - וה"ה יום טוב.

צריך שיהא וכו' - דאם אין לפני כ"א מהמסובין לחם משנה הרי הם צריכים לסמוך על הבוצע שיש לפניו לחם משנה ולטעום מאותו לחם ואינם רשאים לטעום קודם לו.

²⁸ ע"י ש"ע (או"ח סי' קע ס"ב): שנים ממתינים זה את זה בקערה, שכשהאחד מסלק ידו מן הקערה לשתות, חבירו מפסיק מלאכול עד שיגמור השתייה. אבל אם הם שלשה, אין השנים פוסקין בשביל האחד.

משנה ברורה: זה את זה - והוא שלא יאה שהיית הרבה ושלא יפסיק בדברי שיחה.

לשתות - וה"ה לדבר אחר. אין ד"א לת"ח לשתות מים בפני רבים אלא יהפוך פניו לצד אחר וי"א דדוקא שלא בשעת סעודה אבל בשעת סעודה שרי ושאר משקין מותר בכל גווני. בש"ס כתובות ס"ה אשה שאין בעלה עמה אין לה לשתות יין וכשהיא בדרך באכסניא אפילו בעלה עמה אסור וה"ה בשאר משקין המשכרין. ואם היא רגילה לשתות בפני בעלה מותרת לשתות מעט שלא בפני בעלה [מ"א].

²⁹ ע"י ש"ע (או"ח סי' קסז ס"ז): הבוצע פושט ידו תחלה לקערה לאכול, ואם בא לחלוק כבוד למי שגדול ממנו, רשאי.

משנה ברורה: הבוצע - שהוא הבעה"ב או מי שנתנו לו רשות לבצוע תחלה. פושט וכו' - דכיון שחלקו לו כבוד לברך תחלה ולבצוע להוציא המסובין ראוי לכבדו שיפשוט ידו לקערה תחלה.

שהחתן רגיל לבצוע, והיה מלמדו היאך יעשה, וכך אמר לו: אין הבוצע רשאי לפרוס [הפורסה מן הפת] עד שיכלה אמן [על ברכת המוציא] מפי העונים [שזה חלק של הברכה]. רב חסדא אמר, מפי רוב העונים³⁰.

אמר רמי בר חמא, מה שונה רוב, שעוד לא נגמר הברכה, גם מיעוט גם כן לא נגמר הברכה. אמר לו, שאני אומר, כל העונה אמן יותר מדאי אינו אלא טועה.

הרבנים למדו, אין עונין לא אמן חטופה³¹ [פ"י "אָמֶן" והיה צריך לומר "אָמֶן"], ולא אמן קטופה [פ"י "אָמֶי", וצריך לבטא את אות ה'], ולא אמן יתומה [שלא שמע הברכה, אלא ששמע שעונין אמן], ולא יורוק ברכה מפיו [במהירות, שדומה עליו כמשא, אלא עושה כן משום שחוק קבוע הוא לו, והוא לא מרגיש את זה]. כן עזאי אומר, כל העונה אמן יתומה, יהיו בניו יתומים. חטופה, יחטפו ימיו. קטופה, יתקטפו ימיו. וכל המאריך באמן, מאריך לו ימיו ושנותיו.

רב ושמואל ישובו בסעודה, רב שימי בר חייה הגיע והיה ממחר לאכול [כדי להצטרף לזימון ויזמנו עליו]. אמר לו רב, מה דעתך, להצטרף איתנו. אנחנו אכלנו [פ"י סיימנו לאכול קודם שבאתה, ואין אתה מחייב אותנו בזימון]. אמר לו שמואל, אלו הביאו לי כמהין ופטריות או לרוב גוזלות, שהם אהבים אותם בקינוח סעודה, וכי לא היינו אוכלים אותם³² [אם כן אנחנו לא סיימנו הסעודה, והוא מצטרף לחיוב זימון].

תלמידי רב היו יושבים בסעודה, נכנס רב אחא. אמרו, הגיע אדם גדול, שיכרך עבורנו. אמר להם, וכי אתם סוכרים שהגדול מברך. עיקר שבסעודה מברך [פ"י אחד מאותן שהיו בתחלת ההסבה]. וההלכה, גדול מברך³¹, אף על גב שהגיע בסוף.

אכל דמאי וכו'. [מקשה הגמ' איך הוא מצטרף לזימן] הרי זה לא אוי לו. [מתוך הגמ'] כיון שאם רצה היה מפקיר נכסיו, והיה עני, ו[אז הדמאי] ראוי לו, שלמדנו במשנה מותר להאכיל דמאי לעניים³² וכן לאורח [חיל של מלך שמשיל על בני העיר לזונם בשוכם ממלחמתו, והרי הם כעניים, לפי שהם שלא במקומם, וכל הסיבה שלא אוכלים דמאי, שהוא קנוי מעם הארץ שיש ספק אם עשרן או לא, ורוב מעשרים, וזה חומרא דרבנן]. ואמר רב הונא, למדנו, בית שמאי אומרים, אין מאכילין את העניים ואת האכסניא דמאי.

מעשר ראשון שנטלה תרומתו. [מקשה הגמ'] זה פשוט [שמי שאוכל מעשר שנטלה תרומתו מצטרף לזימון. עונה הגמ' זה] לא [פשוט, אלא] צריכים [את זה ללמד שאפילו אם] הקדימו בשבילים³² [לוי קדם את הכהן ונטל מעשר בשבילים קודם שנטל כהן תרומה גדולה, והכהן היה לו ליטול תרומה גדולה תחלה], והפריש ממנו תרומת מעשר ולא הפריש ממנו תרומה גדולה, ו[המשנה שלנו לומד] כדברי רבי אבהו, שאמר רבי אבהו אמר ריש לקיש, מעשר ראשון שהקדימו בשבילים, פטור מתרומה גדולה³³, שנאמר "והרמתם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר", מעשר מן המעשר. אמרתי לך, ולא תרומה גדולה ותרומת מעשר מן המעשר.

אמר רב פפא לאב"י, אם כן, אפילו הקדימו בכרי גם כן [צריך להיות פטור מתרומה גדולה]. אמר לו, בגללך [פ"י בגלל הקרישא שלך] אמר

³⁰ ע"י ש"ע (או"ח סי' קצז ס"א): שנים שאכלו כאחד וגמרו, ובא שלישי, כל היכא דאי מייתי להו מידי מצו למיכל מיניה, מצטרף בהדיהו. וחייבים ליתן לו לאכול כדי שיצטרף עמהם והוא שבא עד שלא אמרו: הב לן ונברך, אבל אם אמרו: הב לן ונברך ואחר כך בא השלישי, אינו מצטרף עמהם. הגה: ונטילת מים אחרונים כהב לן ונברך דמי (מרדכי פרק ג' שאכלו) וע"ל סי' קע"ט. משנה ברורה: ובא שלישי - ורוצה לאכול ולהצטרף עמהם לזימון.

מצו למיכל מיניה - היינו שאינם שבעים כ"כ ואם היו מביאים להם דברים הממשיכים את הלב לקינוח סעודה כגון פירות וכמהין ופטריות וגוזלות וכו"ג היו יכולין לאכול ואפילו מעט מהם.

מצטרף בהדיהו - דחשבינן להו כאלו לא גמרו סעודתן עדיין והוא שקבע עמהם דהיינו שאכל אצלם בשלחן שיושבים וכמ"ש בסי' קצ"ג ס"ב ע"ש במ"ב. כתב במאמר מרדכי דה"ה אם אחד גמר סעודתו מתחלה ואח"כ באו שנים אצלו ואוכלין ג"כ מצטרף בהדיהו לזימון אם היו מביאים לו מידי ומצי למיכל מניה ע"ש עוד כתב דה"ה בכל זה לענין צירוף עשרה לזמן בשם.

וחייבים ליתן וכו' - לאו דוקא אלא שר"ל שמצוה ליתן לו וכמו שכתב לעיל בריש סימן קצ"ג.

אינו מצטרף עמהם - דכיון שאמרו כן הרי כבר הסיחו דעתם מאכילה ושתיה ואסור להם שוב לאכול כמבואר לעיל בסימן קע"ט ס"א בדעה הראשונה ולהכי אינו יכול להצטרף עמהם דכבר נסתלקו מאכילתם הראשונה ועיין בה"ל. וע"ל סי' קע"ט - דשם נתבאר פרטי דינים של הב לן ונברך ונט"י.

³¹ ע"י ש"ע (או"ח סי' רא ס"א): הוב"ד לעיל הערה 16.

³² ע"י רמב"ם (ברכות פ"א ה"כ

אבל אם אכל דמאי אף על פי שאינו ראוי אלא לעניים או מעשר ראשון שנטלה תרומתו אף על פי שלא ניטל ממנו חשבון תרומה גדולה והוא שהקדימו בשבילין או מעשר שני והקדש שנפדו אף על פי שלא נתן את החומש, הרי זה מברך תחלה וסוף וכן כל כיוצא בהן.

[מז ע"ב]

הפסוק "מכל מעשרותיכם תרימו" [פי' הפסוק הזה מדבר ללויים ומחייבם להפריש תרומה. שאל רב פפא] ומה ראתי [שזה חייב בתרומה גדולה וזה לא. ענה אביי] זה נעשה דגן [מאז שהשוו ראש הכרי, וכיון שנקרא דגן חלה עליו רשות כהן תחילה] וזה [פי' בשיבולים] לא נעשה דגן [שלא נגמר מלאכתו].

מעשר שני והקדש שנפדו. זה פשוט [שהוא מצטרף לזימון, הרי זה אוכל כשר לגמרי. מסביר הגמ', שהפודה מע"ש או הקדש, הבלעים צריכים להוסיף חומש, ו] במה מדובר כאן, כגון שנתן את הקרן [של הפדיון] ולא נתן את החומש³³, והרי לומדים מזה, שאין חומש מעכב [את הפדיון, אלא הוא רק חיוב ממוני].

השמש שאכל כזית. זה פשוט [שהוא מצטרף לזימון. מסביר הגמ' מה הייתי אומר, שמש לא קבע [פי' אין לו קביעות, לפי שהולך וחוזר כל הזמן], לכן לומדים [שזה כן קביעות].

הכזית מוזמנין עליו. [מקשה הגמ'] למה [מזמנים על כזית]. לא יהא אלא [כמו] עם הארץ, ולמדנו בברייתא, אין מזמנין על עם הארץ³⁴. אביי אמר, בכזית חכם. רבא אמר, אפילו תימא בכזית עם הארץ, וכאן [בברייתא] מדובר בעם הארץ דרבנן, שרבי מאיר חלק עליהם, שלמדנו בברייתא, איזהו עם הארץ³⁵. כל שאינו אוכל חוליו בטהרה, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים, כל שאינו מעשר פירותיו כראוי. וכותים אלה מעשרים כראוי, שבמה שכתוב בתורה נזהרים, שאמר מר, כל מצוה שהחזיקו בה כותים, הרבה מדקדקין בה יותר מישראל.

הרבנים למדו, איזהו עם הארץ [שדברו חכמים בכל מקום]. כל שאינו קורא קריאת שמע ערבית ושחרית, דברי רבי אליעזר. רבי יהושע אומר, כל שאינו מניח תפילין. בן עזאי אומר, כל שאין לו ציצית בבגדו. רבי נתן אומר, כל שאין מזוזה על פתחו. רבי נתן בר יוסף אומר, כל שיש לו בנים ואינו מגדלם לתלמוד תורה. אחרים אומרים, אפילו קרא ושנה ולא שמש תלמידי חכמים [היינו גמרא שתלוי בסברא, שהיו נותנים לדברי משנה טעם והיו מתאספים יחד ועוסקים בכך, והיא דוגמת הגמרא שסדרו האמוראים] הרי זה עם הארץ. אמר רב הונא, הלכה כאחרים.

רמי בר חמא לא רצה לצרף רב מנשיא בר תחליפא לזימון שלמד ספרא וספרי והלכתא [ולא שימש תלמידי חכמים]. כאשר רמי בר חמא מת, אמר רבא, לא מת רמי בר חמא אלא בגלל לא צירף את רב מנשיא בר תחליפא לזימון. [מקשה הגמ', איזה עבירה הוא זה] והרי למדנו בברייתא, אחרים אומרים, אפילו קרא ושנה ולא שמש תלמידי חכמים הרי זה עם הארץ [ולא מצטרף לזימון. מתרץ הגמ'] רב מנשיא בר תחליפא שימש לרבנן, ורמי בר חמא לא בדק אחריו [לשאול אם הוא שימש או לא]. לשון אחר, ששמע הלכה מפיהם של הרבנים ולמד את זה [כביאור של החכמים] כתלמוד חכם.

אכל טבל ומעשר וכו'. [מקשה הגמ', האם המשנה צריך ללמד] טבל, זה פשוט [שהוא לא מצטרף לזימון. מתרץ הגמ'] זה לא [פשוט, אלא] צריכים ללמד, בטבל טבול מדרבנן. איך מדובר, בעצין שאינו נקוב.

מעשר ראשון כו'. [מקשה הגמ', האם המשנה צריך ללמד @@@@את זה] זה פשוט. [שהוא לא מצטרף לזימון. מתרץ הגמ'] זה לא [פשוט, אלא] צריכים ללמד [שזה מדובר] כגון שהקדימו בכרי [לאחר שנתמרח והוקבע לתרומה מן התורה]. מה הייתי אומר, כמו שאמר רב פפא לאביי [בראש העמוד], לכן לומדים, כמו שהוא תירץ לו.

מעשר שני וכו'. [שנפדה מזמנים על מי שאכלו, ומקשה גמ'] זה פשוט [שמזמנים עליו. ומתרץ הגמ' זה] לא [פשוט אלא] צריכים [ללמד אפילו] שנפדו ולא נפדו כהלכתן. מעשר שני, כגון שפדאו על גבי אסימון [כסף ללא צורה], והרחמן [ה' ית' בתורה] אמר, "וצרת הכסף בידך", כסף שיש (לו) עליו צורה. הקדש, שחללו על גבי קרקע ולא פדאו בכסף, והרחמן [ה' ית' בתורה] אמר, "ונתן הכסף וקם לו".

והשמש שאכל פחות מכזית. [לא מצטרף לזימון, מקשה הגמ'] זה פשוט [שהרי לא אכל. ומתרץ הגמ', נכון זה פשוט] ומאחר ולימוד בתחילת המשנה "כזית" כתוב בסוף פחות מכזית.

והנכרי אין מזמנין עליו. [מקשה גמ'] זה פשוט [שלא מזמנים עליו. ומתרץ הגמ' זה] לא [פשוט אלא] צריכים [ללמד] במה מדובר כאן, בגר ששל ולא טבל³⁶, שאמר רבי זירא אמר רבי יוחנן, לעולם הוא אינו גר עד שימלו ויטבול³⁷, וכל שלא טבל הוא גוי.

נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהן. אמר רבי יוסי, קטן המוטל בעריסה מזמנין עליו. [מקשה הגמ'] הרי למדנו במשנה, נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם. [מתרץ הגמ'] הוא אמר כדברי רבי יהושע בן לוי, שאמר רבי יהושע בן לוי, אף על פי שאמרו קטן המוטל בעריסה אין מזמנין עליו, אבל עושים אותו סניף [וחיבור] לעשרה [שלא יש ט' והוא, נחשב כאילו יש עשרה]. ואמר רבי יהושע בן לוי, תשעה ועבד מצטרפין [לזימון לעשותו של עשרה].

שאלו שאלה מברייטא, מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה [אנשים לתפילה], ושחרר עבדו והשלימו לעשרה. [ומדייק הגמ' דווקא] שחרר כן [הוא מצטרף למנין, אבל אם] לא שחרר, [הוא] לא [מצטרף למנין. מתרץ הגמ', בסיפור היו רק ח' אנשים לתפילה] והיו צריכים שמנה, [ולכן רבי אליעזר] שחרר אחד ויצא באחד [בתור עבד].

[מקשה הגמ'] איך הוא עשה כך, והרי האמר רב יהודה, כל המשחרר עבדו עובר בעשה³⁷, שנאמר "לעולם בהם תעבדו". [מתרץ הגמ'] לדבר מצוה שונה [שאין בזה איסור. מקשה הגמ', עכ"ז] הוא מצוה הבאה בעבירה [ולא עושים. מתרץ הגמ'], שונה מצוה של רבים [להוציא רבים ידי חובתם בקדושה].

ואמר רבי יהושע בן לוי, לעולם ישכים אדם לבית הכנסת³⁸ כדי שיזכה וימנה עם עשרה הראשונים, שאפילו מאה באים אחריו, קבל שכר כולם. [מקשה הגמ'] ואתה חושב [שהוא מקבל] שכר כולם. אלא תאמר, נותנין לו שכר כנגד כולם.

אמר רב הונא, תשעה [אנשים] וארין [קודש] מצטרפין [למנין לתפילה בציבור]. אמר לו רב נחמן, [וכי] הארון הוא בן אדם. אלא אמר רב הונא, תשעה נראין כעשרה מצטרפין. יש אומרים כאשר הם מצטופפים [אז נראים כעשרה, שאין אדם מבחין בהם כל כך], ויש אומרים כאשר הם מפורדים [שאז נראים יותר מרובים]. אמר רבי אמי, שנים ושבת מצטרפין [לזימון]. אמר לו רב נחמן, [וכי] שבת הוא בן אדם. אלא אמר רבי אמי, שני תלמידי חכמים המחדדין זה את זה בהלכה מצטרפין [לזימון להיות שלשה]. רב חסדא הצביע, כגון אני ורב ששת. רב ששת הצביעה, כגון אני ורב חסדא.

אמר רבי יוחנן, קטן פורת [פי' שיש לו סימני גדלות ועוד לא בן י"ג] מזמנין עליו. וכן למדנו דך בברייתא, קטן שהביא שתי שערות מזמנין עליו, ושלא הביא שתי שערות, אין מזמנין עליו, ואין מדקדקין בקטן. זה עצמו קשה. אמרת, הביא שתי שערות, כן [מזמנים עליו, אבל אם] לא הביא, לא [מזמנים עליו], ואחר כך הוא לימד, אין מדקדקין בקטן, להוסיף מה. [וכי] לא

³⁶ עיי' שו"ע (אר"ח סי' קצט ס"ד): הוב"ד לעיל הערה א.

³⁷ עיי' שו"ע (וי"ד סי' רסז סע"ט): המשחרר את עבדו עובר בעשה דלעולם בהם תעבדו (ויקרא כה מו), ומותר לשחררו לדבר מצוה, אפילו היא מדבריהם, כגון שלא היו בבית הכנסת ו' הרי זה משחרר עבדו ומשלים בו מנין י', וכן כל כיוצא בזה. וכן שפחה שנוהגין בה העם מנהג הפקר, כופין את רבה ומשחררה, כדי שתנשא ויסור המכשול.

מאיר הדעה: וכן שפחה כו' - מלשון זה משמע אפילו סתם שפחה שנוהגין בה מנהג הפקר חייב לשחרר אבל י"א דוקא חציה שפחה וחציה בת חורין שאינה ראויה לא לעבד ולא לבן חורין אבל לא בסתם שפחה שראויה לעבד לא כופים, אבל יכול לשחררה (ש"ך), וי"א שגם הי"א בש"ך סובר שכופים (פ"ת).

³⁸ עיי' שו"ע (אר"ח סי' צ ס"ד): ישכים אדם לב"ה, כדי שימנה עם הי"ד הראשונים.

משנה ברורה: כדי שימנה וכו' - ודוקא שיתפלל שם עמהם והאר"י לא היה מן הראשונים כי הוצרך לפנות שהיה לו חולי וגם כדי שילך מעוטף בטלית ותפילין לבה"ל וזה אי אפשר קודם היום ובזוהר נשא איתא שיתאספו עשרה ביחד ויבואו לבה"ל.

³³ עיי' רמב"ם (ברכות פ"א ה"כ): הוב"ד לעיל הערה 32.

³⁴ עיי' שו"ע (אר"ח סי' קצט ס"א): עם הארץ נגזר מזמנין עליו בזה"ז.

משנה ברורה: ע"ה גמור - בדגמרא אמרינן דאפילו קרא ושנה ולא שימש ת"ח דהיינו להבין טעמי המשניות להקשות ולפרק אין מזמנין עליו ולכן קאמר דאפילו ע"ה גמור שאין בו מקרא ומשנה מזמנין עליו בזמן הזה שאם היו פורשין מהם היו גם הם פורשין מן הצבור לגמרי ואם אינו מקיים מצות התורה בדבר המפורסם בכל ישראל כגון שאינו קורא ק"ש שחרית וערבית י"א שאעפ"כ מזמנין עליו ודעת המ"א שבה אין מזמנין עליו דבזה כיון דכלל ישראל קוראין ק"ש לא חיישינן לקלקולא במה שנפדו עצמנו מיחידים שאין קורין וכן סתמו כמה אחרונים וכ"ש מי שהוא רשע ועובר עבירות בפרהסיא דאין מזמנין עליו [מ"א וש"א].

³⁵ ו' דריגין ג' בתורה וג' במעשים שבכל יום הקבועים, נגד ו' של ו'ק, וכן אמר בר"מ דע"ה מ"מ לפי כו' ויונה כו', ור"ל דקרבן של הת"ח הוא התורה, ושל ע"ה הוא הקדש דמ"ש דבעיר, וכן ו' מינין, ד' בדמה נגד המרכבה, וב' דעופין נגד הנערים, וד' שהן נגד המרכבה תפלין וק"ש וטלית ומזוזה, שהן הכל מאירי מצות במצות, הן בשם ידידה בחילוף, והכל הוא בפ' ק"ש (ביאור האגדות להגר"א & *).

{מח ע"א}

להוסיף קטן פורח [שיש לו סימנים ואז אין מדקדקים אם הוא בן י"ג או לא]. ולית ההלכה ככל הני שמעתתא אלא כי הא שאמר רב נחמן, קטן היודע למי מברכין, מזמנין עליו³⁹.

אביי ורבא ישבו לפני רבה, אמר להם רבה, למי מברכין. אמרו לו, להרחמן [ה' ית'. רבה המשיך לשאול] והרחמן [ה' ית'] איפה הוא. רבא הצביע לראש הגג, אביי יצא לחרץ והצביע כלפי שמים. רבה אמר להם, שניכם תהיו רבנים [יום אחד]. היינו מה שאנשים אומרים, דלעת ממתי שהוא [חונט ויוצא] משרף האילן ניכר [אם יהיה טוב או לא]⁴⁰.

אמר רבי יהודה בנו של רב שמואל בר שילת בשם רב, תשעה אכלו דגן ואחד אכל ירק, מצטרפין⁴¹ [לזימון של עשרה]. אמר רבי זירא, שאלו את רב יהודה, מה דינו [אם] שמנה [אכלו לחם ושתיים אכלו ירקות]. מה דינו בשבעה. אמר לו, לא משנה [בכולם מצטרפים לזימון של עשרה]. ששה ודאי לא שאלתי [שברור לי שאין מצטרפים]. אמר לו רבי ירמיה, טוב עשית שלא שאלת, שם מה הטעם, משום שיש רוב [וכל שיש רוב שאכלו לחם מצטרפים לזימון של עשרה], גם כאן, יש רוב. והוא [פ'] רבי זירא שהצטער שלא שאל על ששה שהוא [חשב שצריכים רוב הניכר [ושש אינו ניכר אלא רק שבע, אבל אם הייתי שואל על שש לא היה מתייר].

ינאי המלך [ממלכת בית חשמונאי היה, והרג חכמי ישראל שבאו לפסלו מן הכהונה] ומלכה שלו, אכלו לחם יחד, ומאז שהרג כל החכמים, לא היה לו אדם שיברך עבורו [בברכת המזון]. אמר לאשתו, מי יתן לנו אדם

³⁹ עי' ש"ע (א"ח סי' קצט ס"ו): קטן שהגיע לעונת הפעוטות ויודע למי מברכין, מזמנין עליו ומצטרף בין לשלשה בין לעשרה. הגה: ו"א דאין מצטרפין אותו כלל עד שיהא בן שלש עשרה שנה דאז מחזקינן ליה כגדול שהביא ב' שערות (הרא"ש והמרדכי פ' ג' שאכלו וטור) וכן נוהגין ואין לשנות. וחרש ושוטה אם מכוונים ומבינים מצטרפין לזמן, אף על פי שאין החרש שומע הברכה.

משנה ברורה: שהגיע וכו' - ופחות מזה אין דעתו חשיב לכולם אפי' יודע למי מברכין.

הפעוטות - היינו כבן ט' או כבן י' [מ"א] ו"א דה"ה בפחות משיעור זה אם הוא רק מבן שש ומעלה אם הוא חריף ויודע למי מברכין.

ומצטרף וכו' - היינו אחד ולא שנים בין לשלשה בין לעשרה.

בין לשלשה וכו' - והא דאיתא בס"ו דאין מזמנין על הקטנים מיירי בקטנים ביותר או שאינו יודע למי מברכין.

דאז מחזקינן וכו' - דאמרין כיון שהגיע לכלל שנים מסתמא כבר הביא שתי שערות וא"צ בדיקה אחר זה אבל אם בדקוה ונמצא שאין בו שתי שערות לא מצרפינן ליה לזימון. וכל אלו הדעות הוא רק לענין צירוף שיהיה מצטרף לשלשה ולעשרה אבל שיהיה הוא המזמן ויוציא אחרים בבהמ"ז לכו"ע אינו מוציא עד שיהיה בן י"ג שנה ויום אחד וידוע שהביא שתי שערות שבהמ"ז הוא מן התורה ובשל תורה אין סומכין על חזקה זו דמסתמא הביא מיהו אם המזמן אינו אומר כי אם נבדך וכל בהמ"ז מברך כ"א ואחד לעצמו כמנהגנו [וכמבואר בסמ"ק פ"ג ס"ז] לית לן בה דכיון שהוא בן י"ג שנה סמכין בזה על חזקה.

וחרש - מיירי בחרש המדבר ואינו שומע דאלו בחרש גמור ק"ל דפטור מכל המצות כקטן דלא בר דעה הוא וכדלעיל בסמ"ן נ"ה ס"ח ואינו מצטרף. וחרש השומע ואינו מדבר עיין בפמ"ג.

ושוטה - לא מיירי בשוטה גמור דזה אין מצטרף אלא שאינו חכם כ"כ כשאר אינשי והעם מחזיקין אותו לשוטה.

⁴⁰ עי' פרידברג שרשי גורם: מקניה - מקן שלו, מקטנותו.

⁴¹ עי' ש"ע (א"ח סי' קצט ס"ב): תשעה שאכלו דגן וא' אכל כזית ירק, מצטרפין להזכיר שם ואפילו לא טיבל עמהם אלא בציר או לא שתי עמהם אלא כוס אחד שיש בו רביעית מכל משקה חוץ מן המים, מצטרף עמהם. והוא שיהיה המברך אחד מאוכלי הפת. ואפי' שבעה אכלו דגן וג' ירק, מצטרפין. אבל ששה, לא, דרובא דמינכר בעינן.

משנה ברורה: ואחד אכל וכו' - דאף דעל ירק אין מברכין בהמ"ז מ"מ יכול להצטרף ולענות ברוך שאכלנו משלו.

כזית ירק - טעמו דכיון שאומר שאכלנו ואין אכילה פחותה מכזית או משום דבעינן שיתחייב ע"פ בשום ברכה ובפחות מכזית אין חיוב בשום ברכה אחר אכילתו כמבואר לקמן סי' ר"י.

מצטרפין - ואם כבר בירך ברכה אחרונה שוב אין יכולין לזמן עליו דכבר נסתלק מהם [מ"א וש"א].

בציר - היינו שטבל ירק בהציר ובין כולם היה רק כזית אפי' מצטרף.

כוס אחד - דשתיה בכלל אכילה ויכול לומר שאכלנו.

חוץ מן המים - דמים לא זייני ואינו חשוב להצטרף אפי' הוא צמא ורוצה לשתות ומ"א חולק ופסק דמצטרף דכל שתיה בכלל אכילה היא והעתיקוהו איזה אחרונים להלכה אכן בספר בגדי ישע ובמגן גבורים הסכימו להמחבר וכן מצדד בספר חמד משה.

המברך אחד וכו' - דכיון שהוא מוציא את חבריו בברכת הזימון חמיר טפי.

ירק - וה"ה איזה משקה וכו"ל.

שיברך עבורנו. אמרה לו, אם תשבע לי שאם אני אביא לך גבר שלא תצער אותו. הוא נשבע לה. הביאו את שמעון בן שטח, שהוא אח שלה, הושיבו בינו לבינה. אמר [ינאי לשמעון בן שטח], "ראית כמה כבוד עשיתי לך". אמר לו, לא אתה מכבד אותי אלא התורה היא שמכבד אותי, שנאמר "סלסלה ותרוממך"⁴² תכבדך כי תחבקנה". אמר [ינאי] לה [למלכה], את רואה שהוא לא מקבל שלטון? נתנו לו כוס לברך. אמר איך אני אברך [הרי לא נהניתי], ברוך שאכל ינאי וחביריו משלו. שתי אותו הכוס [ואז נהנה ויכול לברך, ואז] נתנו לו כוס אחר לברך. אמר רבי אבא בנו של רבי חייא בר אבא, [מה] ששמעון בן שטח עשה, הוא עשה ל[שיטת] עצמו [וחכמים לא הסכימו לו], שכך אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, לעולם אין [אדם] מוציא את הרבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן [אפילו אם הם אכלו הרבה, ולכן חייבים בברכת המזון מן התורה, והוא רק אכל כזית שהוא שיעור דרבנן].

שאלו שאלה מברייטא, רבי שמעון בן גמליאל אומר, עלה והסיב עם [אחרים], אפילו לא טבל עמהם אלא בציר [פ'] שומן דגים, ולא אכל עמהם אלא תאנה יבשה אחת, מצטרף [לזימון. ומדייק הגמ'] הוא מצטרף, אבל להוציא את הרבים ידי חובתן⁴³ [לא יכול], עד שיאכל כזית דגן. וכן למדנו [אצל האמוראים], אמר רב חנא בר יהודה בשם רבא, אפילו לא

⁴² ר"ל בסוד הדעת. וז"ש (בן סירא) ובין נגידים תושיבך (ביאור האגדות להג"ר א"א *).

⁴³ עי' ש"ע (א"ח סי' קצט ס"ד): חברים שאכלו כאחד, קצתם אכלו כדי שביעה וקצתם לא אכלו אלא כזית, אם כולם יודעים לברך מצוה שיברך אותו שאכל כדי שביעה ויוציא את האחרים. ואם אין יודעים כולם לברך, מי שאכל כזית יכול להוציא אף אותם שאכלו כדי שביעה. הגה: י"א שאינו חייב לברך מדאורייתא אם לא שתי והוא תאב לשתות (מרדכי פ' ג' שאכלו וב"י בשם כל בו ושבלי לקט). וטוב לזהר לכתחלה אם מקצתן שתו ומקצתם לא שתו, שיברך מי ששתה (דברי עצמו).

משנה ברורה: מצוה וכו' - דכיון דהרבה מהם אכלו כדי שביעה ומחוייבים בבהמ"ז מן התורה מוטב שיוציאם ג"כ אותו שאכל כדי שביעה ומחוייב מן התורה כמותו. וכתבו האחרונים דכ"ז אם מוציאם בבהמ"ז אבל אם מברכים כל אחד בפני עצמו אלא שאחד מזמן עליהם לא קפדינן כולי האי ולכתחלה יכול לזמן עליהם אף מי שלא אכל כ"א כזית.

יכול להוציא וכו' - דמן התורה יכול להוציא חבריו בבהמ"ז אף על פי שלא אכל כלל כיון שחבירו כבר אכל וחייב לברך וכל ישראל ערבים זה בזה אלא מפני שאומר שקר במה שאומר שאכלנו והוא לא אכל הצריכוהו חכמים שיאכל כזית מתחלה ועיין במ"א שמסתפק דלפ"ז אם הם רק שנים דבל"ה אינם מזמנים אפשר דיכול להוציא חבריו שאינו יודע לברך אפילו אם לא אכל כלל ומצדד להחמיר וכ"כ בא"ר דמדברנן בכל גווני אין אחד מוציא חבריו בבהמ"ז אא"כ הוא ג"כ מחוייב בדבר וכן מוכח בהדיא בחידושי הרא"ה לברכות ובריטב"א ר"ה כ"ט ובשיטה מקובצת ברכות דף מ"ח ע"ש.

י"א שאינו חייב וכו' - דס"ל דמה דדריש ר"מ בגמרא ואכלת זו אכילה ושבעת זו שתיה הכוונה דאם שתי לאחר אכילה אז חייב לברך ואם לאו אינו חייב אלא מדרבנן.

והוא תאב לשתות - דאם אינו תאב לשתות לכו"ע חייב מדאורייתא אף בלי שתיה.

וטוב לזהר לכתחלה - ר"ל דלפי פסק המחבר מקודם דאם יש מי שמחוייב בדבר מדאורייתא שידוע לברך מצוה שיברך הוא להוציא אחרים טוב לחוש גם לשיטה זו שיברך מי ששתה אחר אכילתו להוציא אחרים דהוא מחוייב בודאי מדאורייתא אם לא שאותן ששתו אין יודעין לברך דאז יוכל להוציא אותן אפילו מי שלא שתי וכמו שכתב גם המחבר לענין כדי שביעה.

שיברך מי ששתה - ואעפ"כ אם מקצתן אכלו לשובע ולא שתו ומקצתן לא אכלו לשובע ושתו מוטב שיברכו אותן שאכלו לשובע דחייבין מדאורייתא לדעת הפוסקים אף שלא שתו ודעת המרדכי בשם הרא"ם דעת יחידאה היא. מי שהיה שבע קודם שאכל ואכל אכילה גסה שלא היה צריך לאותה אכילה אעפ"כ אם נהנה גרונם מאותה אכילה מברך עליו לפניו ולאחריו ומוציא אחרים ואם נפשו קצה עליו ואינו נהנה גרונם אינו ראוי לברך לא לפנייה ולא לאחריה לפי שזו אינה חשובה אכילה כלל לכל מצות שבתורה כמו שנתבאר בסמ"ן תע"ו ובסמ"ן תר"ב.

{מח ע"ב}

טבל עמהם אלא בציר, ולא אכל עמהם אלא תאה יבשה אחת, מצטרף, ולהוציא את הרבים ידי חובתם, אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן. אמר רב חנא בר יהודה בשם רבא ההלכה, אכל עלה ירק או שתה כוס של יין, מצטרף, ולהוציא, אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן⁴⁴. אמר רב נחמן, משה תקן לישראל ברכת "הזן" בשעה שירד להם מן⁴⁵. יהושע תקן להם ברכת "הארץ" כיון שנכנסו לארץ. דוד ושלמה תקנו "בונה ירושלים". דוד תקן "על ישראל עמך ועל ירושלים עירך", ושלמה תקן "על הבית הגדול והקדוש". "הטוב והמטיב" ביבנה תקנוה כנגד הרוגי ביתר. שאמר רב מתנא, אותו היום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה "הטוב והמטיב". "הטוב", שלא הסריחו. "והמטיב", שניתנו לקבורה.

הרבנים למדו, סדר ברכת המזון כך היא, ברכה ראשונה, ברכת "הזן", שניה, ברכת "הארץ", שלישית, "בונה ירושלים", רביעית, "הטוב והמטיב", ובשבת⁴⁶, מתחיל בנחמה [פי' ברכת בנין ירושלים] ומסיים

44 אמרי נועם על ברכות דף מח/ב

הלכתא אכל עלה של ירק כו' אית דאמרי שלהצטרף אין צריך כזית וכן משמע לישנא עלה של ירק ובעלה בודאי אין בו כזית ולכן קאמר ולהוציא אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן משמע דלהוציא בעי דוקא כזית ודוקא דגן אבל להצטרף לא בעינן לא כזית ולא דגן אבל המרדכי כתב דבעינן דוקא כזית (עי' ביאורו סי' קצ"ז ס"ק ב):

תוס' ד"ה מתחיל בנחמה כו' טופס ברכה כך היא כו' לפי זה אין לאמר יהי רצון השני בשבת בברכות של שחרית (כונתו על יהי רצון כו' שתצילני היום ובכל יום מעזי פנים כו') שהראשון הוא טופס ברכות שהוא באמצע ברכה אבל השני אין לומר וג"כ אין לומר אלהי נצור בשבת ובזה יתיישב מ"ש (באו"ח סי' תקפ"ד) דכשחל ר"ה בשבת אין אומרים אבינו מלכנו משום דאין אומרים תחנונים בשבת דקשה א"כ למה אומרים פיוט בשבת שהוא ג"כ תחנונים אבל לפמ"ש אתי שפיר דפיוט הוא טופס ברכות משום דאומרים אותה בתפלה אבל אבינו מלכנו אומרים לאחר תפלה לכן אין לאומרו בשבת (וע"ע ביאורו סי' תר"ב ס"ק ד' וסי' תר"ט ס"ק ו' וסי' תקפ"ד ס"ק ד') (מ"ש שלא לומר בשבת אלהי נצור נראה דהיינו דוקא אחר יהי רצון דכבר נגמרה התפלה וכמ"ש לעיל (דף ד' ע"ב ב"ה ולבסוף הוא אומר יהי רצון) אבל קודם יהי רצון הוא כמו באמצע התפלה והוי טופס ברכות כדאמרין לענין פיוט אבל צ"ע על כמה תפלות שאומרים בשבת שלא באמצע התפלה כגון יקום פורקן (עי' בית יוסף ושו"ע סי' ס"ס רפ"ד ובהג"א ס"ק י"ט) וברך שמיא):

ת"ר מנין לבהמ"ז שהוא מן התורה וכו' וברכת זו ברכת הזן את ה' אלהיך זו ברכת הזימון לעיל בתוס' ד' מ"ו ד"ה עד היכן הגירסא מהופכת וברכת זו ברכת הזימון את ה' אלהיך זו ברכת הזן וזו גירסא הנכונה דהוי כסדר מתחלה הוה זימון ואח"כ ברכת הזן:

תוס' ד"ה ברית ותורה וכו' אין צריך להזכיר ברית ותורה וחיים ומזון פי' בהנחה הוא אצל הספרדים שאומרים מתחלה דרך כלל ברית ותורה ואח"כ דרך פרט על בריתך שחתמת בבשרינו וכו' וכן הוא בנוסח בהמ"ז של הרמב"ם [ובהרמב"ם איתא רק בדרך כלל בלבד] וראייתם מדנקט בגמ' תיבות ברית ותורה ותו לא משמע שצריך לומר מעיקרא דרך כלל לכן פירש התוס' דאינו כן דמ"ש ברית ותורה היינו מה שאנו אומרים על בריתך שחתמת בבשרינו כו' ומ"ש בגמ' ברית ותורה לחוד היינו משום דנקט ל' בקצרה לסימנא בעלמא (וע"ע ביאורו סי' קפ"ז ס"ק ה'):

45 עי' רמב"ם (ברכות פ"ב ה"א): סדר ברכת המזון כך היא: ראשונה ברכת הזן, שנייה ברכת הארץ, שלישית בונה ירושלים, רביעית הטוב והמטיב, ברכה ראשונה משה רבינו תקנה, שנייה תיקון יהושע, שלישית תיקון דוד ושלמה בנו, רביעית חכמי משנה תקנוה.

46 עי' שו"ע (או"ח סי' קפח ס"ד): נוסח ברכה זו פותח בה: רחם ה' אלהינו, או נחמנו ה' אלהינו, וחותרם בה: בונה ירושלים או מנחם ציון בבנין ירושלים. ואין לשנות הנוסח משבת לחול, דבין בשבת בין בחול אומר נוסחא אחת. הגה: וי"א דאומרים בונה ברחמינו ירושלים, וכן נהוגין (מרדכי סוף ברכות).

משנה ברורה: או נחמנו - היינו נחמנו ה' אלהינו בירושלים עירך ובציון משכן כבודך ובמלכות בית דוד משיחך ובבית הגדול והקדוש וכו'.

וחותרם בה וכו' או מנחם - מלשון זה משמע שאף אם פתח ברחם מותר לחתום במנחם ואף שאין החתימה מעין הפתיחה ממש לית לן בה דעל"פ הענין אחד אבל יש מאחרונים שמחמירין בזה וסוברין דצריך להיות מעין הפתיחה ממש.

ואין לשנות וכו' - ר"ל דאם אומר בחול רחם יאמר בשבת ג"כ רחם ואף על גב דאסור לתבוע צרכיו בשבת הכא שאני דתופס ברכה כך היא תמיד וגם כל הרחמן יכול לומר בשבת אף על פי שאינו מתופס הברכה שתקנו חכמים שכיון שנהגו הכל לאומרים בכל פעם שמברכין בהמ"ז נעשה להם כטופס ברכה ואין בזה משום שאלת צרכיו בשבת.

נוסחא אחת - והג"א כתב שעיקר כהר"ף שבחול יאמר רחם נא כמהנהגו ובשבת יאמר נחמנו וכו' ומסיים מנחם וכו' וכי יש עוד כמה ראשונים שסוברים כן.

בנחמה ואומר קדושת היום באמצע, רבי אליעזר אומר, [אם הוא] רצה שיאמר [תוספת של שבת] בנחמה, אומרה. [ואם הוא רוצה לאמר אותו] בברכת הארץ, אומרה. [ואם הוא רוצה לומר אותו] בברכה שתקנו חכמים ביבנה [פי' הטוב והמטיב], אומרה. וחכמים אומרים, אינו אומרה אלא בנחמה בלבד. חכמים היינו התנא הראשון. יש חילוק [הלכתי] ביניהם [מה הדין] בדיעבד [שלפי הצד אחרון חוזרים לברך עוד פעם].

הרבנים למדו, מאיפה אנו לומדים את ברכת המזון מן התורה, שנאמר "ואכלת ושבעת וברכת", זו ברכת הזן. "את ה' אלהיך", זו ברכת הזמון. "על הארץ", זו ברכת הארץ. "הטובה", זו בונה ירושלים, וכן נאמר, "ההר הטוב הזה והלבנון". "אשר נתן לך", זו הטוב והמטיב.

[מקשה הגמ' אין לנו אלא [חייב ברכה] לאחריו [פי' אחרי האכילה], לפניו מאיפה אנו יודעים [שיש חיוב לברך]. אמרו זה קל וחומר, כשהוא שבע [יש מצוה] לברך [וליהדות על שבע], כשהוא רעב [והוא בא להפיק את רעבו על ידי ברייתו של הקדוש ברוך הוא] לא כל שכן [שהוא צריך לברך את הקב"ה יותר].

רבי אומר, אין צריכים [את הקל וחומר אלא], "ואכלת ושבעת וברכת", זו ברכת הזן. אבל ברכת הזמון, לומדים מ"גדלו לה" אתי". "על הארץ", זו ברכת הארץ. "הטובה", זו בונה ירושלים, וכן נאמר "ההר הטוב הזה והלבנון". הטוב והמטיב, ביבנה תקנוה.

[מקשה הגמ' אין לנו אלא [חייב ברכה] לאחריו [פי' אחרי האכילה], לפניו מאיפה אנו יודעים [שיש חיוב לברך]. מלמד הנאמר, "אשר נתן לך", [ודורשים שיש גם לברך] משנתן לך\$. רבי יצחק אומר, אין צריכים [ללמוד מ"משנתן לך"], הרי נאמר "וברך את לחמך ואת מימך", אל תקרא "וברך" [שהוא לשון הבטחה] אלא "וברך [את לחמך]"⁴⁷ פי' על לחמך, שהוא לשון ציווי, ומתי נקרא לחם, קודם שיאכלנו.

רבי נתן אומר, אינו צריך [לדרשה של רבי יצחק], הרי נאמר "כבאכם העיר כן תמצאון אותו בטרם יעלה הבמטה לאכול כי לא יאכל העם עד באו כי הוא יברך הובח אחרי כן יאכלו הקרואים" [הרי צריכים לברך לפני האכילה]. ולמה [האריכון] כל כך [בדבריהן]. לפי שהנשים דברניות הן. ושמואל אומר, כדי להסתכל ביופיו של שאול, שנאמר "משכמו ומעלה גובה מכל העם". ורבי יוחנן אומר, לפי שאין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא [לפי ששמואל היה מנהיג את ישראל, ושאלו היה נוטל את השררה משדבר שמואל אליו, ואורך דברים עכב לפי שעה].

ואיני יודע אלא ברכת המזון, מאיפה אנו יודע [חייב] ברכת התורה. אמר רבי ישמעאל, קל וחומר, על חיי שעה מברך, על חיי עולם הבא לא כל שכן. רבי חייא בר נחמני תלמידו של רבי ישמעאל אומר בשם רבי ישמעאל, אין צריכים [את הקל וחומר לש רבי ישמעאל], הרי נאמר, "על הארץ הטובה אשר נתן לך", [ולהלן הוא אומר, "ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה וגו'"] [ולומדים א' מהשני].

רבי מאיר אומר, מאיפה אנו לומדים שכשם שמברך על הטובה כך מברך על הרעה, מלמד הנאמר, "אשר נתן לך ה' אלהיך", [ומזה שמוזכר השם אלהים שהוא לשון דיין, היינון הידיין שלך, בכל דין שדנך, בין מדה טובה ובין מדה פורענות. רבי יהודה בן בתירה אומר, אינו צריך [לדרשה של רבי מאיר], הרי נאמר, [הארץ הטובה וכו', ודורשים, לא היו צריכים לכתוב] "טובה", [וכן לא צריכים את ה' הידיעה] "הטובה". [ודורשים] טובה, זו תורה, וכן נאמר, "כי לקח טוב נתתי לכם" [ויש לברך על התורה]. "הטובה", זו בנין ירושלים, וכן נאמר "ההר הטוב הזה והלבנון".

למדנו בברייתא, רבי אליעזר אומר, כל שלא אמר "ארץ חמדה טובה ורחבה" בברכת הארץ ו"מלכות בית דוד" בבונה ירושלים [שרק על ידי דוד נתקדשה ירושלים], לא יצא ידי חובתו. נחום הזקן אומר, צריך שיזכור בה [פי' בברכת הארץ] ברית [שרק על ידי שמירת הברית זכינו וארץ]. רבי יוסי אומר, צריך שיזכור בה [פי' בברכת הארץ] תורה [שרק בזכות התורה והמצוה ירשו את הארץ]. פלימו אומר, צריך שיקדים ברית לתורה, שזו [פי' תורה] נתנה בשלש בריתות [פי' הברית בהר סיני ובאוהל מועד, בהר גריזים, ובעברות מואב]

דאומרים בונה ברחמינו וכו' - משום דכתיב שבתי לירושלים ברחמים וגו' וגם מאחר שהתחיל בתחילת הברכה ברחם מסיים נמי ברחמים כדי שיהיה החתימה מעין הפתיחה ממש ומ"מ ל"ע אין מעכב כלל ועיין במעשה רב.

עי' שו"ע (או"ח סי' קפח ס"ה): בשבת אומר בה: רצה והחליצנו, ובר"ח ויר"ט וחולו של מועד אומר: יעלה ויבא, ואם חל אחד מהם בשבת אומר: רצה והחליצנו, ואח"כ: יעלה ויבא, ואינו מזכיר של שבת ביעלה ויבא, ולא של יום טוב וחוש"מ ור"ח ברצה והחליצנו.

משנה ברורה: אומר בה - לפי שהזכירה זו וכן ביעלה ויבוא הם בקשת רחמים קבעום בברכת בונה ירושלים שהיא ג"כ בקשת רחמים ולא בברכת הארץ שהיא הודאה ואם הזכירם בברכת הארץ לא יצא וצריך לחזור ולהזכיר בבונה ירושלים.

ואח"כ יעלה ויבוא - מפני ששבת הוא תדיר וק"ל בכל מקום תדיר קודם ובדיעבד אם החליף בודאי יצא.

יעלה ויבוא - דאם כבר הזכיר שבת ברצה ולמה יחזור ויזכירנו. ברצה והחליצנו - דאם תקנו ע"ז נוסח בפ"ע יעלה ויבוא ולמה יכפילנה פעמים.

47 כנראה שב' מילים אלה נוסף בנוסח שהיה לפני רש"י.

{ מט ע"א }

וזה [ברית מילה] נתנה בשלש עשרה בריתות [פי' נזכר י"ג פעמים בפרשת מילה שנתנה לאברהם אבינו⁴⁸]. רבי אבא אומר, צריך שיאמר בה הודאה תחלה וסוף⁴⁹ [תחילה "נודה ה' אלהינו", וסוף "ועל כולם ה' אלהינו אנו מודים לך"]. והפוחת, לא יפחות מאחת, וכל הפוחת מאחת הרי זה מגונה. וכל החותם בברכת הארץ "מנחיל ארצות" [ולא על ארץ ישראל], ובכונה ירושלים "מושיע את ישראל" [ולא על ירושלים], הרי זה בור.

וכל שאינו אומר ברית ותורה בברכת הארץ ולא מלכות בית דוד בכונה ירושלים, לא יצא ידי חובתו⁵⁰. וזה ראייה לרבי אילעא, שאמר רבי אילעא אמר רבי יעקב בר אבא בשם רבינו, כל שלא אמר ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בכונה ירושלים, לא יצא ידי חובתו. אבא יוסי בן דוסתאי ורבנן נחלו על זה, אחד אמר, [בברכת] "הטוב והמטיב" צריכה מלכות, ואחד אמר, אינה צריכה מלכות. מי שאמר צריכה מלכות, קסבר [בברכת הטוב והמטיב אינו מן התורה אלא] מדרבנן [שזה ברכה בפני עצמה ולא המשך של ברכת המזון], ומי שאמר אינה צריכה מלכות, קסבר, דאורייתא [וזה המשך של כל ברכת המזון].

הרבנים למדו, מהו חותם. בבנין ירושלים. רבי יוסי בן רבי יהודה אומר, "מושיע ישראל". [מקשה הגמ', וכי מסיים] "מושיע ישראל" כן, ולא בבנין ירושלים [הרי עיקר הברכה על ירושלים]. אלא תאמר, אף "מושיע ישראל" [פי' אם בא לחתום מושיע ישראל ולא חתם בונה

⁴⁸ בראשית יז ב-כא.

⁴⁹ עי' רמב"ם (ברכות פ"ב ה"ג): הוב"ד לעיל הערה Error! Bookmark not defined.

⁵⁰ עי' שו"ע (או"ח סי' קפז ס"ג): שולחן ערוך אורח חיים הלכות בציצית הפת, סעודה, וברכת המזון סימן קפז סעיף ג

אם לא הזכיר בברכת הארץ ברית ותורה, אפי' אם לא חיסר אלא אחד מהם, מחזירין אותו. הגה: ונשים ועבדים לא יאמרו ברית ותורה, דנשים לאו בני ברית נינהו, ועבדים לאו בני תורה נינהו (כל בו).

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות בציצית הפת, סעודה, וברכת המזון סימן קפז סעיף ג

אם לא הזכיר וכו' - והא דלא הזכיר המחבר אם לא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה דמחזירין אותו כדאיתא בש"ס דהא מלתא דפשיטא היא דהיא עיקר ברכת הארץ אלא אפילו לענין ברית ותורה נמי מחזירין אותו.

בברכת הארץ וכו' - שע"י ברית נתנה הארץ לאברהם בפרשת מילה שנאמר ונתתי לך לזרעך אחריו את ארץ מגוריו וגו' ובזכות התורה והמצות ירשו את הארץ שנאמר למען תחיון ורבייתם ובאתם וירשתם את הארץ וגו' ואומר ויתן להם ארצות גוים וגו' בעבור ישמרו חקיו ותורותיו וגו'.

מחזירין אותו - היינו לראש בהמ"ז דכולהו ג' ברכות ראשונות חשובות כאחת כ"כ מ"א לקמן בסימן קפ"ח סק"ח ועיין במה שכתבנו שם בזה בשם שאר אחרונים.

דנשים לאו וכו' - באמת לאו בני תורה נינהו ג"כ והא דחלקינהו לשתיים משום דעבדים איתנהו בברית. ומ"מ בימינו נהגו הנשים לומר ג"כ על בריתן שחתמתן בבשרנו ועל תורתך שלמדנו וכו' והכוונה על ברית הזכרים שחתמתן בבשרנו וכן תורתך שלמדנו על למוד הזכרים שבזכות התורה והברית נחלו ישראל את הארץ ועוד שגם הנשים צריכות ללמוד מצות שלהן לידע היאך לעשותן כמ"ש בסי' מ"ז.

עי' שו"ע (או"ח סי' קפז ס"ד): שולחן ערוך אורח חיים הלכות בציצית הפת, סעודה, וברכת המזון סימן קפז סעיף ד

אם לא הזכיר בבונה ירושלים מלכות בית דוד, מחזירין אותו. הגה: ואומרים על הנשים בחנוכה ובפורים, קודם ועל הכל וכו'. ואם לא אמרו, אין מחזירין אותו. וע"ל סימן תרפ"ב. ומ"מ ויכל לאומרו בתוך שאר הרחמן, ויאמר: הרחמן הוא יעשה לנו נסים כמו שעשה בימים ההם וכו', והכי נהוג (כל בו).

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות בציצית הפת, סעודה, וברכת המזון סימן קפז סעיף ד

בבונה וכו' - מפני שע"י דוד נתקדשה ירושלים וגם שאין נחמה גמורה אלא בחזרת מלכות ב"ד למקומה.

עי' שו"ע (או"ח סי' קפח ס"א): צריך להזכיר בברכה שלישית מלכות בית דוד, ואין להזכיר בה שום מלכות אחר. והאומר: ומלכותך ומלכות בית דוד משיחך, טועה, שאין להשוות מלכותא דארעא עם מלכותא דשמיא. וכן אין לומר בה אבינו מלכנו. הגה: וי"א דאף כשאומר יעלה ויבא, לא יסיים מלך חנון ורחום, אלא ידלג מלת מלך (אבודרהם), וסברא נכונה היא אבל לא ראיית נהוגין כן. משנה ברורה: שום מלכות אחר - היינו כגון הא דמסיים המחבר לקמיה.

והאומר וכו' - צ"ל לכן האומר וכן הוא בטור.

אבינו מלכנו - אלא יאמר אבינו רוענו ואף על גב דאינו אומר ביחד ממש עם מלכות בית דוד מ"מ כיון דבחד ברכה הוא לאו אורח ארעא לאדכורי מלכותא דשמיא אצל מלכותא דבשר ודם.

אבל לא ראיית וכו' - והאחרונים כתבו טעם לזה כיון דענין בפ"ע לגמרי הוא לא קפדינן בזה ואומרים אותה כמו שהיא מסודרת בתפלת ח"ל לכן אין למחות ביד הנהוגין כן.

ירושלים, יצא, שתשועת ישראל היא בנין ירושלים]. רבה בר רב הונא ביקר בבית ראש הגלות, [וכאשר הוא ביקר ברכת המזון בברכת בונה ירושלים] פתח באחד [פי' הברכה מתחילה "רחם ה' על ישראל עמך ועל ירושלים עירך" והוא רק הזכיר א' מהם] וסיים בשנים [ברוך אתה ה' מושיע ישראל ובונה ירושלים]. אמר רב חסדא, [וכי זה] גבורה לחתום בשמים, והרי למדנו בברייתא, רבי אומר, אין חותמין בשמים [שזה דומה לעושים מצות חבילות, וזה בזיון למצוה וכדלקמן].

מה שלמדנו לעיל, רבי אומר, אין חותמין בשמים. לוי שאל שאלה על רבי מברייטא, [הרי ברכת הארץ הנוסח היא:] "על הארץ ועל המזון"⁵¹. [מתרץ רבי, אין כאן שנים, שהרי] ארץ היא שמוציאה את המזון. [ממשיך לוי לשאול מה עם ברכת] על הארץ ועל הפירות. [מתרץ רבי, אין כאן שנים, שהרי] ארץ היא שהוציאה פירות. [ממשיך לוי לשאול מה עם ברכת] מקדש ישראל והזמנים. [מתרץ רבי, אין כאן שנים, שהרי] ישראל דמקדשים את הזמנים. [ממשיך לוי לשאול מה עם ברכת] מקדש ישראל וראשי חדשים, [מתרץ רבי, אין כאן שנים, שהרי] ישראל שמקדשים לראשי חדשים. [ממשיך לוי לשאול מה עם ברכת] מקדש השבת וישראל והזמנים [וכאן אי אפשר רלומר ישראל מקדשי שבת וזמנים ששבת קדושה וקיימת ללא ישראל, אבל זמנים תלויים בבית דין לקדש החדש על פי הראיה. רבי ענה הכלל שאין חותמים ברכה בשנים שייך בכלום] חוץ מזו. ומה שונה. כאן [הברכה היא על המקדש, והרי הקב"ה המקדש] הוא אחד, אבל שם [פי' מושיע ישראל ובונה ירושלים], הם שתי [ענינים], וכל אחד אחד בפני עצמה.

[מקשה הגמ'] ולמה אין חותמין בשמים, לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות.

[חזור הגמ' ללמעלה] מה מסקנת הדבר. אמר רב ששת, [אם הוא] פתח [הברכה] ב"רחם על עמך ישראל" [אז] חותם ב"מושיע ישראל" [שיהיה החתימה מעין הפתיחה. אבל אם] פתח ב"רחם על ירושלים", [אז] חותם ב"בונה ירושלים". ורב נחמן אמר, אפילו פתח ב"רחם על ישראל" חותם ב"בונה ירושלים"⁵² [שהרי בונה ירושלים תשועת ישראל היא], משום שנאמר "בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס", מתי "בונה ירושלים ה'", בזמן ש"נדחי ישראל יכנס".

אמר רבי זירא לרב חסדא, שתבא הרב ותלמד [אותנו]. אמר לו, ברכת מזונא אינני יודע, ואתה רוצה שאני אלמד אתכם. אמר לו, מה זה [שהוא לא יודע ברכת המזון]. אמר לו, שביקרתי בבית ראש הגלות, וברכתי ברכת המזון, וקפץ רב ששת להתקיף אותי כנחש. ולמה. שלא אמרתי לא ברית ולא תורה ולא מלכות. ולמה לא אמרת. כדברי רב חננאל אמר רב, שאמר רב חננאל אמר רב, לא אמר ברית ותורה ומלכות, יצא. ברית, לפי שאינה בנשים, תורה ומלכות, לפי שאינן לא בנשים ולא בעבדים. [ושאל רבי זירא] ואתה עזבת כל אלה תנאים ואמוראים ועשית כרב.

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, הטוב והמטיב צריכה מלכות. מה מסכת הדבר. כל ברכה שאין בה מלכות לא נקרא ברכה. [מקשה הגמ', וכי כאן המקור לכך] הרי אמרה רבי יוחנן [כבר] פעם אחת. אמר רבי זירא, לומר שצריכה שתי מלכויות, אחד שלה [של התחלת ברכת המזון], ואחד של בונה ירושלים. אם כן, שנצטרך שלשה [הזכרות של מלכות], אחד שלה [של התחלת ברכת המזון], ואחד של בונה ירושלים ואחד של דברת הארץ. אלא, ברכת הארץ למה לא [מזכירים מלכות]. משום שהיא ברכה הסמוכה לחברתה [והמלכות הנזכר בתחילת ברכתה מזון הולך גם עליה, אם כן מקשה הגמ'] בונה ירושלים גם כן לא צריך [הזכרת מלכות] שהיא ברכה הסמוכה לחברתה. [מתרץ הגמ'] הוא הדין דאפילו בונה ירושלים גם כן לא צריך [הזכרת מלכות], אלא מאחר ואמר מלכות בית דוד, זה לא דרך ארץ שלא יאמר מלכות שמים [ולכן מזכירים אותו בברכת הטוב והמטיב]. רב פפא אמר, כך נאמר, צריכה שתי מלכויות [אבינו מלכנו אדירנו בוראנו גואלנו קדושנו קדוש יעקב רוענו רועה ישראל המלך הטוב והמטיב לכל וכו'] מחוץ לשלה⁵³.

רבי זירא ישב אחורי רב גידל, וישב רב גידל לפני רב הונא וישב [רב גידל] ואמר, טעה ולא הזכיר של שבת⁵⁴, אומר, "ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית, ברוך מקדש השבת". אמר [רב הונא לרב גידל], מה אמר [את זה]. רב. חזר [רב גידל] ישב ואמר, טעה ולא הזכיר של יום טוב אומר "ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל לשמחה ולזכרון, ברוך מקדש ישראל והזמנים". אמר [רב הונא לרב גידל], מה אמר [את זה]. רב. חזר [רב גידל] ישב ואמר, טעה ולא הזכיר של ראש חודש⁵⁵ אומר "ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון", [ורבי זירא אמר] לא ידעתי, אם [רב גידל] אמר בה שמחה אם לא אמר בה שמחה, [וגם לא ידעתי] אם חותם בה [מקדש ישראל וראשי חדשים] אם לא חותם בה, [וגם לא ידעתי] אם זה שלו [פי' חידוש של רב גידל] או של רבו [פי' של רב].

גידל בן מניומי עמד לפני רב נחמן, טעה רב נחמן

⁵¹ עי' רמב"ם (ברכות פ"ב ה"ג): הוב"ד לעיל הערה Error! Bookmark not defined.

⁵² עי' שו"ע (או"ח סי' קפח ס"ד): הוב"ד לעיל הערה 46.

חולקים בסברא, רבי מאיר סבר, חזרתו כטומאתו, מה טומאתו בכביצה, אף חזרתו בכביצה. ורבי יהודה סבר, חזרתו כאיסורו, מה איסורו בכזית, אף חזרתו בכזית.

משנה. כיצד מזמנין. בשלשה⁵⁸, אומר, "נברך". בשלשה והוא נשכן אפילו אם הוא לא נמצא יש זימון, אומר "ברכו" [§]. בעשרה אומר, "נברך אלהינו". בעשרה והוא, אומר, "ברכו". אחד עשרה, ואחד עשרה רבוא [הכל שוה]. במאה, הוא אומר, "נברך ה' אלהינו". במאה והוא, אומר, "ברכו". ובאלף הוא אומר, "נברך לה' אלהינו אלהי ישראל". באלף והוא אומר, "ברכו". ברבוא, אומר, "נברך לה' אלהינו אלהי ישראל אלהי צבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו". ברבוא והוא, אומר, "ברכו". כענין שהוא מברך כך עונים אחריו, "ברוך ה' אלהינו אלהי ישראל אלהי צבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו". רבי יוסי הגלילי אומר, לפי רוב הקהל הם מברכים, שנאמר "במקהלות ברכו אלהים ה' ממקור ישראל". אומר רבי עקיבא, מה מצינו בבית הכנסת, אחד מרובים ואחד מועטים אומר "ברכו את ה'" [ואין חילוק אם יש עשר מאה או אלף והוא השיטה בתחילה שאחת עשרה ואחת עשרה ריבוא דינם שוה]. רבי ישמעאל אומר, "ברכו את ה' המבורך".

גמרא. אומר שמואל, לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל [אף על פי שבארבעה הוא יכול לומר לשלשה "ברכו", טוב לו שיאמר "נברך", ואל יוציא עצמו מכלל המברכים]. למדנו במשנה, בשלשה והוא, אומר, "ברכו" [דלא כשמואל אלא ברכו יותר טוב, וכלומר רבים אתם ואפילו איני עמכם]. תאמר,

{מט ע"ב}

וחזר לראש [לתחלת ברכת המזון]. אמר לו [גידל לרב נחמן], למה הרב עשה כך. אמר לו [רב נחמן], שאמר רבי שילא אמר רב, טעה, חזר לראש. [שאל רב גידל] והרי אמר רב הונא אמר רב, טעה, אומר, "ברוך שנתן". אמר לו [רב נחמן], וכי לא נאמר על זה, אמר רב מנשיא בר תחליפא אמר רב, לא שנו אלא שלא פתח ב[ברכת] "הטוב והמטיב", אבל פתח בהטוב והמטיב, חזר לראש⁵³.

אמר רב אידי בר אבין אמר רב עמרם אמר רב נחמן אמר שמואל, טעה ולא הזכיר של ראש חדש בתפלה, מחזירין אותו, [אבל אם לא הזכיר] בברכת המזון⁵⁴, אין מחזירין אותו. אמר רב אבין לרב עמרם, מה שונה תפלה ומה שונה ברכת המזון. אמר לו, אף לי היה קשה [דבר זה], ושאלתי לרב נחמן⁵⁵, ואמר לי, לא שמעתי ממר שמואל, אלא נראה אנחנו, תפלה שהיא חובה, מחזירין אותו, ברכת המזון, שאם הוא רוצה הוא אוכל [לחם ומברך ברכת המזון] ואם לא רוצה לא אוכל [לחם וממילא אין חיוב ברכת המזון], אין מחזירין אותו.

אלא מעתה, שבתות וימים טובים שלא מספיק \$ שלא אוכל⁵⁶ [לחם בסעודה], גם כן אם טעה חזר. אמר לו, כן, שאמר רבי שילא אמר רב, טעה, חזר לראש. והרי אמר רב הונא אמר רב, טעה, אומר "ברוך שנתן". [רב נחמן ענה וכן] לא נאמר על זה, לא שנו אלא שלא פתח ב"הטוב והמטיב", אבל פתח ב"הטוב והמטיב", חזר לראש.

עד כמה מזמנין וכו'. משמע [מדברי המשנה], שרבי מאיר מחשיב [לשיעור אכילה] בכזית ורבי יהודה כביצה, והרי שמענו להיפך, שלמדנו במשנה, [ההולך לשחוט את פסחו ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו, אם יכול לחזור ולבער ולחזור למצות שחיטת הפסח, יחזור ויבער, ואם לא, יבטל בלבד] וכן מי שיצא מירושלים ונזכר שהיה בידו בשר קדש⁵⁷ [ונפסל ביציאתו חוץ לחומה], אם עבר צופים [פי' מקום שיכול לראות את בית המקדש], שורפו במקומו, ואם לא [עבר צופים], חזר ושורפו לפני הבירה [פי' לפני בית המקדש, והוא מקום בהר הרבית שיש שם בית הדין גדול ששורפים פסולי קדשים קלים] מעצי המערכה. עד כמה הם חוזרים. רבי מאיר אומר, זה וזה [פי' גם חמץ בפסח וגם בשר קודם מחוץ לירושלים] ככביצה, ורבי יהודה אומר, זה וזה בכזית.

אמר רבי יוחנן, תחליף את השיטות [§]. אביי אמר, באמת אל תהפוך, [ויש לחלק] שכאן חולקים בפסוקים, רבי מאיר סבר, "ואכלת", זו אכילה, "ושבעת", זו שתייה, ואכילה בכזית. ורבי יהודה סבר, "ואכלת ושבעת", [זו] אכילה שיש בה שביעה, וכמה זה, כביצה. [אבל] שם [בחזרה],

53 אמרי נועם על ברכות דף מט/ב

תוס' בד"ה אי בעי אכיל וכו' צריך לחזור ולאכול בסוכה לאחר שיפסיקו הגשמים והרא"ש כתב בשעה שיורדים גשמים ומחמת זה כתב הרמ"א (סי' תרל"ט ס"ה) ג"ב שיאכל בליל א' של סוכות כזית בסוכה אפי' בשעה שיורדים גשמים וטעות גדול הוא דמ"נ אי הוי שם סוכה בשעה שיורדים גשמים אם כן מאי חילוק בין ליל א' לשאר ימים ואי לא הוי שם סוכה עליו בשעה שיורדים אם כן מאי מועיל מה שיאכל בסוכה אלא טעות נפל ברא"ש וצ"ל לאחר שירדו הגשמים וכמו שכתבו כאן התוס' בפירוש לאחר שיפסקו הגשמים [ולהרמ"א יש לתרץ דסוכה הוי גם בירידת גשמים רק דפטור מטעם מצטער. ובלילה ראשונה ילפינן אפי' מצטער חייב ולכן אפי' בירדו גשמים חייב והגר"א ז"ל לכאורה ס"ל דהטעם [דבגשמים פטור] דילפינן תשבו כעין תדורו כמ"ש תוס' סוכה כ"ו ובגשמים אינו דירה כלל] והשתא אתי שפיר דיש חילוק בין ליל ראשון לשאר ימים דבשאר ימים אין החיוב לאכול משום סוכה אלא משום יו"ט צריך לאכול כזית ואם יכול לאכול בסוכה חייב לאכול בסוכה ואם ירדו גשמים ואכל בביתו ופסקו הגשמים אינו מחויב לאכול עוד הפעם בסוכה כיון שכבר יצא ידי אכילה בשביל יו"ט אבל ליל ראשון אע"פ שכבר אכל אם פסקו הגשמים אח"כ צריך לאכול בסוכה עוד הפעם דאע"פ שכבר יצא בשביל יו"ט אבל לא יצא בשביל אכילת סוכה שליל ראשון מחויב הוא לאכול בסוכה כזית וא"כ צריך להמתין אפי' כל הלילה כדי לאכול בסוכה אבל בשעת הגשמים אינו צריך לאכול אפי' ביום ראשון (וכ"כ בביאורו סי' תרל"ט ס"ק כ"ה):

בא"ד מיהו בכתובות כו' משמע דכולן שוות ומשמע משם דאשה חייבת נמי בשלש סעודות (ע"ע ביאורו סי' רצ"א ס"ק י"ז) וגם במלוה מלכה וגם בעינן דוקא פת ע"ש:

אחד עשרה ואחד עשרה ריבוא לפי פשוטו ה"פ דלענין הזכרת השם דהיינו אלהינו הכל שוין רק שהחילוק הוא לענין ההוספה שבמאה אומר כו' [רק דלפ"ז קשה הא הוא מיותר ולכן צריך לומר דהכונה דוקא זה לבד ולכן פריך בגמ' ע"ז הא גופא קשיא כו' וכמפורש לקמן.

54 ע"י שר"ע (או"ח סי' קפח ס"ז): הוב"ד לעיל הערה כ.

ע"י שר"ע (או"ח סי' תכד ס"א): הוב"ד לעיל מט ע"א הערה כ.

55 צ"ע שכן בתחילת העמוד רב נחמן חזר בברכת המזון, וצ"ל שזה היה בשבת ויו"ט ולא בר"ח.

56 ע"י שר"ע (או"ח סי' קפח ס"ו): הוב"ד לעיל הערה יט.

57 ע"י רמב"ם (פסולי המוקדשין פ"ט ה"ח): מי שיצא מירושלים ונזכר שיש בידו בשר קדש, אם עבר הצופן שורפו במקומו, ואם לאו אם יש בו כזית או יתר חזר ושורפו בירושלים, ואם הוא אורח שאין לו בית שורפו לפני הבירה מעצי המערכה.

{נע"א}

אף [יכול לומר] "ברכו", ומכל מקום "נברך" עדיף [להיות בכלל המברכים]. שאמר רב אדא בר אבהו, אמרו בבית מדרש של רב, למדנו [כראיה לשמאול, אם מספר האנשים שאכלו הם], ששה נחלקין [פי' אם רצו, רשאים ליחלק לשתי חבורות ולזמן אלו לעצמן ואלו לעצמן, שהרי יש זימון כאן וכאן] עד עשרה [אבל אם היו עשרה, חלה עליהן הזכרת ה', ואם יחלקו לא יהיה שם הזכרה, אין נחלקין עד שיהיו שם עשרים], אם תאמר זה מובן [אם] "נברך" עדיף, לכן נחלקין, אלא אם תאמר "ברכו" עדיף, למה [רשאים] ליחלק [הרי אי אפשר לומר "ברכו"]. אלא לא [נכון שברכו עדיף] ולומדים מזה ש"נברך" עדיף, וכן לומדים [למסקנה].

וכן למדנו כך בברייתא [שאף ברכו אפילו לומר, אבל נברך עדיף]. בין שאמר "ברכו" בין שאמר "נברך" אין תופסין אותו על כך [שטעה בהלכה], והמדקדקין תופסין אותו על כך [שהוציא את עצמו מן הכלל]. ומברכותיו של אדם ניכר אם תלמיד חכם הוא אם לא.

[מקשה הגמ' איך זה ניכר]. רבי אומר, [ברוך שאכלנו משלך] ובטובו [חיינו]⁵⁹, הרי זה תלמיד חכם. [אבל אם אמר ברוך שאכלנו משלך] ומטובו [חיינו], הרי זה בור'⁶⁰ [שממעט בתגמוליו של מקום, דמשמע דבר מועט כדי חיים]. אמר אביי לרב דימי, [למה זה חסרון] והרי נאמר "ומברכתך יברך בית עבדך לעולם" [והרי כתוב] "מ"מ ברכתך. ומתוך כך דימי, מה שנאמר ומברכתך, היינו בקשת דוד] ובבקשה שונה [שהשואל שואל כעני על פתח, שאינו מרים ראש לשאול שאלה גדולה].

[ממשיך אביי לשאול, הרי] גם בשאלה, הרי נאמר "הרחב פיך ואמלאהו" [לבקש כל תאוותך. מתוך רב דימי] אותו כתוב לענין דברי תורה [אבל בענין עולם הזה רק יבקש מעט].

למדנו בברייתא, רבי אומר, "בטובו חיינו", הרי זה תלמיד חכם. [אבל אם אמר בטובו חיים, הרי זה בור' שמוציא את עצמו מן הכלל, ואינו מודה על חיי עצמו]. נהרבלי לימד להיפך [חיים עדיף, שכולל את כל באי עולם], ואין הלכה כנהרבלי.

אמר רבי יוחנן, "נברך שאכלנו משלך" [משמע שהוא ית' יחידי שהכל אוכלים משלך], הרי זה תלמיד חכם. [אבל אם אמר] "למי שאכלנו משלך" [משמע מרובים הן, זה זן את זה וזה זן את זה, ולפי דבריו מברך את בעל הבית], הרי זה בור'. אמר רב אחא בנו של רבא לרב אשי, והרי אמרין "למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו". אמר לו, שם [שונה] שהדבר מוכח [שאין מקום לטעות ולומר שאלה שעושים נסים הם מרובים, אלא] מי עושה נסים [רק] הקב"ה.

אמר רבי יוחנן, "ברוך שאכלנו משלך", הרי זה תלמיד חכם. [אבל אם אמר] "על המזון שאכלנו", הרי זה בור'. אמר רב הונא בנו של רב יהושע, לא אמרן אלא בשלשה, שאין [הזכרת] שם שמים, אבל בעשרה שיש [הזכרת] שם שמים, הדבר מוכח [שכוונתו להקב"ה ואין בזה משום בור'], כמו שלמדנו במשנה, כענין שהוא מברך כך ענין אחריו, "ברוך ה' אלהי ישראל אלהי הצבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו".

אחד עשרה, ואחד עשרה רבוא. זה עצמו קשה. אמרת, אחד עשרה ואחד עשרה רבוא, רואים שהם דומים, ואחר כך למדו "במאה אומר", "באלף אומר", "ברבוא אומר". אמר רב יוסף, אין קושי [וסתירה], זה [שמחלקים בנוסח לפי רוב האנשים] רבי יוסי הגלילי, זה [שאין חילוק] רבי עקיבא. שלמדנו במשנה, רבי יוסי הגלילי אומר, לפי רוב הקהל הם מברכין, שנאמר "במקהלות ברכו אלהים"⁶¹. אמר רבי עקיבא, מה מצינו בבית הכנסת וכו'. ולפי רבי עקיבא, פוסק זה שרבי יוסי הגלילי [דרש] איך הוא לומד אותו. [מתוך ר"ע] צריכים את זה לכמו שלמדנו בברייתא, היה רבי מאיר אומר, מאיפה אנו לומדים שאפילו עוברין שבמעמי אמן אמרו שירה על הים, שנאמר "במקהלות ברכו אלהים ה' ממקור ישראל". והשני [פי' רבי יוסי הגלילי, מאיפה הוא לומד את זה]. הוא לומד את זה מ"מקור".

אמר רבא, הלכה כרבי עקיבא⁶². רבינא ורב חמא בר בוזי בקרו בבית ראש הגלות, קם רב חמא וחזר אחרי מאה [אנשים לזימון]. אמר רבינא, אין צורך, כך אמר רבא, הלכה כרבי עקיבא.

אמר רבא, כאשר אכלנו לחם בבית ראש הגלות⁶³ [והיה מאריך בסעודתו] היינו מברכים שלשה שלשה [לזימון, שכל ג' שגמרו סעודתם

⁵⁹ זה סוד בכל מכל, מ"ם סתום דאתפתח, ב' דבראשית, ומשם הברכה והחיים. ואמר **בשאלה שאני כו'.** ר"ל כמש"ל במקום שאמרו להאריך, דבשאלת צרכים יקצר כו', ולא יבקש לעלמא עילאה, עלמא אריכא ופתחי'. וז"ס (ב"ס) [ב"ם] דתחלה וסוף ס' [ספר] בראשית, דנסתם בפטירת אבות ויוסף, והתחילה הגלות (ביאור האגדות להגר"א *).

⁶⁰ עי' שו"ע (או"ח סי' קצב ס"א): הוב"ד לעיל הערה 2.

⁶¹ שעובר באשה סוד ה' אלהים, סוד ויטע ה' אלהים, תדשא הארץ דשא כו', ועי' הדזככות אמם זכו ג"כ לומר שירה. וז"ש שבטנה נעשה אספקלריא כו'. וז"ש אלהים ואח"כ ה' (ביאור האגדות להגר"א *).

⁶² עי' רמב"ם (ברכות פ"ה ה"ד

היו האוכלין מעשרה ולמעלה ממזמין בשם, כיצד המברך אומר נברך לאלהינו שאכלנו משלך, והן עונין ברוך אלהינו שאכלנו משלך ובטובו חיינו, והוא חוזר ואומר ברוך אלהינו שאכלנו משלך ובטובו חיינו, ומתחיל ברכת המזון.

⁶³ עי' שו"ע (או"ח סי' קצב ס"א): הוב"ד לעיל הערה ד.

מזמנים בקול נמוך, ויושבים אחר הברכה עד שראש הגלות גומר ויזמנו הוא והיושבים אצלו בקול רם. מקשה הגמ' שיברכו עשרה עשרה. [מתוך הגמ', אם היו עושים כך] ראש הגלות היה שומע [שהמברך היה צריך להגביה כולן] והיה מקפיד. ושיצאו בברכתו של ראש הגלות. מאחר וזה הרבה אנשים, לא שומעים. אמר רבה תוספאה, שלשה⁶⁴ אנשים שאכלו לחם יחד, וקדם אחד מהם וברך לעצמו [ללא זימון], אלה [שלא ברכו] יוצאים בזימון שלו, [אבל] הוא לא יוצא בזימון שלהם, לפי שאין זמן למפרע.

רבי ישמעאל אמר, רפרם בר פפא ביקר בבית כנסת של "אבי גיבר", קם קרא בספר [תורה בשחרית] ואמר, "ברכו את ה'", ושתק ולא אמר "המבורך". צעקו כולם, "ברכו את ה' המבורך". אמר רבא, כלי חרס שחור, למה [הכנסת] עצמך במחלוקת [יותר טוב שתעשה כדברי רבי ישמעאל שאפילו ר"ע מודה שכאשר אמר "המבורך" יותר טוב, אלא שאין צריך]. ועוד, הרי נהגו העולם כרבי ישמעאל⁶⁵.

משנה. שלשה שאכלו כאחת⁶⁶, אינן רשאים ליחלק [שנתחייבו בזימון], וכן ארבעה וכן חמשה, ששה, נחלקין [אם יש זימון לכאן וזימון לכאן]. עד עשרה, ועשרה, אין נחלקין [שנתחייבו בזימון עם הזכרת ה'], עד עשרים. שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד⁶⁷, בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו, הרי אלו מצטרפין לזמון, ואם לא, אלו מזמנין לעצמן ואלו מזמנין לעצמן. אין מברכין על היין עד שיתן לתוכו מים, דברי רבי אליעזר, וחכמים אומרים, מברכין.

גמרא. [מקשה הגמ' מה לומדים [מדברי משנה זו] הרי למדנו פעם אחת, שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן. לומדים מזה, כמו זה שאמר רבי אבא אמר שמואל, שלשה שישבו לאכול כאחת ועדיין לא אכלו, אינן רשאים ליחלק⁶⁸. לשון אחר, אמר רבי אבא אמר שמואל, כך למדנו, שלשה שישבו לאכול כאחת, אף על פי שכל אחד ואחד אוכל מכסרו, אינן רשאים ליחלק. או כמו זה של רב הונא, שאמר רב הונא⁶⁹, שלשה שבאו משלש חבורות, אינן רשאים ליחלק [אפילו אם כולם עושים זימון, שכבר הוקבעו עם החבורה הראשונה]. אמר רב חסדא, והוא, שבאו משלש חבורות של שלשה בני אדם. אמר רבא,

⁶⁴ עי' שו"ע (או"ח סי' קצב ס"א): הוב"ד לעיל הערה ו.

⁶⁵ עי' שו"ע (או"ח סי' נז ס"א): אומר שליח צבור: ברכו את ה' המבורך ועונים אחריו: ברוך ה' המבורך לעולם ועד, וחוזר ש"צ ואומר: ברוך ה' המבורך לעולם ועד. ונהגו שהש"ץ מאריך בברכו והקהל אומרים 'יתברך וישתבח וכו' בעוד שהוא מאריך בברכו.

משנה ברורה: אומר ש"ץ - בקול רם כדי שישמעו כל העם ויענו ברוך ד' ה'לו. ועונין אחריו - ואם לא שמע אחד מהש"ץ כשאמר ברכו רק שמע מהקהל שאמרו ברוך ד' ה'לו עונה עמהם ג"כ ביה"ל אבל אם שמע מהש"ץ לבד כשעונה ביה"ל לא יענה עמו רק יענה אמן על דבריו [א"ר ודה"ח דלא כמ"א].

וחוזר ש"ץ - כדי שיכלול את עצמו ג"כ בכלל המברכים. ואם אין שם עשרה בלא הוא אם לא ענה עמהם לא יצא ידי חובתו. מ"א בשם אגודה [קשה לי אפי' יש עשרה בלתי ג"כ לא יצא ידי חובת עצמו כיון שלא ענה עמהם ולענין השאר לכאור' דיצאים בכל גוני דלא גרע מאם היה אחד מתפלל או ישן דק"ל לעיל סי' נ"ה ס"ו דמצטרף].

ואומר ברוך ד' המבורך - כתב בספר ש"א [אצל דיני בה"ת וה"ה בזה] קצת שלוחי צבור כשהצבור אומרים ברוך ד' המבורך וכו' עונה אחריהם אמן וחוזר ואומר ברוך ד' וכו' וטעות הוא בידם שכיון שאומרים מיד ברוך ד' וכו' א"צ לומר אמן [וכן כתב הפמ"ג בסימן קצ"ח והח"א] אבל הצבור יאמרו אמן אחר הש"ץ אף שאמרו מתחלה ברוך ד' המבורך וכו' אבל הח"א כתב שאין צריכין לומר אמן וכ"כ הפמ"ג בסי' נ"ז וקצ"ח דכיון דכבר אמרו ביה"ל למה יאמרו פעם שניה אמן ומאמין הרי כבר אמרו כן. ומ"מ הכריע לבסוף דרשות הוא ביד הצבור אם ירצו עונין ע"ז אמן. ועל"פ מי שהוא עומד במקום שאסור להפסיק לא יענה אמן זה.

בעוד שהוא מאריך - דוקא בשעת הניגון אבל בשעה שאומר התיבות לא יאמר כלום ואם אין החזן מאריך בברכו מוטב שישתק ויכוין מה שאומר הש"ץ כדי שיענה ביה"ל [אחרונים]. הנהגין לומר את ד' אלהיך תירא כשיגיע הש"ץ לאת כתב רש"ל שאינו מקבלה ואינו מיסוד החכמה.

עי' שו"ע (או"ח סי' קלט ס"ז): אחר שענו העם: ברוך ה' המבורך לע"ו, חוזר המברך ואומר: ברוך ה' המבורך לעולם ועד, כדי לכלול המברך עצמו בכלל המברכים.

משנה ברורה: חוזר המברך וכו' - עיין לעיל שם בסק"ד מה שכתבתי שם.

⁶⁶ עי' שו"ע (או"ח סי' קצב ס"א): הוב"ד לעיל הערה ד.

ולא אמרו, אלא שלא הקדימו אלה ועשו זימון במקומם [כגון: אם היו ארבעה בכל חבורה ונשאר בכל אחת כדי זימון, והפורשים הללו היו צריכים לצאת לשוק קודם שגמרו החבורות את סעודתם], אבל אם עשו זימון עלייהם במקומם [שהחבורה של ד' עשו זימון, והרביעי לא הגיע], פרח הזימון מהם.

אמר רבא, מאיפה אנו יודעים את זה. שלמדנו במשנה, מטה שנגנבה חציה⁶⁷, או שאברהם חציה, או שחלקה אחין או שותפין [בכל ג' מקרים אלה פקע שם המטה ממנה, ואינו כלי, וממילא היא] טהורה. [ואם] החזירה [את המטה], מקבלת טומאה [ככלי] מכאן ולהבא. [אבל רק] מכאן ולהבא, כן [מקבלת טומאה, אבל] למפרע, לא. רואים אם כן, כיון שחלקה פרח לה טומאה ממנה, גם כאן, כיון שעשו זימון עלייהם, פרח זימון מהם [אע"פ שהם שלשה יחד, עכ"ז אין כאן שם זימון].

שתי חבורות וכו' [אם לא רואים אלה את אלה אין מצטרפין לזימון]. למדנו, אם יש שמש ביניהם⁶⁸ [שמשמש לשתייהם], השמש מצרפן [אע"פ שאין רואים אלה את אלה].

אין מברכין על היין. הרבנים למדו, יין, עד שלא נתן לתוכו מים, אין מברכין עליו בורא פרי הגפן אלא בורא פרי העץ [לפי שהיה יינם חזק מאד ואין ראוי לשתייה בלא מים, הלכך עוד לא השתנה למעלה ולא זו מברכתו הראשונה, והרי הוא כענבים, וברכתו בורא פרי העץ] ונטילין ממנו לידים [דשם מים עליו, שהוא רק מי פירות. אבל] אחרי שנתן לתוכו מים [שם יין עליו], מברכין עליו בורא פרי הגפן ואין נטילין ממנו לידים⁶⁹

⁶⁷ עי' רמב"ם (כלים פכ"ו ה"ב): מטה שהיתה טמאה מדרס או בשאר טומאות ונגנב חציה או אבד חציה או שחלקה אחין או שותפין ה"ז טהורה שה"ז ככלי שנשבר, החזירה מקבלת טומאה מכאן ולהבא ה"ז דומה למי שעשה כלי אחד משברי כלים שנטמא שהוא טהור ומקבל טומאה להבא.

⁶⁸ עי' שו"ע (או"ח סי' קצ"ה ס"א): הוב"ד לעיל הערה כא.

⁶⁹ עי' שו"ע (או"ח סי' קס"ב): השלג, והברד, והכפור, והגליד (פי' המים הנקפים מרוב הקור), והמלח אם ריסקן עד שנעשו מים, נטילין מהם וטובלין בהם, אם יש בהם כשיעור (עיין ב"ד סי' ר"א ס"ל). יש מי שאומר שאין נטילת מים ראשונים, אלא במים בלבד. ו"א שהיין כשר לנטילת ידים, בין נתן לתוכו מים בין לא נתן לתוכו מים, אלא שאסור לעשות כן לכתחלה, כדי שלא יהא כמזלזל בדבר חשוב שנשתנה לעילוי (פי' לשבח) עד שקובע ברכה לעצמו. (ו"א דווקא יין לבן, אבל אדום לא) (מרדכי פרק אלו דברים) ויש מי שאומר שכל מי פירות ראויים לנ"י בשעת הדחק (וכ"ש דמותר ליטול ידים בשעת הדחק בשכר או במי דבש המבושלין, דעיקרן מים) (הגהות אשרי).

משנה ברורה: והכפור - גשמים שנקפו בירידתן והוא כעין ברד.

והמלח - לאו בכל גווי מותר במלח דלנטילה בכל על ידיו הלא פסל המחבר לעיל בסעיף ט' אף במים מלוחים ורק בטבילה בתוכן מותר כשיש בהן כשיעור מקוה ומשום דגם לטבילת הגוף כשרין ומפני דכל אלו שנויים יחד לענין מקוה כללן גם כאן אף דאינם שוים בדינם לגמרי.

אם רסקו וכו' - אבל בלאו הכי אין נטילין בהן בכלי אבל לטבול הידים בתוכן אם יש בהן כשיעור מקוה מותר בשעת הדחק כשאינו לו מים אף בלא רסקו ואפילו אם אין השלג מכונס הרבה בבת אחת אלא מונח על פני הארץ ונמוח הרבה כל שיש מ' סאה מחובר יחד טובלין בו ומ"מ נראה דצריך שיהיה עכ"פ כדי לכסות ידיו במקום שתוחבן.

יש מי שאומר וכו' - לא קאי אריש הסעיף דהני הוי בכלל מים אלא לאפוקי מי פירות בלבד קאתי דאינם חשובים מים וכש"כ יין דלא והטעם דנט"י סמכו על קרא דוידידו לא שטף במים ולכן צריך מים דוקא [ב"י].

ו"א שהיין כשר - וכש"כ שאר מי פירות ושאר משקין דס"ל דלא הצריכו דוקא מים לנטילה ומשום ביזוי אוכלין אין בזה כיון שצריך לזה ואינו בדרך איבוד.

אלא שאסור וכו' - היינו בין נתן לתוכו מים בין לא נתן דבכולם מקרי יין חשוב וקובע ברכה לעצמו כדלקמן בסימן רע"ב סעיף ה'.

לעצמו - בורא פה"ג אבל בשאר משקין ומי פירות דלא נתעלו בברכה בפני עצמן נטילין אף לכתחלה לדעה זו.

אבל אדום לא - דנשתנו ממראה מים ויש אומרים הראשון ס"ל דאינו חשוב שינוי מראה כיון דעומדים במראיתן שהיו מתחלה [רא"ש] ואם היה לבן ועשה אותן אדום ע"י צבע [כמו שעושין כמה פעמים ביינות שלנו] משמע דלכ"ע פסולין.

ו"א שכל מי פירות וכו' - היא דעה שלישית דמחלקת בין יין למי פירות דביין פסול מדינא אף בדיעבד כדעיה ראשונה אבל במי פירות נטילין בשעת הדחק דס"ל דכל מי פירות קרוי מים חוץ מיין ולדינא יש להורות כדעה זו להחמיר ביין ולהקל במי פירות בשעת הדחק.

וכ"ש דמותר וכו' - ומשום שינוי מראה לא נפסלו דס"ל דהיכא דאשתני לעילוי לא חשיב שינוי [מ"א ושא"י] ועיין בבאור הגר"א דמשמע דלא ס"ל סברא זו.

עי' שו"ע (או"ח סי' קע"א ס"א): עושה אדם צרכיו בפת והני מילי דלא ממאס ביה, אבל מידי דממאס ביה, לא. הילכך אין מניחין עליו בשר חי, ואין מעבירין עליו כוס מלא, ואין סומכין בו הקערה אם היא מלאה דבר שאם יפול על הפת

[בגלל הפסד אוכל ולא שזה לא משקה], דברי רבי אליעזר, וחכמים ואומרים, בין כך ובין כך מברכין עליו בורא פרי הגפן ואין נטילין הימנו לידים.

כמי הולך הלכה זו שאמר שמואל, עושה אדם כל צרכיו בפת. כמי. כרבי אליעזר [שאמר מותר ליטול ידים ביין, ולא חשש להפסד אוכלים]. אמר רבי יוסי בן רבי חנינא, מודים חכמים לרבי אליעזר בכוס של ברכה, שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים. למה. אמר רב אושעיא, צריכים מצוה מן המובחר. ולפי הרבנן [יין ללא מים], למה הוא ראוי. אמר רבי זירא, ראוי למשקה רפואי [ולכן מברכים עליו בורא פרי הגפן].

הרבנים למדו, ארבעה דברים נאמרו בפת, אין מניחין בשר חי על הפת, ואין מעבירין כוס מלא על הפת [שלא ישפך על הפת ותהא הפת בזויה], ואין זורקין את הפת, ואין סומכין את הקערה בפת. אמרמר ומר זוטרא ורב אשי אכלו לחם יחד, הביאו לפניהם תמרים ורמונים, מר זוטרא לקח זורק לפני רב אשי מנה [של בשר מבושל], אמר לו, וכי הרב לא סובר לזה שלמדנו בברייתא, אין זורקין את האוכלין. ההיא שלמדנו בברייתא [שאין לזרוק אוכל היינו דווקא] בפת. והרי למדנו בברייתא, כשם שאין זורקין את הפת כך אין זורקין את האוכלין. אמר לו, והרי למדנו בברייתא, אף על פי שאין זורקין את הפת אבל זורקין את האוכלין. אלא אין קושי [וסתירה], זה [שאין זורקים היינו] בדבר שנמאס [פי' שמתמעך בוריקתו, כגון תאנים שבשלו כל צרכם ותותים], וזה [שמותר לזרוק היינו] בדבר שלא נמאס [כגון רמון או אגוז וכל דבר קשה].

הרבנים למדו, ממשיכין יין בצנורות לפני חתן ולפני כלה⁷⁰ [משום סימן טוב, ואין כאן משום בזיון והפסד לפי שמקבלים אותו בראש פי הצנור בכללי], וזורקין לפניהם קליות ואגוזים בימות החמה [שאין בוץ בדרכים] אבל לא בימות הגשמים, אבל לא עוגות, לא בימות החמה ולא בימות הגשמים [שהרי אף בימות החמה הן נמאסין בוריקתן].

אמר רב יהודה, שכח והכניס אוכלין לתוך פיו בלא ברכה, מסלקן לצד אחד ומברך. למדנו בברייתא אחד, בולען [ללא ברכה], ואחר לימד, פולטן [ומברך וחוזר ואוכלם], ואחר לימד, מסלקן. אין קושי [וסתירה], זה דלמדנו בברייתא בולען⁷¹, [היינו] במשקין [שאין אפשר לסלקן לאחד מלוגמיו ולברך, ולא לפולטם שמפסידן], וזה שלמדנו בברייתא פולטן⁷², בדבר שלא נמאס [במה שנתנו בפיו ויכו ללחזור ולאוכלן], וזה שלמדנו בברייתא מסלקן, בדבר שנמאס [אחרי שפולטו ולא יכניסו עוד פעם לפיו].

ימאס, ואין נטילין הידים ביין בין חי בין מזוג אפילו נטילה שאינה צורך אכילה, ואין זורקין הפת משום בזיון אוכלים. וכשם שאין זורקין את הפת, כך אין זורקין אוכלין הנמאסים ע"י זריקה. אבל מידי דלא ממאס, כגון אגוזים ורימונים וחבושים, שרי.

משנה ברורה: צרכיו - ר"ל צורך תשישיו וכמו שיתבאר לקמיה.

בפת - וכ"ש בשאר אוכלין.

אבל מידי דמימאס וכו' - ואפילו בשאר אוכלין ג"כ אסור.

לא - ואם עושה לרפואה שרי אפילו מימאס ביה וכדלקמן בסימן שכ"ח ס"כ ואפילו בורא רפואה אם הוא דבר שהוא צורך האדם ודרך העולם לעשות בהאוכל צורך זה ג"כ שרי ומטעם זה מזלפין הקרקע ביין וסכין הגוף ביין ושמן כמבואר בגמרא בכמה דוכתי. אסור לפצוע זיתים ליטול ידיו במים היוצאים מהם [שחזקים הם ומעבירים את הזוהמא] מפני שהזיתים נמאסים ע"י ואיכא הפסד אוכלין [גמרא].

כוס מלא - שקרוב הדבר שישפך עליו וימאס.

אם היא וכו' - וג"כ מטעם הנ"ל וכ"ש אם הקערה בתחתיתו אינו נקי וימאס הפת ע"י.

מלאה וכו' - אבל כשאינה מלאה שרי לסמוך אף דמשתמש בפת דעושה אדם כל צרכיו בפת וכנ"ל וה"ה דמותר לכסות בו כלי.

שאינה צורך אכילה - דאלו בנטילה לאכילה בלא"ה אסור לכמה פוסקים [עיין בסימן ק"ס ס"ב] דאין נטילה אלא במים אלא אף בזה שאינה צורך אכילה אסור משום בזיון היין וה"ה בשאר משקין אסור. ובשעת הדחק עיין לעיל בסי' ק"ס סוף ס"ב ובבה"ל שם.

ואין זורקין הפת - ומבואר בב"י ושו"פ דפת חשיבא טפי משאר אוכלין ובדידיה אסור אפילו אם לא נמאס ע"י זריקה כגון שזורקו ע"ג מקום נקי דזלזול הוא לפת.

הנמאסים ע"י זריקה - כגון תאנים וכדומה שנתבשלו כל צרכן שהם רכים ומתמעכים ע"י זריקה ונמאסים.

כגון אגוזים וכו' - שהם קשים ואינם מתמעכים ומיירי שזרקו במקום נקי דאל"ה אסור אפילו באגוזים וכדלקמיה בסעיף ד'. כשרואין אוכלין מונחים על הארץ אסור לילך ולהניחם אלא צריך להגביהם אם לא במקום דאיכא למיחש לכשפים כגון ככר שלם [עירובין ס"ד]. איתא בגמרא [תענית כ'] דרב הונא סובר מאכל אדם אין מאכלין אותו לבהמה [וה"ה לעופות] אמנם בא"ר מסתפק אם הלכה כה"ה בזה ועיין במחצית השקל שמצד דאם אין לו דבר אחר להאכיל כ"א מאכל אדם לכרע מותר ואפשר דמשום זה נוהגין העולם היתר להאכיל לעופות פת.

[נא ע"א]

[מקשה הגמ' גם בדבר שלא נמאס, שיסלקנו לצד אחד וליברך וילמה פולטון]. רב יצחק קסקסאה הסבירו לפני רבי יוסי בר אבין בשם רבי יוחנן, משום שנאמר "ימלא פי תהלתך".

שאלו את רב חסדא, מי שאכל ושתה ולא ברך [ברכה ראשונה], מה דינו שיחזור ויברך [אחרי שהוא גמר את האוכל, האם יכול עוד לברך ברכה הראשונה]. אמר להם, [וכן] מי שאכל שום וריחו מסריח, שיחזור ויאכל שום אחר כדי שיהא ריחו מסריח [יותר], פי' שיוסיף על סרחונו ויעשה ברכה לבטלה]. אמר רבינא, כיון [שאם נזכר באמצע יכול לברך], אפילו גמר סעודתו [גם כן] יחזור ויברך, שלמדנו בברייתא, [גוי המתגייר] טבל ועלה⁷⁰, אומר בעלייתו, "ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על הטבילה" [ורואים שאע"פ שטבל כבר יש ברכה]. וזה לא [אותו דבר], שם, מתחילה [פי' לפני הטבילה] האדם שאינו ראוי [לברך]⁷¹, דרוב טבילות משום קרי הם, ובעלי קריין אסורים בברכות, שהם דברי תורה, ולכי מתקן הדר מברך, אבל כאן, מתחילה הוא אדם הראוי, והואיל ונדחה [ברכתו זה] נדחה.

הרבנים למדו, אספרגוס [כוס שהיו שותים בכל בקר על בטן ריק, לרפואה], יפה ללב וטוב לעינים וכל שכן לבני מעים, והרגיל בו, יפה לכל גופו, והמשתכר הימנו, קשה לכל גופו. מזה שלמדנו יפה ללב, משמע שמדובר [באספרגוס של] יין, ולמדנו, וכל שכן [שזה טוב] לבני מעים, והרי למדנו בברייתא, ללע"ט [פי' לב עין טחול] יפה לרמ"ת [ראש מעיים תחתונים] קשה. כאשר למדנו בברייתא ההיא [שזה טוב לבני מעיים], בניין מיושן [פי' בן ג' שנים], כמו שלמדנו במשנה, [האומר נדר:] "קונם [פי' יהיה אסור עליו כקרבן] יין שאני טועם, שהיין קשה לבני מעים", אמרו לו, "יהלא מיושן יפה הוא לבני מעים", ושחק, אסור בחדש ומותר במיושן, וכך לומדים למסקנה.

הרבנים למדו ששה דברים נאמרו באספרגוס, אין שותין אותו אלא כשהוא חי [פי' יין שלא מזוג] ומלא, מקבלו בידו [ימין ושתהו ביד] שמאל, ואין מדברים אחריו, ואין מפסיקין בו [אלא שותהו בבת אחת], ואין מחזירין אותו אלא למי שנתנו לו, ו[נצריך] לירוק אחריו, ואין סומכין אותו [פי' אין אוכלים מיד אחריו] אלא ב[אותו] המין [שהוא נעשה]. [מקשה הגמ'] והרי למדנו בברייתא, אין סומכין אותו [פי' אוכלים אחריו] אלא בפת. אין קושי [וסתירה] זה [שכתוב לאכול אחריו פת, היינו עם האספרגוס נעשה] ביין, וזה [שאוכלים אחריו מאותו מין שהוא נעשה היינו אספרגוס שנעשה מ]שכר [אם שכר תאנים אוכל אחריו תאנים, ואם של תמרים אוכל אחריו תמרים].

אחד לימד, [אספרגוס] טוב ללע"ט [לב עין טחול] וקשה לרמ"ת [ראש מעיים תחתונים], ואחר לימד, טוב לרמ"ת וקשה ללע"ט. אין קושי [וסתירה], זה [שאמרו "ללע"ט יפה, לרמ"ת קשה", הוא באספרגוס] של יין, [וראילו] זה [שאמרו "לרמ"ת יפה, ללע"ט קשה" הוא] בשל שכר. אחד לימד, הירוק אחרי [שתיית אספרגוס] נלקה [בחולין], ואחר לימד, [מי ששתה אספרגוס] ולא יורק אחריו נלקה. אין קושי [וסתירה], זה [שלא יורק אחרי שתיית אספרגוס מדובר] בשל יין, וזה [שחייבים לירוק אחריו מדובר] בשל שכר. אמר רב אשי, עכשיו שאמרת [שמין] לא יורק אחריו לוקה, מימיו [שבפיו] נזרקין אפילו בפני המלך [כדי שלא יכניס את עצמו לסכנה].

אמר רבי ישמעאל בן אלישע, שלשה דברים סח לי סוריאלי⁷² שר הפנים [פי' מלאך חשוב לבא לפני הקב"ה], אל תטול חלוקין בשחרית מיד השמש ותלכש [אלא אתה בעצמך טלוהו ממקום שהוא שם ותלכשנו], ואל תטול ידיך⁷³ ממי שלא נטל ידיו, ואל תחזיר כוס אספרגוס אלא למי שנתנו

⁷⁰ ע"י ש"ע (י"ד סי' רסח ס"ב): הוב"ד לעיל הערה טז.

⁷¹ ע"י ש"ע (א"ח סי' קסז ס"ח): שכתוב ואלו בירך המוציא, אם נזכר בתוך הסעודה מברך, ואם לא נזכר עד שגמר סעודתו, אינו מברך.

משנה ברורה: מברך - על מה שיאכל אח"כ דכי בשביל שאכל עד עתה בלי ברכה יחזור ויאכל בלי ברכה [גמרא].

אינו מברך - שברכת הנהנין הוא כשאר ברכת המצות שאין מברכין עליהם אלא עובר לעשייתן ולא אח"כ א"כ היא מצוה שא"א לברך עליה עובר לעשייתן כמ"ש בסימן ק"ח ס"א ע"ש ומיהו אם אפשר לו לאכול עוד מעט טוב שיברך המוציא ויאכל.

⁷² שם זה לא מוזכר בז"ח נד ע"ב וצ"ע אם זה צוריאלי או פוריאלי או סטוריאלי

ספר פרי עץ חיים - שער קריאת שמע שעל המיטה - פרק א וכן היה מנהגו ז"ל כשהיה ישן, היה מביאים אותו לפני סוריאלי שר הפנים, והיה שואלו באיזה ישיבה הוא רוצה לילך, והיה מוליכין אותו. ופעם היה בוחר בישיבה של הקב"ה, ולפעמים בישיבת ר' עקיבא, ולפעמים בישיבת משה רבינו, ולפעמים בישיבת ר' מאיר. וכעד"ז בכל"מ שהיה רוצה:

ועי' עמק המלך ש"ד פקל"ד שמביא אותו סיפור עם מט"ט, אשר מכונה שר הפנים.

ועי' תיקו"ז מב ע"אף חנוך דנפק מאנוש איהו מטטרון דנהפך בשרו ללפיד אש ואיהו נוראלי

⁷³ ע"י ש"ע (א"ח סי' ד ס"א): לא יטול ממי שלא נטל ידיו שחרית.

לך, מפני שתכספית [שם חבורת שדים], ויש אומרים, אסתלגנית [שם חבורה] של מלאכי חבלה מצפין לו לאדם ואומרים, אימתי יבא אדם לידו אחד מדברים הללו וילכד.

אמר רבי יהושע בן לוי, שלשה דברים סח לי מלאך המות, אל תטול חלוקין שחרית מיד השמש ותלכש, ואל תטול ידיך ממי שלא נטל ידיו, ואל תעמוד⁷⁴ לפני הנשים בשעה שחוזרות מן המת, מפני שאני מרקד ובא לפנינה, וחרבי בידי ויש לי רשות לחבל. ואם [אדם] פגע [שנשים שחוזרות מלויה] מה תקנתו. שיקפוץ ממקומו ארבע אמות, אם יש נהר, שיעבור אותו, ואם יש דרך אחרת שילך בה, ואם יש קיר שיעמוד מאחוריו, ואם לא [פי' אין לו א' מהעצות האלה], שיחזיר פניו ויאמר "ויאמר ה' אל השטן יגער ה' בך וגו'" עד שעבורים אותו.

אמר רבי זירא אמר רבי אבהו, ויש אומרים שלמדנו בברייתא, עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה [של ברכת המזון], טעון הדחה⁷⁵, ושטיפה, חי, ומלא, עיטור, ועיטוף, נוטלו בשתי ידיו, ונותנו בימין, ומגביהו מן הקרקע [אם אוכל בקרקע, אבל אם אוכל בשלחן שיגביהו מעל השלחן] טפח, ונותן עיניו בו, ויש אומרים, אף משגרו במתנה [דרך דורון וחשיבות] לאנשי ביתו [פי' לאשתו]. אמר רבי יוחנן, אנו אין לנו אלא ארבעה בלבד, הדחה, שטיפה, חי, ומלא.

[עכשיו הגמ' מפרש כל הענינים האלה:] למדנו, הדחה מבפנים [של הכוס] ושטיפה מבחוץ.

אמר רבי יוחנן, כל המברך על כוס מלא, נותנין לו נחלה בלי מצרים, שנאמר "ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה". רבי יוסי בר חנינא אומר, זוכה ונוחל שני עולמים, העולם הזה והעולם הבא.

עיטור, רב יהודה מעטרהו בתלמידים [פי' שתלמידי שישוכבוהו כשהוא מברך], רב חסדא מעטר אותו [הכוס] בכוסות. אמר רבי חנן, ובחי [פי' מברך ברכת המזון עם יין ללא מזיגת מים]. אמר רב ששת, ובברכת הארץ [מוזג את המים].

עיטוף, רב פפא התעטף [בטליתו] וישב [לברך], רב אסי שם כובא בראשו [ובירך ברכת המזון].

נוטלו בשתי ידיו⁷⁶, אמר רבי חנינא בר פפא, מה הפסוק [שמרמוז לכך], "שאו ידכם קדש וברכו את ה'".

ונותנו לימין, אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, ראשונים שאלו, שמאל הם שסייע לימין. אמר רב אשי, הואיל וראשונים שאלו שאלה ולא פשטוהו,

משנה ברורה: לא יטול - ר"ל לשפוך לו על ידיו אבל להביא לו מים מותר. ממי שלא וכו' - ובנטילה לאכילה רשאי ליטול ממי שלא נטל ידיו.

⁷⁴ ע"י ש"ע (י"ד סי' שנט ס"ב): יש למנוע מלצאת נשים לבית הקברות אחר המטה.

מאיר הדעה: יש למנוע כו' - כלומר מותר שיצאו אחר המטה וכדלעיל סעיף א', אבל יש למנוע מלאסור עליהם לצאת לבית הקברות אחר המטה, שאם עושים כן גורמים רעה לעולם ח"ו (ש"ד).

⁷⁵ ע"י ש"ע (א"ח סי' קפג ס"ד): מקבלו בשתי ידיו, וכשמתחיל לברך נוטלו בימינו, ולא יסייע בשמאל. הגה: והיינו דוקא שלא תגע השמאל בכוס, אבל אם נותן השמאל תחת הימין, לסייעה, מותר (ב"י בשם שבולי הלקט). ומגביהו מהקרקע טפח, אם הוא יושב על גבי קרקע. ואם הוא מיסב בשלחן, מגביהו מעל השלחן טפח. ונותן בו עיניו שלא יסיח דעתו. הגה: ועל כן אין לוקחין כוס שפיו צר, שקורין גלוק קלא"ז, לברך עליו. ומשגרו לאשתו שתשתה ממנו.

משנה ברורה: מקבלו בשתי ידיו וכו' - כתב הס"ז דהטעם הוא כדי להראות חביבות קבלת הכוס עליו ואח"כ אוחזו ביד אחד שלא יהא נראה עליו כמשוי וביד ימין שהוא העיקר והחשוב.

שלא תגע וכו' - היינו אפילו אם ירצה לאחוז הכוס ביד ימינו באמצע הכוס וביד שמאלו יאחזנו מתחתיו.

לסייע - פי' שהכוס מונח על כף ימין ונותן השמאל מתחת לסמוך יד הימין. מותר - כיון שאין נוגע בהכוס והאחרונים כתבו דיש להחמיר בזה אם לא לצורך. כתב השל"ה ע"פ הקבלה נכון שיעמיד הכוס על כף ימינו והאצבעות יהיו זקופים סביב. לא יטול הכוס בבתי ידים רק יסרים מקודם.

ומגביהו וכו' - כדי שיהא נראה הכוס לכל המסובין ויסתכלו בו ובגמרא מסמיק לה אקרא דכתיב כוס ישועות אשא וגו'.

שלא יסיח דעתו - מן הברכה.

וע"כ אין לוקחין וכו' - שלא יוכלו להסתכל במה שבתוכו והאחרונים הקשו ע"ז דכוונת הגמרא מה שאמרו ונותן עיניו בו היינו בהכוס ולא במה שבתוכו וע"כ אין להקפיד בזה אם אינו יכול להשיג בקל כלי אחר.

ומשגרו לאשתו וכו' - שע"י כוס של ברכה מתברכת האשה ואפילו לא אכלה האשה עמהם ואם יש עוד אורחים אצלו יתן גם להם לטעום מהכוס של ברכה וכמבאר לקמן בסימן ק"צ ס"א ובסימן רע"א ס"ד ע"ש ואם אורח מיסב אצל בעה"ב וביד על הכוס יתן גם לבעה"ב לשתות מכוס של ברכה כדי שיתברך הבעה"ב.

{נא ע"ב}

אנחנו נעשה לחומרא⁷⁶ שלא יסייע השמא ללימין בשעת הברכה.
ומגביהו מן הקרקע טפח, אמר רב אחא בן רבי חנינא, מה הוא הפסוק
[שמרמוז לזה], "כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא".
ונותן עיניו בו, כדי שלא יסיח דעתו ממנו.
ומשגרו לאנשי ביתו במתנה, כדי שתתברך אשתו.
עולא ביקר בבית רב נחמן, אכל לחם ובירך ברכת המזון, ונתן כוס
הברכה לרב נחמן. אמר לו רב נחמן, שהרב יתן הכוס ברכה לילתא [אשתו
של עולא]. אמר לו, כך אמר רבי יוחנן, אין פרי בטנה של אשה מתברך
אלא מפרי בטנו של איש, שנאמר "וברך פרי בטנך"⁷⁷, לא נאמר "פרי
בטנה" אלא "פרי בטנך". וכן למדנו בבבלי, רבי נתן אומר, מאיפה אנו
לומדים שאין פרי בטנה של אשה מתברך אלא מפרי בטנו של איש,
שנאמר "וברך פרי בטנך", לא נאמר "פרי בטנה" אלא "פרי בטנך".
בינתיים שמעה ילתא [שלא יביאו לה כוס של ברכה], קמה בכעס ועלתה
לאוצר היין ושברה ארבע מאה כדי יין. אמר רב נחמן, שהרב ישלח לה
כוס אחר, [הוא] שלח לה, כל [היין] שבחבית זו [ככוס] של ברכה היא
[וששתי ממנו]. היא שלחה לו [בחזרה], ממחזירי בעיירות [ירבו תמיד]
דברים, וממשחקי בגדים בלויים [וסמורטים ירבו] כנים [פי] אתה מדבר
שטויות.⁷⁸

אמר רב אסי, אין מסיחין על כוס של ברכה⁷⁸ [פי] מאז שאוחזו עד
שיברך. ואמר רב אסי אין מברכין על כוס של פורענות. מה זה "כוס של
פורענות". אמר רב נחמן בר יצחק, כוס שני [שהוא של זוגות והשותה
מספר כוסות שוים ניזוק על ידי שדים]. וכן למדנו בבבלי, השותה זוגות
לא יברך, משום שנאמר "הכון לקראת אלהיך ישראל" [פי] רק בדברים
נאים ואל בדברי פורענות, וזה לא מתוקן. אמר רבי אבהו, ויש אומרים
למדנו בבבלי, האוכל כשהוא הולך, מברך מעומד. וכשהוא אוכל
מעומד, מברך מיושב. וכשהוא מיסב [במטה] ואוכל, [צריך לקום ו]ישוב
ומברך. וההלכה, ככולם יושב ומברך⁷⁹.

הדרן עלך שלשה שאכלו.

/משנה/. אלו דברים שבין בית שמאי ובין בית הלל בסעודה, בית
שמאי אומרים, מברך על היום ואחר כך מברך על היין, ובית הלל אומרים,

⁷⁶ ע"י שר"ע (א"ח סי' קפג ס"ד): הוב"ד לעיל הערה 75.

⁷⁷ פרי הוא המ"ד, ונק' מי גשמים, שמתברך ממים עליונים, ואינה מתברכה
בלא טפה של בעלה. ופרי הוא טוב בב' הגלופין. ומים כפולים לעולם, סוד מ"ם
של מים, וכן המ"ם כפול בלא אות אחרת (ביאור האגדות להגר"א *).

⁷⁸ ע"י שר"ע (א"ח סי' קפג ס"ו): משנתנו לו כוס לברך לא ישיח המברך.
והמסובין אין להם להשיח משהתחיל המברך, לא מבעיא בשעת שהוא מברך,
שצריכין לשמוע ולהבין מה שאומר המברך, אלא אפילו בין ברכה לברכה אין
להם להשיח. ואם עברו ושחו בין ברכה לברכה בשעה שהמברך שותק מעט,
יצאו. (הגה: אפילו אם שח המברך עצמו), אבל אם שחו בשעה שהוא מברך, לא
יצאו.

משנה ברורה: משנתנו לו כוס - ועד אחר שתייתו שהוא לאחר גמר בהמ"ז.
משהתחיל המברך - אבל מקודם ושאין להשיח אף שכבר נטל המברך הכוס
בידו ויש מן הפוסקים דס"ל להחמיר בזה ונכון לחוש לדבריהם.
שצריכין לשמוע וכו' - דהמברך מוציא אותם בבהמ"ז ואם לא ישמעו לא
יצאו.

אין להם להשיח - דכיון דשומע כעונה הרי הם כמברך עצמו.
אפי' - דהשיחה שבינתיים אינה מפסדת הברכות בדיעבד. ודע דמ"א מצדד
דכ"ז הוא דוקא בשיחה בשוגג אבל במזיד אפילו בשיחה מועטת ואפילו בין
ברכה לברכה חוזר לראש בהמ"ז וכמו גבי תפלה לעיל בסימן ק"ד ס"ז אמנם
בא"ר נשאר בדיון זה בצ"ע וכן הכרענו לעיל בסימן ס"ה במ"ב בדביעבד אין
לחזור אפילו כששח במזיד וע"ש בבה"ל אך לכתחלה יש לזהר בזה הרבה. ואם
היה בין ברכה לברכה שיהיו מרובה שיהיה יכול באותו הזמן לגמור כל בהמ"ז
מראש ועד סוף אפילו אם לא שח כלל בינתיים י"א דצריך לחזור לראש בהמ"ז
ודוקא אם השיהיו היה מחמת אונס שיהיה צריך לנקבו או שהיה המקום אינו
נקי וכמבואר לעיל בסימן ס"ה לענין ק"ש וה"ה כאן ועיין בבה"ל שכתבנו דאין
דין זה ברור למעשה דיחזור בשביל שיהיה בין ברכה לברכה אך אם שיהיו כזה
היה באמצע ברכה צריך לחזור ורק לראש הברכה.

לא יצאו - ותלוי בזה דאם לא גמר המברך עדיין את הברכה חוזרין המסובין
ומברכין בעצמן ממקום שפסקו לשמוע לדברי המברך ואם גמר המברך את
הברכה וכוונתו לשמוע צריכין המסובין לחזור לתחלת הברכה ולברך בעצמן דכיון
שדלגו באמצע הוי כלא אמרוה כלל. וכ"ז דוקא אם ע"י השיחה שבאמצע לא
שמעו ודלגו דברים שהם מעיקר הברכה כמו ברית ותורה וכי"ב שהם לעיכובא
כמ"ש בסימן קפ"ז אבל אם דלגו רק דברים שהם שלא מעיקר הברכה יצאו
בדיעבד ואינם צריכין לחזור בשביל זה וכ"ש אם לא דלגו כלל כגון שהמברך
עצמו שח אז באמצע ושחו גם הם אף דבדאי שלא כדן עשו מ"מ בדיעבד יצאו
ואינם צריכין לחזור.

⁷⁹ ע"י שר"ע (א"ח סי' קפג ס"א): הוב"ד לעיל הערה כז.

מברך על היין ואחר כך מברך על היום⁸⁰. בית שמאי אומרים, נוטלין
לידים ואחר כך מוזגין את הכוס, ובית הלל אומרים, מוזגין את הכוס ואחר
כך נוטלין לידים. בית שמאי אומרים, מקנה ידיו במפה ומניחה על
השלחן, ובית הלל אומרים, על הכסת, בית שמאי אומרים, מכבדין את
הבית ואחר כך נוטלין לידים, ובית הלל אומרים, נוטלין לידים ואחר כך
מכבדין את הבית. בית שמאי אומרים, נר ומזון בשמים והבדלה, ובית הלל
אומרים, נר ובשמים מזון והבדלה. בית שמאי אומרים, שברא מאור האש,
ובית הלל אומרים, בורא מאורי האש⁸¹. אין מברכין לא על הנר ולא על
הבשמים של נכרים⁸² ולא על הנר ולא על הבשמים של מתים, ולא על הנר
ולא על הבשמים של עבודה זרה. ואין מברכין על הנר עד שיאוחזו לאורו.
מי שאכל ושכח ולא בירך, בית שמאי אומרים, יחזור למקומו ויברך, ובית
הלל אומרים, יברך במקום שזכר. ועד מתי מברך. עד כדי שיתעכל המזון
שבמעיו⁸³. בא להן יין אחר המזון, אם אין שם אלא אותו כוס, בית שמאי
אומרים, מברך על היין ואחר כך מברך על המזון, ובית הלל אומרים,
מברך על המזון ואחר כך מברך על היין⁸⁴. ועונין אמן אחר ישראל
המברך, ואין עונין אמן אחר כותי המברך⁸⁵, עד שישמע כל הברכה כולה.
גמרא. הרבנים למדו, דברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה, בית
שמאי אומרים, מברך על היום ואחר כך מברך על היין, שהיום גורם ליין
שיבא וכבר קדש היום ועדיין יין לא בא, ובית הלל אומרים, מברך על היין
ואחר כך מברך על היום, שהיין גורם לקדושה שתאמר. דבר אחר, ברכת
היין תדירה וברכת היום אינה תדירה. תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם.
והלכה כדברי בית הלל. מה זה דבר אחר. וכי תימא התם תרתי והכא חדא,
כך נמי תרתי נינהו, ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה, תדיר
ושאינו תדיר, תדיר קודם. והלכה כדברי בית הלל, זה פשוט⁸⁶. דהא נפקא
בת קול. אם תרצה לומר, קודם בת קול, ואם תרצה לומר, לאחר בת קול,

⁸⁰ ע"י שר"ע (א"ח סי' רעא ס"ו): מקדש על כוס מלא יין שלא יהיה פגום,
וטעון כל מה שטעון כוס של בהמ"ז, ואומר ויכלו מעומד, ואח"כ אומר בפה"ג
ואח"כ קידוש. הגה: ויכול לעמוד בשעת הקידוש, ויותר טוב לישב (כל בו).
ונוהגים לישב אף בשעה שאומר ויכלו, רק כשמתחילין עומדין קצת לכבוד
השם כי מתחילין יום הששי ויכלו השמים ונרמז השם ברא"ת. וכשמתחיל יתן
עיניו בנרות (מהר"ל ושכל טוב), ובשעת הקידוש בכוס של ברכה, וכן נראה לי.
ע"ל סימן קפ"ג סעיף ד'.

משנה ברורה: על כוס מלא - דכוס של קידוש והבדלה הוא בכלל שאר כוס
של ברכה דצריך שיהיה מלא וכנ"ל בסימן קפ"ג ס"ב בהג"ה ואם איננו מלא ואין
לו כוס אחר לערות בתוכו מותר לקדש עליו כיון שיש שיעור רביעית בהיין
שבתוכו וכדמוכח לקמיה בסעיף י"א.

שלא יהיה פגום - היינו שאם שתה אחד ממנו פגמו ואין לקדש עליו ועיין
לעיל בסימן קפ"ב ששם מבואר פרטי דיני כוס פגום וע"ש בסעיף זי"ן דבשעת
הדחק שאין לו כוס אחר ואין לו עצה לתקן הכוס מברכין על כוס פגום ועיין
בא"א סק"ל דבקידוש של לילה אפשר שטוב יותר שיקדש על הפת.

כל מה שטעון וכו' - היינו שיהיה הכוס שלם ויהיה מודח היטב במפנים
ומבחוץ וכל שאר דברים הנזכר לעיל בסימן קפ"ג לענין כוס בהמ"ז.

ואומר ויכלו מעומד - שהוא עדות על בריאת שמים וארץ ועדות בעיני מעומד
ואף על פי שאומרו בתפלה חוזר ואומרו כדי להוציא בניו ובני ביתו וברוקח
הביא בשם מדרש דצריך לומר ויכלו ג' פעמים אחד בתפלה ואחד לאחר התפלה
ואחד על הכוס וכתבו האחרונים דאם שכח לומר ויכלו בשעת קידוש אומרו
באמצע סעודה על הכוס.

ויותר טוב לישב - דבכי האי גוונא מקרי טפי קידוש במקום סעודה כיון
שיושב במקום סעודתו בעת הקידוש וכן הסכים בבאור הגר"א ומטעם אחר
דכיון שאחד פוטר חברו בעיני קביעות שיקבעו יחד ובישיבה מקרי קביעות
וכנ"ל בסימן קס"ז ולפי דבריו גם השומעים צריכין לישב וטוב לזהר בזה
לכתחלה ויש לומר דגם דעתו הוא רק לכתחלה ועל"פ צריך לזהר שיקבעו
השומעים עצמן יחד בעת הקידוש כדי לצאת ולא שיהיו מפוזרים ומפורדים
והולכים אחד הנה ואחד הנה דזה לא מקרי קביעות כלל.

אף בשעה וכו' - דכיון שאמרוה כבר בבהמ"ז מעומד אין מקפידין שוב ע"ז
ואומרים אותו מיושב כמו שאר הקידוש.

יתן עיניו בנר - והוא סגולת רפואה לעינים שכהו על ידי פסיעה גסה מיהו אין
מדקדיקין בזה כ"כ.

וע"ל סימן קפ"ג - היינו דשם מבואר זה שיתן עיניו בכוס של ברכה שלא יסיח
דעתו.

משנה ברורה: פוטר אחד וכו' - ר"ל דבהמוציא אף לכתחלה יכול כ"א לצאת בברכת חבירו. מצוה לחלק - כלומר דאע"ג דבדיעבד אף בבהמ"ז בודאי יוצא ע"י חבירו המוציא מ"מ לכתחלה מצוה ליחלק והטעם שחלקו בין בהמ"ז להמוציא דבתחלת הסעודה שקובעים לאכול יחדו דעתן להצטרף משא"כ בסוף הסעודה דעתן להפרד זה מזה הלכך צריך לברך כ"א לעצמו ויש עוד טעם משום דבהמ"ז דאורייתא החמירו בה ועיין בפמ"ג שכתב דנכון לחוש לטעם הראשון וע"כ אף אם לא אכל כדי שביעה דחיובו הוא רק מדרבנן ג"כ מצוה ליחלק ולברך כ"א לעצמו.

אחד יודע וכו' - עיין לקמן סימן קצ"ז ס"ד במ"ב. שיכון להוציאו - וגם השומע צריך שיכון לצאת כמ"ש בסימן ר"ג ס"ג ועיין במה שכתבנו שם. אבל אם אינו וכו' - ולפי זה הנשים יברכו לעצמן וה"ה ע"ה כשאינו מבין ברכת המוציא ויש פוסקים שסוברין שבלה"ק יוצא אדם ידי חובתו בשמיעה אף על פי שאינו מבין הלשון (משא"כ בשאר לשונות דלכו"ע אינו יוצא אם אינו מבין הלשון) וכן המנהג שונים יוצאות ל"ח בשמיעה מהמברך אף על פי שאינן מבינות כלל ואפילו בקידוש שהוא דאורייתא לכו"ע להנשים אפ"ה יוצאות בשמיעה וכן ע"ה אף על פי שאינן מבינים דברי המקדש ומ"מ יותר טוב שיאמרו אחרי המברך והמקדש מלה במלה בלחש אם אפשר להם דבזה יצאו לכל הפוסקים ובלא"ה נכון לעשות כן לכו"ע דא"א לכוין ולשמוע היטב וכמבואר לעיל בסימן קפ"ג ס"ז ע"ש.

אינם רשאים ליחלק - דכבר נתחייבו בזימון משאכלו ביחד. ודע דחיוב זימון הוא דוקא כשאכלו פת שחייבין עליו בהמ"ז אבל אם אכלו פירות ואפילו הן משבעה מינים לא כדק"ל בסימן ר"ג דאין זימון לפירות ויש מחמירין בז' מינים להצריכו זימון ולכן טוב שלא יקבעו ג' ביחד על ז' מינים כדי לאפוקי נפשין מפלוגתא [ב"ח] וברכי יוסף כתב שהמנהג פשוט לקבוע כמה אנשים על פירות מז' מינים וכן לאכול פת הבאה בכיסנין.

מצוה שיחזרו - היינו אם הוא עמהם בביתם מצוה ליתן לו דבר מה לאכול כדי שיצטרף עמהם ומשמע בגמרא דאף אם הוא שמש המשמש בסעודה שאין דרכן לאכול אתו ביחד מצוה שיקראו לו לאכול אתם כדי שיוכלו לזמן. אחר שלישי - ופשוט דאם הוא אחד א"צ לחזור אחר שנים.

שכולם נתחייבו - כלומר אף על פי שאם ילך אחד ישארו שלשה ויזמנו מ"מ הוא לא יצא ידי חובתו שגם הוא נתחייב בזימון.

יכולים ליחלק - עשרה לכאן ועשרה לכאן ונמצא שכולם זמנו בשם.

אינן מחויבין לחלק - היינו דלא אמרינן טוב יותר להתחלק כדי להרבות בברכות ועיין בד"מ שדעתו דאדרבה שמצוה מן המובחר שלא להתחלק בין בעשרים ובין בששה משום ברוב עם הדרת מלך רק דמדינא אין איסור בדבר אם יתחלקו ויש שחולקים ע"ז וס"ל כיון שיש בכל כת ג"כ מקצת רוב עם וגם נתקיים מצות ברכת זימון בכל חד וחד ולהכי שקולים הם ויכול לעשות כמו שירצה אפילו לכתחלה.

אחר עשרה - כדי שיהיו יכולים לברך בשם ועיין באחרונים דאפילו אם הם שבעה מצוה לחזור אחר עוד שלשה ועיין במש"כ לעיל בסק"ז.

לשמוע ברכת הזימון - דאם היו יכולין לשמוע ברכת זימון מפי המזמן אף דכל ברכת המזון אינם יכולין לשמוע מרחוק לא היו רשאים ליחלק על ג' אלא ישמעו ברכת זימון לבד מפי המזמן וברהמ"ז יברכו כ"א בפני עצמו בלחש וכמבואר לעיל סימן קפ"ג ס"ז.

^א עי' שו"ע (או"ח סי' קצט ס"ד): עובד כוכבים אין מזמנין עליו, ואפילו גר שמל ולא טבל אין מזמנין עליו. אבל גר גמור מזמנין עליו ויכול לברך בהמ"ז ולומר: על שהנחת לאבותינו.

משנה ברורה: עע"ג אין וכו' - היינו אפילו נתכוין לברך לאלהי ישראל.

ולא טבל - וכל זמן שלא טבל כדין בפני ב"ד של שלשה כמבואר ביר"ד סימן רס"ח ס"א מקרי לא טבל.

אין מזמנין עליו - דאינו גר עד שימול ויטבול. ויכול לברך - והיינו אפילו להוציא אחרים ידי חובתן בברכת המזון [ב"י].

לאבותינו - לפי שלאברהם נתנה הארץ למורשה ואברהם נקרא אב המון גוים.

^ב עי' שו"ע (או"ח סי' קכד ס"ב): העונה אמן, לא יגביה קולו יותר מהמברך.

משנה ברורה: לא יגביה קולו - משום דכתיב גדלו לד' אתי ונרוממה שמו יחדיו. ונראה דה"ה לענין ברכו או ברכת הזימון ג"כ לא יגביה העונה יותר מהמברך. עוד נראה דאם כונתו בהרימו קולו כדי לזרז להעם שיענו גם הם מותר עי' לקמן בסרט"ו ס"ג ועי"ש עוד דאחר קטנים בני חינוך צריך לענות אמן אחר ברכתן. ואחר שוטה אין לענות אמן דלאו בר מצוה כלל (ופמ"ג שכתב אחר חרש ושוטה שיגרא דלישנא הוא דחרש המדבר ואינו שומע בודאי חייב הוא במצות) ואחר נשים שבירכו על מ"ע שהז"ג יוכל לענות אמן.

^ג עי' שו"ע (או"ח סי' קמה ס"א): בימי חכמי הגמרא היו נוהגים לתרגם, כדי שייבנו העם. אין הקורא רשאי לקרות לתורגמן יותר מפסוק אחד, ואין המתרגם רשאי לתרגם עד שיכלה הפסוק מפי הקורא. ואין הקורא רשאי לקרות פסוק אחר, עד שיכלה התרגום מפי המתרגם. ואין הקורא רשאי להגביה קולו יותר מהמתרגם, ולא המתרגם יותר מהקורא. ואין הקורא רשאי לסייע למתרגם, שלא יאמרו: תרגום כתוב בתורה.

משנה ברורה: נוהגים לתרגם - בלשון תרגום כי לשונם היה ארמית.

מפי המתרגם - והכל כדי שלא יתבלבלו הצבור ויוכלו לשמוע כל הפרשה ככתבה מפי הקורא ואח"כ יבינו כל פירושה מפי המתרגם [לבוש].

להגביה קולו - דכתיב משה ידבר והאלהים יענו בקול והאי בקול היינו בקולו של משה [גמרא].

^ד עי' שו"ע (או"ח סי' קצג ס"א): שנים שאכלו, אף על פי שבברכת המוציא פוטר אחד את חבירו, מצוה ליחלק שיברך כל אחד בהמ"ז לעצמו. במה ד"א כשהיו שניהם יודעין לברך בהמ"ז, אבל אם אחד יודע והשני אינו יודע מברך היודע ויוצא השני אם מבין לשון הקודש אלא שאינו יודע לברך. וצריך לכוין מלה במלה לכל מה שיאמר. הגה: וצריך המברך שיכוין להוציאו (מרדכי ר"פ ג' שאכלו וב"י בשם סמ"ג). אבל אם אינו מבין, אינו יוצא בשמיעה. אבל ג' שאכלו אינם רשאים ליחלק. ושנים שאכלו, מצוה שיחזרו אחר שלישי שיצטרף עמהם לזימון. וכן ארבעה או חמשה אסור להם ליחלק, שכולם נתחייבו בזימון. ששה נחלקים, כיון שישאר זימון לכל חבורה עד עשרה, ואז אין נחלקים עד שיהיו עשרים. (הגה: דאז יכולים ליחלק, אם ירצו. ונ"ל דה"ה בששה אינן מחויבים ליחלק, רק אם ירצו נחלקים). כיון שנתחייבו בהזכרת השם, ומצוה לחזור אחר עשרה ומיהו אם היו רבים מסובים יחד ואינם יכולים לשמוע ברכת הזימון מפי המברך, ואינם רשאים ליחלק לחבורות של עשרה, מפני שיצטרכו לברך בקול רם וישמע בעל הבית ויקפיד עליהם, יכולים ליחלק לחבורות של ג' ג' ולברך בנחת כדי שלא ישמע בעל הבית, וזה טוב להם ממה שלא יצאו ידי חובת ברכת זימון, שהרי אינם יכולים לשמוע מפי המברך.

ואינם רשאים וכו' - דאם היו יכולין ליחלק לעשרה עשרה לא היו רשאים ליחלק לחבורה של ג' כדי שלא יפסידו מלהזכיר הזימון בשם.

בקול רם - כדי להשמיע ברכת הזימון לכל העשרה.

ויקפיד עליהם - במה שעושין חבורות לעצמן. וה"ה אם צריכין ללכת לדבר מצוה ואין להם שהות להמתין שתתבטל המצוה שרשאים לחלק לג' ג' כ"כ המ"א ובח"א מגמגם בזה ופוסק דעכ"פ כשלא נשארו עשרה בלעדס בודאי אסור לצאת אפילו לדבר מצוה. ומ"מ אם הוא מצוה דאורייתא אפשר דיש להקל בכל גווני ועיין בפמ"ג.

ברכת זימון שהרי וכו' - אבל אם היו יכולין לשמוע ברכת זימון לא היו רשאים ליחלק וכו"ל בסק"ג והאחרונים חולקים ע"ז משום דנהי דקי"ל בסימן קפ"ג דהאידינא מברכין כ"א מהמסובין כל הבהמ"ז בלחש מ"מ צריכין לשמוע היטב גם לדברי המברך ולומר עמו בלחש כל מלה ומלה ולענות אמן על כל ברכה וברכה ועכ"פ עד הזן את הכל בודאי צריכין להאזין גם לדברי המברך דעד שם הוא ברכת הזימון כדלקמן בסימן רי"ש בהג"ה וא"כ אף אם יכולין לשמוע ברכת זימון מפי המברך כל שאין יכולין לשמוע מלה במלה מפי המברך עד הזן את הכל מוטב להם ליחלק ג' ג' ולברך בלא שם ממה שלא יצאו כלל ידי חובת זימון מדינא. כתבו האחרונים היכא שיש מסיבה גדולה יש ליתן לברך ברכת הזימון למי שקולו חזק כדי שישמעו כל המסובין וכו"ל.

^ה עי' שו"ע (או"ח סי' קצג ס"א): הוב"ד לעיל הערה ד.

עי' שו"ע (או"ח סי' קע סכ"א): השמש שהיה משמש על שנים, הרי זה אוכל עמהם אף על פי שלא נתנו לו רשות. היה משמש על שלשה, אינו אוכל עמהם אא"כ נתנו לו רשות.

משנה ברורה: אף על פי וכו' - דמסתמא נתרצו לזה שיאכל עמהם מעט משלהם כדי שיהיה להם זימון עי"ז וממילא אם אוכלין מידי דאין מזמנין עליו אין לו לאכול בלא רשות. וכתב הא"ר דאפשר דה"ה אם היו האוכלין תשעה [דבר שמזמנין עי"ז] יכול העשירי ג"כ לאכול בלא רשות דמסתמא נחא להו כדי שיהא להם זימון בשם.

^י עי' שו"ע (או"ח סי' קצד ס"א): שלשה שאכלו כאחד, ושכחו וברך כל אחד לעצמו, בטל מהם הזימון ואין יכולים לחזור ולזמן למפרע. וכן אם ברכו שנים מהם. אבל אם שכח אחד מהם וברך, השנים יכולים לזמן עם השלישי, אף על פי שכבר ברך יכול לומר: ברוך שאכלנו משלו, והם יוצאים ידי חובת זימון והוא אינו יוצא ידי זימון. שאין זימון למפרע. הגה: ואם האחד זימן עם אחרים, אף שנים הנשארים אינן יכולים לזמן (בית יוסף בשם רשב"א).

משנה ברורה: ואין יכולים וכו' - לומר נברך וכו' דלמאי זימנו זה את זה והרי כבר ברכו בהמ"ז ואין לשון זימון אלא שאחד יזמן השנים שיהיו מוכנין ומזמנין להצטרף יחד לברכת הזימון.

יכול לומר וכו' - דהא באמת מחוייב בזימון הוא שאכל עמהם ביחד אלא שאין לו תקנה משום שכבר בירך ואין זימון למפרע לכן מהני הצטרפותו עכ"פ שיהיו הם יוצאים על ידו.

עם האחרים - היינו שבא לחבורה של שלשה או אפילו שבא לשנים בסוף סעודתם ואכל עמהם מעט.

אין יכולין לזמן - על האחד מפני שכבר יצא ידי חובת זימון מיהו אם נזדמן להם אחד מן השוק יכולין לזמן עליו כשיטעו עמהם דחייב זימון שלהם לא נפקע בשביל אותו שזימן.

^ז עי' שו"ע (או"ח סי' קצח ס"א): שלשה שאכלו והם מברכין, ונכנס אחד שלא אכל, אם נכנס כשאומר המברך נברך שאכלנו משלו, עונה אחריו: ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד. ואם נכנס כשאחרים עונים ברוך שאכלנו משלו, עונה אחריהם אמן. הגה: וכן בכל הברכות שאדם שומע, חייב לענות אמן (טור וב"י בשם בה"ג וסמ"ג) ואם

הם עשרה, אומר: ברוך אלהינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד. וה"ה אם היה שם כשגמרו מלאכול ולא אכל עמהם, כך הוא עונה אחר המברך ואחר העונים.

משנה ברורה: שלא אכל - ואם שתה אפילו לא נצטרף עמהם כלל יכול לומר ברוך שאכלנו וכו' דשתיה בכלל אכילה ומיהו בעשרה לענין הזכרת השם שיאמר ברוך אלהינו שאכלנו משלו וכו' נשאר הפמ"ג בספק ע"ש.

עונה אחריו ברוך וכו' - דאין מן הראוי שיהיה אדם אצל חבורה שמזמנין עצמן ליתן שבח והודיה לו ית' והוא ימנע מזה.

כשאחרים עונים - ר"ל דאז לא יוכל לענות ברוך וכו' כיון שלא שמע מפי המזמן שבקשו לברך.

עונה אחריהם אמן - ככל הברכות שאדם שומע מפי ישראל שצריך לענות אמן אחריו ואם שמע אח"כ מפי המזמן כשחזר ואמר ברוך שאכלנו משלו וכו' צריך לענות עוד הפעם אמן ככל הברכות שאדם שומע מפי אחד וחזר ושמע אותה הברכה מפי השני כתב הט"ז אם נכנס אחר שכבר התחיל המברך לומר ברוך שאכלנו אין צריך לענות אמן אבל כמה אחרונים חולקין ע"ז.

בכל הברכות - בין ברכת המצות בין ברכת הנהנין.

אומר ברוך אלהינו - היינו כששמע להמברך שאמר נברך לאלהינו ואם שמע רק להעונים אומר רק אמן בלבד כנ"ל. וברכת נשואין עונה ברוך אלהינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד שהשמחה במעונו.

ואחר העונים - ר"ל אף שאמר מתחלה עם המסובין ברוך ומבורך וכו' צריך לענות לבסוף אמן ג"כ אחר העונים.

^ה עי' שו"ע (או"ח סי' קפח ס"א): אחר שחתם: בונה ירושלים, יענה אמן אחר ברכת עצמו, מפני שהיא סיום הברכות דאורייתא, דהטוב והמטיב אינה דאורייתא.

משנה ברורה: מפני שהיא סיום וכו' - עיין לקמן בסימן רט"ו.

עי' שו"ע (או"ח סי' רטו ס"א): אין עונה אמן אחר ברכותיו, אלא אחר שתי ברכות או יותר שהם סוף ברכות. ונהגו לענות אמן אחר יהללך ואחר ישתבח. הגה: וי"א שאין עונין אמן רק אחר ברכת בונה ירושלים בברכת המזון, כן המנהג פשוט במדינות אלו ואין לשנות. (תוספות ומרדכי ר"פ שלשה שאכלו ומהרי"ק שורש ע"ב /ל"א/) ובמקומות שנהגו לענות אמן אחר יהללך וישתבח, יענה ג"כ אחר ברכת שומר עמו ישראל לעד (ב"י סי' נ"א).

משנה ברורה: אחר ברכותיו - ר"ל אחר כל ברכה מיוחדת שהוא מברך או אפילו אחר שתי ברכות כל שאינם סיום ברכות אין עונה בעצמו אחריהם אמן דאיתא בגמרא כל העונה אמן אחר ברכותיו ה"ז מגונה. והנה מלשון הגמרא משמע דלא עשה בזה איסור רק דהוא מגונה וה"מ דלא עשה בזה הפסק אבל אם בירך על איזה דבר מצוה שרוצה לעשות או ברכת הנהנין דהפסיק בזה בין הברכה לאותו דבר עשה איסור בזה וחוזר ומברך [פמ"ג בסי' נ"א].

שהם סוף ברכות - היינו אחר ברכת שומר עמו ישראל לעד [או אחר הפורס סוכת וכו' שאומרים בשבת] שהוא גמר ברכות ק"ש או אחר ברכת בונה ירושלים שהוא גמר ג' ברכות ראשונות שהם מן התורה ולא אחר ברכות ראשונות דעריבת ודשחרית שאף שהם שתי ברכות הלא אינם בסוף הענין ואמן לא שייך אלא בגמר וסילוק הענין.

אחר יהללך וכו' - ואף על גב דאין עונין אמן אחר עצמו אלא דוקא אחר שתי ברכות סמוכות מ"מ הני מקרי סמוכות דיהללך סמוכה להברכה שלפני הלל וישתבח סמוכה לברוך שאמר דהא אסור להפסיק ולהשיח בין ברוך שאמר לישתבח ובין ברכה שלפני הלל ליהללך [ופסוקי דזמרה שאומרים ביניהם לא מקרי הפסק] משא"כ בברכה אחרונה שאחר ברכת הנהנין אף על גב דאיכא ג"כ שתי ברכות אחת לפניה ואחת לאחריה כיון שאין לה אחיזה עם ברכה ראשונה שהרי רשאי להפסיק ולדבר בין הטעימה

שאחר ברכה ראשונה לבין ברכה אחרונה היא ברכה אחרונה כברכה מיוחדת.

בונה ירושלים - מפני שהוא סוף ברכות שהם מדאורייתא דברכת הטוב והמטיב היא מדרבנן וכדי להראות שחילוק יש ביניהם לכך עונים אחריה אמן.

שומר עמו וכו' - אבל אין עונין אחר יראו עינינו שמברך בעצמו כי היא אינה שייך לברכת ק"ש והיא כברכה מיוחדת.

ט עי' שו"ע (או"ח סי' קפח ס"ב): אמן זה יאמרנו בלחש, כדי שלא ירגישו שברכת הטוב והמטיב אינה דאורייתא ויזלזלו בה. הגה: ונראה דדוקא כשמברך לבד ואין עונין אמן אחר שאר ברכות. אבל כשמזמנין, עונין עליו כשאר אמן שעונין על ברכות הראשונות, ואף על גב דהמברך עונה ג"כ מ"מ אינו ניכר כל כך, הואיל ואחרים עונין ג"כ עמו. וכן המנהג במדינות אלו לאומרו בקול רם אפי' המברך עצמו, כשמזמנין, ואולי הוא מהאי טעמא.

משנה ברורה: ונראה דדוקא וכו' - ויש מיישבין המנהג מטעם אחר שלא חששו לזלזול ברכה רביעית אלא בימיהם שהיו הפועלים הולכים למלאכתם כששומעים אמן שאחר בונה ירושלים (שלא חייבו חכמים בברכה רביעית מפני בטול מלאכתו של בעה"ב) לכך היה צריך לענות אמן בלחש כדי שלא ישמעו הפועלים ויכירו שברכה רביעית אינה מן התורה ויבואו לזלזל בה אף שלא במקום בטול מלאכת בעה"ב אבל עכשיו שגם הפועלים מברכים ד' ברכות כמ"ש בסימן קצ"א אין לחוש לזה ולפי טעם זה בין כשמברך בזימון ובין כשמברך ביחידי יכול לענות אמן בקול רם וכמדומה שכן המנהג. לא יאמר בונה ירושלים אמן בנשימה אחת רק ימתין קצת אחר תיבת ירושלים ואח"כ יאמר אמן כדי שלא יהא משמע שגם האמן מסיום הברכה הוא.

י עי' שו"ע (או"ח סי' קצד ס"ג): ג' שאכלו כאחד ואין אחד מהם יודע כל בהמ"ז, אלא אחד יודע ברכה ראשונה ואחד השנייה ואחד השלישית, חייבים בזימון וכל אחד יברך הברכה שיודע, ואף על פי שאין בהם מי שיודע ברכה רביעית אין בכך כלום. אבל לחצאין אין לברך, אם האחד אינו יודע כי אם חצי הברכה, שאין ברכה אחת מתחלקת לשתיים.

משנה ברורה: ואין אחד מהם יודע - דאי אחד מהם יודע כל ברכת המזון בודאי נכון שהוא יברך כל הברכות ויוציאם ידי חובתם ולא לחלק בהמ"ז לפרקים פרקים.

ברכה ראשונה - היינו לבד מברכת נברך שצריך המזמן לומר בתחלת ברכת הזימון.

וכל אחד יברך - ר"ל ויכוין להוציא את חבריו.

אין בכך כלום - דברכת הטוב והמטיב לאו דאורייתא היא ולפיכך אינה מעכבת להשלש ברכות ומשמע מזה דבאחת משלש ברכות הקודמים אם אין אחד מהם שיודע אותה מעכב שלא יברכו כלל דברכות מעכבות זו את זו ויש פוסקים שסוברים דאף דמן התורה חייב לברך אותם מ"מ אין מעכבות זו את זו ולפיכך מי שאינו יודע לברך כל הברכות וא"ל לו לקרא לבקי שיוציאו בבהמ"ז צריך לברך עכ"פ הברכה שיודע אותה ולענין דינא אם אכל כדי שביעה דחייב בהמ"ז שלו הוא מן התורה יש להחמיר כשיטה זו ולברך אותה.

י עי' רמב"ם (ברכות פ"א ה"ה)

ונוסח כל הברכות עזרא ובית דינו תקנום, ואין ראוי לשנותם ולא להוסיף על אחת מהם ולא לגרוע ממנה, וכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות אינו אלא טועה, וכל ברכה שאין בה הזכרת השם א ומלכות אינה ברכה אלא אם כן היתה סמוכה לחבירתה.

עי' רמב"ם (ברכות פ"א ה"א): כל הברכות כולן פותח בהם בברוך וחותרם בהם בברוך חוץ מברכה אחרונה של קריאת שמע וברכה הסמוכה לחבירתה וברכת הפירות והדומה לה וברכת עשיית המצות, ומאלו הברכות שאמרנו שהן דרך שבח והודיה יש מהן פותח בברוך ואינו חותרם

בברוך, ויש מהן שהוא חותרם בברוך ואינו פותח בברוך, אלא מעט מברכת המצות כגון ברכת ספר תורה ורואה קברי ישראל מאלו שהן דרך שבח והודיה, אבל שאר ברכות המצות כולן פותח בהן בברוך ואינו חותרם. [ראב"ד] כל הברכות כו' עד כגון ברכת ס"ת. כתב הראב"ד ז"ל /א"א/ ומה חסרה לו זו המדה ולא מצא ממנה אלא מעט והנה קידוש והבדלה שהן שבח והודאה ופותח וחותרם בברוך אלא שאין הדבר תלוי אלא במטבע ארוך לפי מה שיש בה להאריך האריכות וחתמוה עכ"ל.

י עי' שו"ע (או"ח סי' קסז סט"ז): אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפי רוב העונים.

משנה ברורה: אין הבוצע וכו' - היינו אם הוא מוציאם ידי חובתם בברכה.

אמן מפי רוב וכו' - שגם עניית אמן מכלל ברכה היא אבל המיעוט המאריכין יותר מדאי א"צ להמתין עליהם שכל המאריך באמן יותר מדאי אינו אלא טועה.

י עי' שו"ע (או"ח סי' קכד ס"ח): לא יענה אמן חטופה, דהיינו כאילו האל"ף נקודה בחטף. וכן שלא יחטוף וימהר לענות אותו קודם שיסיים המברך. וכן לא יענה אמן חטופה, דהיינו שמחסר קריאת הנו"ן ואינו מוציא בפה שתהא ניכרת. (גם לא יפסיק באמצע המלה) (ב"י בשם הערוך). ולא יענה אמן יתומה, דהיינו שהוא חייב בברכה אחת וש"צ מברך אותה וזה אינו שומעה, אף על פי שיודע איזו ברכה מברך הש"צ, מאחר שלא שמעה, לא יענה אחריו אמן, דהוי אמן יתומה. הגה: ויש מחמירין דאפילו אינו מחויב באותה ברכה, לא יענה אמן אם אינו יודע באיזה ברכה קאי ש"צ, דזה נמי מקרי אמן יתומה (טור בשם תשב"ץ). ולא ימתין עם עניית האמן, אלא מיד שכלה הברכה יענה אמן (אבודרהם). ולא יענה אמן קצרה, אלא ארוכה קצת, כדי שיוכל לומר: אל מלך נאמן. ולא יאריך בה יותר מדאי, לפי שאין קריאת התיבה נשמעת כשמאריך יותר מדאי.

משנה ברורה: בחטף - פי' בשו"א וה"ה שלא יאמר אמן בשאר נקודות בשור"ק או בחול"ם וכה"ג כי בכל זה אין משמעות פירושו לשון האמנת דברים אלא יקרא האל"ף בקמ"ץ גדול.

קודם שיסיים - ר"ל שימתין עד שיסיים הש"ץ כל התיבה אחרונה לגמרי ויש אנשים שמתחילין לענות בעוד שהש"ץ עומד עדיין בחצי תיבה אחרונה וזה אסור.

שהוא חייב - דעת המחבר דדוקא אם רוצה לצאת באיזה ברכה שהוא חייב כגון שרוצה לצאת ידי תפלה וקידוש וכה"ג אבל אם אינו חייב כגון שכבר התפלל לעצמו אף דמצוה לכל אדם לשמוע חזרת הש"ץ מ"מ אין עליו חיוב בעצמיות הברכה וכ"ש אם האמן הוא מסתם ברכות דעלמא מותר לדעת המחבר לענות אף שהוא אינו יודע על איזה ברכה הוא עונה רק ששמע לאחרים שעונים והרמ"א בהג"ה פליג ואוסר אפילו בכל הברכות אם אינו יודע על איזה ברכה הוא עונה.

אף על פי שיודע - וכגון שהוא מכיר לפי סדר הברכות או שחיסר משמוע רק סוף הברכה.

אם אינו יודע וכו' - ואם יודע על איזה ברכה הוא עונה מותר לענות בכל הברכות אפילו בחזרת הש"ץ כיון שכבר התפלל ואינו מחויב בעצם הברכה ויש מאחרונים שמחמירין בחזרת הש"ץ וס"ל דמכיון דתיקון רבנן שיחזור ש"ץ התפלה אפילו כולם התפללו כאלו מחויבים באותה ברכה קרינן להו ואין להם לענות אפילו יודע באיזה ברכה קאי הש"ץ אם לא שמע סיום הברכה מהש"ץ גופא ויש לחוש לזה לכתחילה ליזהר לשמוע כל ברכות י"ח מפי הש"ץ גופא וגם בלא"ה מצוה לכיון לשמוע ברכת הש"ץ וכדלעיל בס"ד אבל בדיעבד אפי' אם לא שמע רק שידע איזה ברכה מ"ח מסיים הש"ץ יענה אמן כיון שכבר התפלל בעצמו.

מיד - ותוך כדי דבור כדיבור דמי ושיעור תוך כ"ד הוא מחלוקת הפוסקים ו"א שלשה תיבות ו"א ארבעה תיבות וביותר מזה לא יענה כלל דהוי בכלל אמן יתומה ובצבור ק"ל דעד שכלו רוב הצבור לענות אמן הוא עדיין בכלל הברכה ומותר לכ"א לענות עמהם ועיין בס"ח ובביאור הלכה.

שכלה הברכה - ואם הש"ץ מאריך בניגון של ואמרו אמן יאמרו הקהל אמן מיד כי הניגון הוי הפסק ודוקא אם מאריך הרבה בניגון. ודוקא לענין קדיש שכבר כלה עצם הבקשה אחר תיבת בזמן קריב או אחר תיבת דאמירן בעלמא אבל אם הש"ץ מאריך בשאר ברכה בסופה באיזה ניגון לא יענה אמן כ"ז שלא סיים את עצם התיבה של הברכה.

אמן קצרה - מפני שנראה שדומה עליו כמשא אלא כדי שיוכל וכו' כי זהו פירושו של אמן וכו' בס"ו והוא ר"ת שלה.

י' עי' רמב"ם (מעשר פ"ה ה"א): מותר להאכיל את העניים ואת האורחים דמאי וצריך להודיען, והעני עצמו והאורח אם רצו לתקן מתקנין.

דרך אמונה: מותר להאכיל את העניים כו'. ואין נ"מ בין עניי אותה העיר לעניי עיר אחרת ואין זה פורע חובו מדמאי אף על גב שהתורה חייבתו לפרנס את העניים דבצדקה הקילו וכן באורחים מפני מצות הכנסת אורחים הקילו ומותר אפי' להאכילם לתוך פיהם בלי מעשר.

ואת האורחים. היינו אורח שמארחו מפני דרכי שלום ואפי' אם הם עשירים במקומם כיון שהם עתה אכסנאים דינם כעניים [מיהו אם אין צריכין לכך אלא שבעה"ב ביקשם שיבואו ובאו מפני כבודו נראה שאינם בכלל אורחים ולא התירו להם לאכל דמאי עד שיעשרו ובהכי מיירי ההיא בפ"ט ה"ז י' י"א] ואם לן שם האורח שהוא עשיר אם יש עמו מלוים הוי כקבוע ואסור לו דמאי אבל אם אין עמו מלוים מותר לו אף שלן ויש מתירין תמיד אף שלן וי"א שאין להתיר באורחים ולא התירו אלא בחיל המלך שמטיל על הצבור לפרנסם. ומחנה ישראל היוצאת למלחמה לכ"ע אוכלין דמאי וא"צ לעשר כמש"כ רבנו בפ"ו ממלכים ה"ג וגם מה שנשאר מהם והכניסוהו לעיר כבר נפטר מדמאי אבל מה שהביאו עמהם לדרך מן העיר כבר נתחייב בדמאי.

האורחים. משמע מדברי רבנו דדוקא באורחים ישראלים אבל בגוים אין להתיר דהוי כפורע חובו מדמאי אבל יש ראשונים שמתירים באורחים ובחיל המלך גוים ואפי' לנו וכ"ז דוקא בנותן לו בחנם אבל במוכר לו חייב לעשר בכל גווני כדלקמן.

וצריך להודיען. שזה לא מעושר שאם ירצו להחמיר על עצמן ולעשר יעשרו.

והעני עצמו והאורח. ואין נ"מ בין אם העני והאורח ת"ח או ע"ה שגם אם הוא חבר מותר לו מדינא לאכול בלי מעשר שלא גזרו עליהן ואפי' נותנין לו הרבה וכן מותר לעניים לקנות דמאי מע"ה ואוכלין בלי מעשר אבל אם העני נתנה לעשיר חייב לעשר ואסור לעני למכור דמאי אפי' לחבר שאין שולחין ומוכרין דמאי אפי' לחבר אלא כשמשפיע במדה גסה כדלקמן פ"ה ה"ב וכן עני או אכסנאי שעשה עיסה מהדמאי ונתן החלה לכהן עשיר חייב לתקנה דמאי משלו לפני שנותנה לכהן אבל אם הכהן עני א"צ לעשרה ויכול לאכלה דמאי.

והאורח. וכ"ז לא התירו אלא להאכילם בחנם אבל אסור לחבר למכור דמאי לעניים ולכן אסור להאכיל לפועליו שחייב במזונות דמאי אף על גב שהם עניים ואין נ"מ בין עושין בשכרן או עושין בסעודתן ודעת הגר"א שאסור להאכיל את פועליו עניים דמאי אפי' אינו חייב במזונות כיון שאינו נותן להם אלא בשביל שעושין עמו וי"א דלא מקרי אורח אלא בבא מעיר אחרת ולא בבן עירו. והנותן

דינר לפועליו שחייב להם מזונות ואמר להם לכו ואכלו בדינר זה אף על פי שהן אוכלין שלא מעושר אינו חושש אבל אם אמר להם צאו ואכלו מחנוני פלוני ואני פורע אם לא הקדים לו דינר אף על פי שייחד לו דינר מותר ואם הקדים לו דינר אסור ודוקא כשא"ל יהא דינר זה בידך עד שתאכיל לפועלים ואני אחשוב עמך אבל אם נתנו לו להוציאו עכשיו אם יצטרך לו יש מתירין ויש אוסרין ואם החנוני חרש פלוגתא היא בירושלמי.

אם רצו לתקן מתקנים. משמע שאם הפרישו חל ההפרשה ואף עניים ואכסנאים אסורין לאכול התרומה והמע"ש שהפרישו [וכן הא דמזמנין על הדמאי אם אכל תרומה"ע או מע"ש של דמאי חוץ לחומה אין מזמנין עליו] כ"כ בחזו"א אבל הרמב"ן כתב דעניים מותר להן לאכול תרומה"ע של דמאי טמא וא"כ ה"ה לזרים ומע"ש חוץ לחומה מותר להן.

י' עי' רמב"ם (תרומות פ"ג ה"ג)

ישראל שהפריש מעשר ראשון כשהוא שבלים קודם שידוש ויפריש תרומה גדולה ונתנו ללוי, אין הלוי חייב להפריש ממנו תרומה גדולה אחר שידושנו אלא תרומת מעשר בלבד, אבל אם דש ישראל והפריש המעשר מן הדגן קודם שיפריש תרומה גדולה [ונתנו ללוי חייב הלוי להפריש ממנו תרומה גדולה] ותרומת מעשר מאחר שנעשה דגן נתחייב בתרומה שנאמר ראשית דגן.

דרך אמונה הלכות תרומות פ"ג ה"ג

ישראל שהפריש מעשר"ר. וה"ה כהן ולוי שהקדימו מעשר"ר בשבלים פטורין מתר"ג.

כשהוא שבלים. דק"ל לקמן פ"ה ה"ד שאם הפריש קודם גמר מלאכה תרומתו תרומה אף על גב דאסור לעשות כן לכתחלה מ"מ ילפי' מקרא דתרומתו תרומה דיעבד וה"ה דמעשרותיו מעשרות בין מעשר"ר בין מע"ש וקמ"ל כאן שאם הקדים המעשר"ר לפני התרומה פטור מתר"ג ומ"מ אסור לעשות כן שגורם להפסיד לכהן כמ"ש רבנו בסמוך ה"ד אבל אינו עובר על הלאו של מלאכתך ודמעתך לא תאחר כיון שעדיין לא הגיע זמנה וי"א שעובר ג"כ על הלאו.

שבלים. וה"ה בכל מין קודם גמר מלאכה שלו המבואר בפ"ג ממעשר.

קודם שידוש. ר"ל כל גמר הדישה דהיינו הזריה לרוח והעמדת כרי והמירוח שהוא גמר הדישה דאז מתחייב כמ"ש בפ"ג ממעשר ה"ג והא דנקט דישה מילתא פסיקא נקט משום דיש דברים דהדישה לבד הוא גמר מלאכתן כמו הבצלים משיסיר הקליפות והקטניות משיכבד שהוא הדישה שלהן וזה מחייבו כמ"ש רבנו שם ולכן נקט דישה.

אין הלוי חייב. וה"ה שאין ישראל חייב להפריש ע"ז תר"ג דילפי' בגמ' מקרא מדכתיב והרמותם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר מעשר מן המעשר אמרתי לך ולא תר"ג ותרומה"ע מן המעשר.

להפריש ממנו. ודוקא המעשר"ר פטור מתר"ג אבל שאר הכרי שנשאר ביד ישראל פשיטא דחייב בתר"ג.

אחר שידושנו. אף על גב דגם קודם שידושנו טבול דשמו טובלו כדבסמוך כתב רבנו אחר שידושנו משום שהתרומה"ע הוא מוכרח להפריש דוקא אחר שידושנו כדבסמוך ה"ד.

אלא תרומת מעשר בלבד. ואין נ"מ אם הלוי הפריש התרומה"ע לפני מירוח או אחר מירוח או שהפריש התרומה"ע ממקום אחר על אלו לעולם פטור מתר"ג ואפי' דיעבד אם הפריש תרומה אין תרומתו תרומה.

תרומת מעשר בלבד. ומ"מ י"א דעד שלא הפריש התרומה"ע יכול לעשותו תר"ג על מקום אחר אף שהוא עצמו פטור מתר"ג וילפי' לה מקרא ויתבאר בע"ה בפ"ה ה"ג.

אבל אם דש ישראל. היינו שמירח וכו' ומשמע אף על פי שלא ראה פני הבית עדיין וכן דעת כמה ראשונים אבל י"א דדוקא אם ג"כ ראה פני הבית ואח"כ הפריש אז חייב ויש להסתפק אם הוקבע בשאר הדברים הקובעים מדרבנן דלקמן פ"ג ממעשר ה"ג אם מחייב מדרבנן.

ונתנו ללוי. וה"ה לא נתנו ללוי כגון אלו הפטורין מנתינה.

חייב הלוי. ואם הפריש תרומה ונתן לכהן ולא הפריש תרומה אם הכהן יכול לעשות את חלק מהתרומה עצמה ג"כ תרומה או צריך להפריש עלי דוקא ממקום אחר עמש"כ בפ"ו מביכורים ה"ז.

שנא' ראשית דגן. אלמא דגן דהוא המירוח הוא המחייב וכיון שכבר חל עליו חיוב תו לא פקע וילפי' לי בגמ' מקרא דאחר שכבר נתחייב מה"ת תו לא פקע. ו"א דמעשר שני או מעשר עני שהקדימו בשבילים פטור מתרומה וממעשר ראשון דילפי' כולו ממעשר שהקדימו בשבילין דפטור מתרומה ואם הקדימו בכרי יתבאר בע"ה בפ"ה ה"ג ובפ"ט ממעשר ה"ו. ו"א שאם הקדים מע"ש בשבילים ומירחו בעודו מע"ש לפני שפדהו לכר"ע פטור מתרומה וממעשר דהוי כמירוח הקדש דפוסר דמע"ש ממון גבוה הוא ודעת הגר"א דדוקא כה"ג פטור אבל אם נפדה קודם מירוח חייב.

טו ע"י שו"ע (יו"ד סי' רסח ס"ב): כשבא להתגייר אומרים לו: מה ראית שבאת להתגייר, אי אתה יודע שישאל בזמן הזה דחופים סחופים (פי' אבודים וסחופים מן מדוע נסחף אבירך (ירמיה מו, טו)) ומטורפים, ויסורים באים עליהם. אם אמר: יודע אני ואיני כדאי להתחבר עמהם, מקבילין אותו מיד ומודיעים אותו עיקרי הדת שהוא יחוד ה' ואיסור עבודת כוכבים, ומאריכין עמו בדבר זה, ומודיעים אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות, ומודיעים אותו מקצת עונשין של מצות, שאומרים לו: קודם שבאת למדה זו אכלת חלב אי אתה ענוש כרת, חללת שבת אי אתה סקילה, ועכשיו אכלת חלב אתה ענוש כרת, חללת שבת אתה חייב סקילה. ואין מרבין עליו ואין מדקדקין עליו. וכשם שמודיעים אותו ענשין של מצות כך מודיעים אותו שכרן של מצות, ומודיעים אותו שבעשיית מצות אלו יזכה לחיי העוה"ב, ושאינן שום צדיק גמור אלא בעל החכמה שעושה מצות אלו ויודעם. ואומרים לו: הוי יודע שהעולם הבא אינו צפון אלא לצדיקים, והם ישראל וזה שתראה ישראל בצער בעולם הזה, טובה היא צפונה להם שאינם יכולים לקבל רוב טובה בעוה"ז כעובדי כוכבים, שמא ירום לבם ויתעו ויפסידו שכר עולם הבא, ואין הקדוש ברוך הוא מביא עליהם רוב פורענות כדי שלא יאבדו, אלא כל העובדי כוכבים כלים והם עומדים. ומאריכין בדבר זה כדי לחבבן. אם קבל, מלין אותו מיד וממתנינים לו עד שיתרפא רפואה שלימה ואח"כ מטבילין אותו טבילה הוגנת בלא חציצה. (ו"א שיגלח שערותיו ויטול צפרני ידיו ורגליו קודם טבילה) ושלשה (תלמידי חכמים) עומדים על גביו ומודיעים אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות פעם שנייה, והוא עומד במים. ואם היתה אשה, נשים מושיבות אותה במים עד צוארה, והדיינים מבחוץ, ומודיעין אותה מקצת מצות קלות וחמורות, והיא יושבת במים, ואח"כ טובלת בפניהם והם מחזירים פניהם ויוצאין, כדי שלא יראו אותה כשתעלה מהמים, ויברך על הטבילה אחר שיעלה מן המים, וכיון שטבל הרי הוא כישוראל, שאם חזר לסורו הרי הוא כישוראל מומר שאם קדש קדושו קדושין.

מאיר הדעה: מה ראית שבאת כו' – שאם הוא יפוש ולא יתגייר, אין בזה שום חסרון, וקשים גרים לישראל כנגעים [פי' רש"י: שאוחזין מעשיהם הראשונים ולומדים ישראל מהם או סומכין עליהם באיסור והיתר]. (ט"ז, ש"ך), וגם שלא יאמר לאחר מכאן "אלו ידעתי לא הייתי מתגייר" ואם לא הודיעוהו אינו מעכב (ש"ך).

ואין מרבין עליו - הזכרת העונשים (ש"ך).
ואין מדקדקין עליו - כלומר אף באותן מקצת עונשין אין להודיעו כל דקדוקי עונשין אלא מודיעין אותו דרך כלל "קודם שבאת למדה זו אכלת חלב, אי אתה ענוש כרת, חללת שבת, אי אתה ענוש סקילה, ועכשיו אכלת חלב כו'".
ואין להודיעו כל הדקדוקים והחומרות שיש באיסור חלב ואיסור שבת, דשמא כוונתו לשמים (ש"ך).

וממתנינים לו כו' - כיון שהמילה קשה עליו מלין תחילה ואם פוש, אין בזה חסרון, אבל אם טבל תחילה, הרי זה גר (ט"ז).

עד שיתרפא - דהמים מקלקלים המכה קודם שנתרפאית כראוי (ט"ז).

בלא חציצה כו' - כל דבר שחוצץ בטבילת נשי ישראל חוצץ בגר, וע"י לעיל (סי' קצח) דבר החוצץ בטבילה. וכן צריך מקוה הכשר לטבילת נדה כדלעיל (סי' רח) (ש"ך), ושיברך שהחיינו דבאותה שעה נגמר גירותו (פ"ת).

ו"א שיגלח כו' - אפי' אין חציצה בשערותיו, כגון שיחוף ויסרוק היטב או יגוז מקצת שערותיו הקשורים וחוצצין, אעפ"כ יגלח כל שערותיו, משום שנכנס לכלל יהדות, וכן המנהג במומרים כשחוזרים לדת ישראל, ובדיעבד אם לא גילח שעריו רק שאין דבר חוצץ הוי טבילה כשרה (ש"ך).

בפניהם - אם לא טבלה בפניו ב"ד צריך שיודיעוהו פעם שנית מקצת מצות ותטבול בפניו ב"ד (פ"ת).

שאם חזר לסורו - פירוש של תיבת "סור" דהיינו סר שלו הוא רע, דהיינו היצר הרע (ט"ז).

י' ע"י רמב"ם (ברכות פ"ב ה"ג): ברכת הארץ צריך לומר הודייה בתחלתה ובסופה וחיותם בה על הארץ ועל המזון, וכל שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ לא יצא ידי חובתו, וצריך להזכיר בה ברית ותורה ולהקדים ברית לתורה, שהברית הזאת שאומרים בברכת הארץ היא ברית מילה שנכרתו עליה שלש עשרה בריתות והתורה כולה נכרתה עליה שלש בריתות שנאמר אלה דברי הברית וגו' מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב אתם נצבים וגו' לעברך בברית וגו'.

י" ע"י שו"ע (או"ח סי' קפט ס"א): שולחן ערוך אורח חיים הלכות בציעת הפת, סעודה, וברכת המזון סימן קפט סעיף א

ברכה רביעית לא יאמר תתברך, ולא יאמר בה החי, כי אם בבית האבל. ואומר בה שלשה מלכיות: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, האל אבינו מלכנו, המלך הטוב. וגו' הטבות: הוא הטיב לנו, הוא מטיב לנו, הוא ייטיב לנו. וגו' גמולות: הוא גמלנו, הוא גומלנו, הוא יגמלנו.

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות בציעת הפת, סעודה, וברכת המזון סימן קפט סעיף א לא יאמר תתברך - שכבר אמר ברוך אתה ה'.

החי - כי בקצת סדורים היה כתוב המלך החי הטוב וכו'. כ"א בבית האבל - וכדלקמיה בס"ב.

ג' מלכיות וכו' - וטעם כל זה הוא דברכת הטוב והמטיב אינו מן התורה אלא שחכמים תקנוה על הרוגי ביתר שניתנו לקבורה ואמרו הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה וקבעוה לברכת המזון מפני שכולה הודאה ושבח על הטובה שהטיב עמנו וגם זו מן הטובות וסמכוה לברכת בונה ירושלים מפני שכשנחרבה ביתר נגדעה קרן ישראל ואינה עתידה לחזור עד שיבוא בן דוד ומפני שכבר סימנו ברכות שהם מן התורה וזו היא מדרבנן לא מקרי זו ברכה שהיא סמוכה לחברתה ולהכי פותחת בברוך [ומה שאין אנו חותמים בה בברוך אף על פי שהיא ברכה ארוכה מפני שמתחלה תקנוה במטבע קצר שלא הוזכר בה אלא הטוב והמטיב לכל ואח"כ הוסיפו בה יתר הדברים] ותקנו בה ג' מלכיות מפני שכבר תקנו להזכיר מלכות בית דוד בבונה ירושלים וכיון שמזכירין מלכות בית דוד היה ראוי להזכיר גם מלכות שמים אלא מפני שאין זה דרך כבוד להזכיר בסמוך ממש מלכותא דשמיא למלכות בור"ד רצו להשלימה ולהזכיר בברכת הטוב והמטיב מלכות כנגדה ואגב שתקנו להזכיר מלכות כנגד ברכת רחם תקנו להזכיר עוד פעם מלכות כנגד ברכת הארץ שלא הוזכר גם בה מלכות (ואף על פי שמעיקר הדין אין צריך בה מלכות שהיא סמוכה לברכת הזן ובה נזכר מלכות) וכיון שאומרים בה ג' מלכיות אומרים בה ג"כ ג' הטבות מפני שעיקר הברכה היא על שם ההטבה דהיינו הטוב והמטיב וכיון שאומרים בה ג' הטבות והיא

ברכת הודאה כמו שכתבנו אומרים ג' כ ג' תגמולות עכ"ל הלבוש.

המלך הטוב - אין לומר אל שבכל יום וכו' דמשמע ח"ו שיש שתי רשויות ואותו אל שבכל יום אנו מברכין אלא יאמר אל בכל יום וכו' ויותר נכון שלא לומר כלל מלת אל שהרי כבר אמר האל אבינו. בבהמ"ז בעה"ב מסיים ונאמר אמן שאין יכול לגזור אומר ואמרו אמן משא"כ בברכת עושה שלום במרומיו שהוא שבח של הקדוש ברוך הוא וכל ישראל מצווין אומר ואמרו אמן. אחר הרחמן יש לענות אמן וכן אחר כל תחנה ובקשה אף על פי שאין בה שם [כל בו ושל"ה]. יאמר ונשא ברכה מאת ה' כלשון הפסוק ישא ברכה מאת ה'. נוהגים לומר בשבת וי"ט ור"ח מגדול ובחול מגדיל ויתר דקדוקים שבנוסח בהמ"ז עיין בא"ר סימן קפ"ז שהאריך בזה.

י' עי' שו"ע (או"ח סי' קפח ס"ז): טעה ולא הזכיר של שבת, אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך אתה ה' מקדש השבת. ואם טעה ולא הזכיר של יום טוב, אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן ימים טובים לישראל לששון ולשמחה את יום חג פלוני הזה ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים. ואם חל יום טוב בשבת, אומר: שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וימים טובים לששון ולשמחה את יום חג פלוני הזה ברוך אתה ה' מקדש השבת וישראל והזמנים. וכל ברכות הללו בשם ומלכות. והא דסגי בהך ברכה, דוקא כשנזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב, אבל אם לא נזכר עד שהתחיל הטוב והמטיב, צריך לחזור לראש בהמ"ז.

משנה ברורה: ולא הזכיר של שבת - ואפילו אם ספק לו אם הזכיר או לא תלינן דמסתמא בודאי לא הזכיר.

אומר ברוך אתה וכו' - ואם אינו יודע נוסח ברכה זו חוזר לראש ואם יודע ההתחלה והסיום אף שאינו יודע שאר הנוסח שבאמצע כראוי אומרה וא"צ לחזור לראש [ט"ז ושל"א] ועיין מה שכתבנו בבה"ל.

ימים טובים לישראל - צ"ל לעמו ישראל.

לששון ולשמחה - ובר"ה אין אומרים לששון ולשמחה גם אין אומרים ודברך מלכנו וכו' וזה נוסחו בא"י אמ"ה שנתן ימים טובים לעמו ישראל את יום הזכרון הזה ואינו חותם בה כמו בר"ח וזהו דעת המ"א שחולק על כנה"ג שמשוה ר"ה לשאר י"ט אבל הרבה אחרונים הסכימו לדעת כנה"ג וע"כ צריך לחתום בא"י מקדש ישראל ויום הזכרון ואם שכח והתחיל הטוב והמטיב ג"כ דעת המ"א דשוב אינו חוזר כמו בר"ח וא"ר חולק עליו וס"ל דחוזר. וביה"כ לענין חולה שצריך לאכול בו וצריך לומר בו יעלה ויבוא כדלקמן בסימן תר"ח ס"י אם פתח בהטוב והמטיב ונזכר שלא אמר יעלה ויבוא אינו צריך לחזור וכמו בר"ח ואם נזכר קודם שהתחיל ברכת הטוב והמטיב י"א דצריך לומר ברוך שנתן ימים קדושים לישראל את יוהכ"פ הזה בלי חתימה וי"א דבזה לא תקנו חכמים כלל נוסח ברכה להשלים הזכרת יעלה ויבוא וכל שלא אמר במקומו שוב אינו חוזר וכן מסתברא.

יום טוב בשבת אומר וכו' - ומיירי ששכח ולא אמר שניהם לא רצה ולא יעלה ויבוא ולהכי צריך לכלול שניהם אבל אם שכח של שבת לבד אומר רק אשר נתן שבתות למנוחה וכן בשכח של יום טוב לבד אומר אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל וכו' [אחרונים].

וכל ברכות הללו וכו' - פי' פתיחת הברכות.

קודם שהתחיל הטוב וכו' - היינו שעומד אחר ברכת בונה ירושלים. ואם נזכר אחר שאמר תיבת ברוך אתה פשוט דחוזר לומר רצה והחליצנו או יעלה ויבוא ואומר אח"כ ובנה ירושלים וכו' ואם נזכר אחר שאמר כבר ברוך אתה ה' מהנכון שיסיים תיכף למדני חקיק כדי שלא יהיה השם לבטלה והוי עדיין כלא סיים הברכה וחוזר לרצה.

עד שהתחיל הטוב וכו' - כתב הח"א ר"ל שאמר ברוך אתה ה' אמ"ה האל זה מקרי התחלה לברכה זו אבל אם אמר רק בא"י אמ"ה יסיים אשר נתן שבתות למנוחה וכו' ואח"כ יחזור ויאמר ברכת הטוב והמטיב ועיין בבה"ל.

לראש בהמ"ז - דכיון דכבר סיים סדר ברכות דאורייתא והסיח דעתו מהם ופתח בהטוב והמטיב דמי לעקירת רגלים בתפלת י"ח דחוזר לראש אם טעה באיזה דבר. ואם טעה בברכה רביעית כגון שלא אמר בה שם ומלכות אף על פי שכבר גמר אותה אינו חוזר אלא להטוב והמטיב שהיא ברכה בפני עצמה [מ"א ושל"א].

י' עי' שו"ע (או"ח סי' קפח ס"ז): אם טעה ולא הזכיר בה של ר"ח, בין ביום בין בלילה, אומר: ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון, ואינו חותם בה, והוא שנזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב. אבל אם לא נזכר עד שהתחיל הטוב והמטיב, אינו חוזר מפני שאינו חייב לאכול פת כדי שיתחייב לברך בהמ"ז. וחווה"מ דינו כר"ח. הגה: ואפשר דמ"מ יש לאמרו בתוך שאר הרחמן, כמו שנתבאר לעיל גבי על הנסים סי' קפ"ז. ואולי יש לחלק כי ביעלה ויבא יש בו הזכרת שמות ואין לאומרו לבטלה, כן נראה לי וכן נוהגין. אם חל ר"ח בשבת, והזכיר של שבת ולא הזכיר של ר"ח, ולא נזכר עד שהתחיל הטוב והמטיב, אינו חוזר. ואם שכח של שבת ונזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב, כולל ר"ח עם שבת ואומר: שנתן שבתות למנוחה וראשי חדשים לזכרון. ואם פתח בהטוב והמטיב, חוזר לראש בהמ"ז ומזכיר של שבת ושל ר"ח. ויש מי שאומר שאם שכח של שבת ור"ח ונזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב, אומר: שנתן שבתות למנוחה וראשי חדשים לזכרון, וחותרם בשל שבת ואינו חותרם בשל ר"ח.

משנה ברורה: אומר ברוך שנתן - עיין בבה"ל שביררנו בשם רוב הפוסקים דגם אותה צ"ל בשם ומלכות.

מפני שאינו חייב וכו' - דדוקא בשבת וביר"ט שמחויב לאכול דוקא פת וא"כ חיוב ברהמ"ז קבוע הוא בימים האלה לכן תקינו רבנן לעיכובא ג"כ להזכיר שם מעין המאורע וכמו בתפלה אבל בר"ח אף על גב שאסור להתענות בו מ"מ אינו מחויב לאכול דוקא פת וא"כ אין חיוב ברהמ"ז קבוע בו ולהכי לא תקנו חכמים הזכרת מעין המאורע שלו לעיכובא בבהמ"ז וע"כ אם שכח אין צריך לחזור וכתב המ"א דה"ה ביום טוב יותר מסעודה אחת ביום וסעודה אחת בלילה שמחויב לאכול אם אכל ושכח להזכיר מעין המאורע בבהמ"ז אינו צריך לחזור כמו בר"ח אם לא כשלא אכל הסעודה בלילה שמחויב לאכול ביום שתיים כדלקמן בסימן תקצ"ט דאז אפילו בסעודה שניה חוזר [פמ"ג].

וחווה"מ דינו כר"ח - לענין שאין צריך לחזור וה"ה לענין שאם נזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב אומר בא"י אמ"ה שנתן מועדים לעמו ישראל לששון ולשמחה ואינו חותרם כמו בר"ח.

אינו חוזר - כמו בכל ר"ח כששכח ואף על גב דבההוא יומא לא סגי דלא אכיל פת ההיא משום שבת היא ולא משום ר"ח דאכילת פת בר"ח ליכא חיובא ושל שבת הרי הזכיר.

ואם שכח גם של שבת - כצ"ל. וכן הגירסא בש"ע של עולת תמיד ובשכח של שבת לבד בודאי אין צריך לכלול גם של ר"ח בברכה זו כיון שכבר הזכיר ר"ח ביעלה ויבוא. ומ"מ אם לא נזכר עד לאחר שפתח בהטוב והמטיב וחוזר לראש בהמ"ז בשביל הזכרה של שבת אז צריך לומר עוד הפעם גם יעלה ויבוא דבהמ"ז הראשון נתבטל לגמרי.

ואינו חותרם בשל ר"ח - כדלעיל דליכא חתימה בר"ח ואף על גב דהכא מזכיר השם בחתימה בלא"ה משום שבת מ"מ אינו כדאי להזכיר דהזכרת השם הוא על שניהם ומ"מ לדינא מסקי האחרונים דזכיר בחתימה גם ר"ח מטעם דבלא"ה הרבה פוסקים ס"ל דגם בכל ר"ח צריך לחתום בברכה כמו ביום טוב ואף על פי שאין אנו נוהגין כוותייהו

משום חשש ברכה שא"צ הכא דבלא"ה חותם בברכה בשביל שבת שפיר דמי לומר מקדש השבת וישראל וראשי חדשים.

ע"י שר"ע (אר"ח סי' תכד ס"א): שולחן ערוך אורח חיים הלכות ראש חודש סימן תכד סעיף א' מזכירין יעלה ויבא בברכת המזון, ואם לא אמר אין מחזירין אותו. ואם נזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב, אומר: ברוך שנתן ראש חודש לעמו ישראל לזכרון. הגה: וע"ל סימן קפ"ח סעיף ז'.

משנה ברורה סימן תכד

אין מחזירין אותו - דאין חיוב לאכול פת בר"ח וא"כ אי בעי לא הוי אכיל פת ולא נתחייב כלל בברכת המזון.

ואם נזכר וכו' - עיין לעיל סימן קפ"ח בביאור הלכה דצ"ל בשם ומלכות עיין שם ועיי"ש עוד בסעיף י' לענין אם בירך לאחר שיצא ר"ח דצריך להזכיר של ר"ח בבהמ"ז דבתר התחלת הסעודה אזלינן שהיה בר"ח. וכתב עוד המג"א בסי' ת"ט דאם התפלל ערבית שלאחר ר"ח אפילו התפלל מבעוד יום שוב אינו מזכיר אח"כ בבהמ"ז של ר"ח שהרי עשאו חול בתפלתו אבל אם הוא לא התפלל אף על פי שהצבור כבר התפללו אינו נמשך אחריהם וצריך להזכיר ר"ח בבהמ"ז בד"א שאינו נמשך אחר הקהל אלא במקום שכבר התחיל לאכול מקודם אבל אם התחיל לאכול אחר שהתפללו הקהל מעריב אפילו התפללו מבעוד יום אינו מזכיר של ר"ח בבהמ"ז. וכ"ז בשהתפלל עכ"פ מנחה אבל אם לא התפלל עדיין מנחה אפילו מתחיל לאכול אחר תפלת מעריב של הקהל נמי צריך להזכיר של ר"ח בבהמ"ז דליכא למימר שימשך אחר הקהל שהרי ע"כ ר"ח הוא אצלו שהרי לא התפלל עדיין מנחה וצריך ע"כ להזכיר ר"ח בתפלת המנחה. וה"ה איפכא אם הקהל התפללו בערב ר"ח מעריב מבעוד יום והתחיל לאכול אחר ערבית אף על פי שהוא לא התפלל ערבית אעפ"כ מזכיר של ר"ח דנמשך אחרי הקהל מיהו אם הוא לא התפלל מנחה עדיין אינו מזכיר של ר"ח כיון שעתידי להתפלל מנחה של חול כ"ז כתב המ"א והעתיקוהו האחרונים לדינא.

כ"א ע"י שר"ע (אר"ח סי' קצה ס"א): שתי חבורות שאוכלות בבית אחד או בשני בתים, אם מקצתן רואים אלו את אלו מצטרפות לזימון, ואם לאו אינם מצטרפות. ואם יש שמש אחד לשניהן, הוא מצרפן וכגון שנכנסו מתחלה על דעת להצטרף יחד. ויש מי שאומר שאם רשות הרבים מפסקת בין שני הבתים, אינם מצטרפין בשום ענין.

משנה ברורה: רואין אלו וכו' - אפילו כשאוכלים כל אחת על שלחן בפני עצמו.

מצטרפות לזימון - ר"ל אם ירצו יכולין להצטרף ולהוציא אחד את כולם בבהמ"ז.

ואם לאו וכו' - אפילו כשהם בבית אחד ואפילו אם נכנסו מתחלה ע"ד להצטרף יחד.

ואם יש שמש - היינו אפילו הם בשני בתים ואין רואין אלו את אלו.

וכגון שנכנסו וכו' - מסתימת המחבר משמע דאפילו בית אחד ורואין זה את זה ג"כ לא מצטרפי שתי החבורות יחד אא"כ כשנכנסו מתחלה ע"ד זה אבל הרבה אחרונים כתבו דבבית אחד לא בעינן כלל שיכנסו מתחלה ע"ד זה ובכל שרואין זה את זה בלחוד או אפילו באין רואין זה את זה ויש שמש בין שתי החבורות סגי לענין צירוף וכן דעת הגר"א בבאורו ובאדרת אליהו ע"ש.

רשות הרבים וכו' - כתב הט"ז לאו דוקא ר"ה ממש שהוא רחב ט"ז אמות דה"ה כשיש שביל היחיד מפסיק בינתים ואפשר דדוקא כשהוא קבוע גם בימות הגשמים.

בשום ענין - היינו אפילו כשהן רואין זה את זה ויש שמש המשמש לשניהן.

כ"ב ע"י שר"ע (אר"ח סי' קצג ס"ד): שלשה שישבו לאכול וברכו ברכת המוציא, אפילו כל אחד אוכל מכרו ואפילו לא אכל עדיין כזית פת, אינם רשאים ליחלק.

משנה ברורה: אינם רשאים ליחלק - היינו אפילו רוצה לגמור סעודתו קודם שיגמרו האחרים כיון שהחיוב של זימון חל כבר עליו בהתחלת אכילה שלו.

כ"ג ע"י שר"ע (אר"ח סי' קצג ס"ה): ג' שבאו מג' חבורות של שלש שלש בני אדם, ונתחברו אלו השלשה, אם זימנו עליהם במקומם כגון שהפסיקו כל אחד לשנים עד שאמרו הזן, שוב אינם יכולים לזמן אפי' אכלו אח"כ יחד וגמרו סעודתן. ואם לא זימנו עליהם במקומם, חייבים לזמן ואינם רשאים ליחלק ואפילו לא אכלו אלו הג' ביחד משנתחברו.

משנה ברורה: כל אחד לשנים - עיין בביאור הלכה. אפי' אכלו אח"כ - דכבר פרח זימון מינייהו ע"י שזימנו עליהם מקודם ומ"מ בהמ"ז חייבים לברך מתחלת ברכת הזן וכדלקמן בסימן ר"ש בהג"ה.

ואינם רשאים ליחלק - כיון שנועדו עתה יחדו וכל אחד בא מחבורה שכבר נתחייב שם בזימון ואף דנתבאר בס"ו בהג"ה דאסור ליפרד מחבורה של ג' שע"ז מפסיד הזימון שלהם וא"כ היה לכל אחד ואחד לחזור לחבורה שלו ו"ל דמיירי הכא שנתפרדה חבורתם הראשונה א"נ לפי מה דמבואר לקמן בסי' ר"ש בא"ר וש"א דבמקום שיש אונס או הפסד ממון מותר לאחד לגמור סעודתו מקודם שגמרו השנים ולברך בפני עצמו מיירי הכא ג"כ בכה"ג שהיו אלו השלשה מוכרחין למהר ולגמור סעודתן מקודם ולכן אם נזדמנו אלו השלשה ביחד זימנו בפני עצמן.

ואפילו לא אכלו וכו' - וקשה הא קי"ל לעיל סימן קפ"ד דבהמ"ז צריך לברך דוקא במקום שאכל וא"כ כל אחד ואחד צריך לחזור למקום שאכל מתחלה יש מתרצים דהכא מיירי בעקרו בשוגג ממקומם דבזה לא מטרחינן אותו לחזור למקומו לדעת הרמב"ם וכו"ל שם בסעיף א' וכן פסקו שם האחרונים במקום הדחק ובעניננו נמי כיון דכאן יכול לזמן וכשיחזור לשם יברך ביחידי כשעת הדחק דמי ועוד ו"ל דה"ק ואפילו לא אכלו יחד כלומר אלא כל אחד אכל בפני עצמו שלא קבעו דאינם חייבים בזימון כמ"ש ס"ב הכא חייבין כיון שכבר נתחייבו.

כ"ד ע"י שר"ע (אר"ח סי' קעא ס"ד): ממשיכין יין בצנורות לפני חתן וכלה, והוא שיקבלנו בכלי בפי הצנור. וזורקין לפנייהם קליות ואגוזים בימות החמה, שאינם נמאסים. אבל לא בימות הגשמים, מפני שנמאסים. אבל לא גלוסקאות לעולם.

משנה ברורה: ממשיכין יין בצנורות - שעושין משום סימן טוב שימשך שלותן וטובתן ומיירי בצינור של עץ שאינו נמאס.

והוא שיקבלנו - דאל"ה איכא משום הפסד אוכלין. שנמאסין - ואף על פי שאגוזין יש להם קליפה ואין האוכל שבתוכן נמאס מ"מ בימות הגשמים שיש רפש וטיט ומתלכלכין שם נמאסין להגביהן ואיכא הפסד אוכלין. יש מקומות שהנהיגו כהיום לזרוק צמוקין לפני החתן בשבת שלפני חתונתו בשעה שקורין אותו למפטיר ולא יפה הם עושין שרכין הם ונמאסין ע"ז כנ"ל.

לא גלוסקאות - כנ"ל ס"א.

כ"ה ע"י שר"ע (אר"ח סי' קעב ס"א): שכח והכניס משקין לתוך פיו בלא ברכה, בולען ואינו מברך עליהם ברכה ראשונה. הגה: וי"א דמברך עליהם, וכן נראה עיקר (הרשב"א בשם הראב"ד והרא"ש פרק ג' שאכלו וכן דברי הרמב"ם פ"ח מהל' ברכות).

משנה ברורה: בולען - שא"א לפולטן דמימאסי ומיפסדי וגם לסלקם לצד אחד מלוגמיו ולברך כמו בס"ב באוכלין אינו יכול לעשות זה במשקין שא"א לדבר בעוד משקין בפיו

הלכך התירו לו לבולען וכתב בלבושי שרד דאם הכניס מעט בפיו ויכול לברך ע"י הדחק יברך.
ואינו מברך עליהם וכו' - ו"א דכ"ז דוקא כשאין לו יותר משקין לשותות והוא דחוק למשקין הללו אבל אם יש לו יותר יפלוט ולא יהנה בלי ברכה וכן ראוי לנהוג.
ברכה ראשונה - הטעם דמאחר שכבר בלע המשקין כבר נדחה ממנו מצות ברכה ראשונה אבל ברכה אחרונה צריך לברך אם היה כשיעור עיין לקמן בס' ר"י.
ו"א דמברך עליהם - היינו אחר שבלע מברך עליהם הברכה ראשונה ולא דמי להא דק"ל בס' קס"ז ס"ח דאם נזכר אחר שגמר סעודתו שלא בירך אינו מברך דשאני הכא דמאחר שנזכר בעודו בפיו היה עליו אז חיוב ברכה ודומה זה קצת לעובר לעשייתו אלא שלא היה יכול לברך לכן לא נפטר מן הברכה.

וכן נראה עיקר - ודעת רוב הפוסקים כדעה ראשונה שאינו מברך רק ברכה אחרונה אם שתה כשיעור וכן הסכים הא"ר.

^{יב} ע"י שו"ע (או"ח סי' קעב ס"ב): שכח והכניס אוכלין לתוך פיו בלא ברכה, אם הוא דבר שאינו נמאס אם יפלטנו, יפלטנו ויברך עליו. ואם הוא דבר שנמאס, מסלקו לצד אחר ומברך.

משנה ברורה: שאינו נמאס - כגון פולין וכי"ב שהם קשים.

יפלטנו ויברך עליו - כדי שיהא פיו ריקן בשעת הברכה דכתיב ימלא פי תהלתך [גמרא] וכתב האשכול מהא שמעין מאן דמברך ברכה צריך לברך מלא פומיה ולא לגמגם. דבר שנמאס - כגון תותים וענבים.

^{יג} ע"י שו"ע (או"ח סי' קפג ס"א): כוס של ברכה טעון הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ. ואם הוא נקי ואין בו שיורי כוסות, א"צ.

משנה ברורה: טעון הדחה וכו' - וה"ה אם קנחו במפה עד שהוא נקי דשרי.

שיורי כוסות - שיורי יין ששרה בו פת. אינו צריך - וטוב להדיח אפילו כשאין בו שיורי פת אם לא שהוא נקי וצח.

ע"י שו"ע (או"ח סי' קפג ס"ב): יתן היין לתוכו חי, עד שמגיע לברכת הארץ, ואז מוזגו להודיע שבח הארץ. הגה: ו"א דאם היין אינו חזק א"צ למוזגו, וכן נוהגין באלו הארצות. ויוציאו מן החבית לשם ברכה (טור בשם רש"י). ונראה דלדידן שאין לנו הרבה יין, א"צ רק לשפכו מן הקנקן ששומרים בו היין לשם ברכה וחבית לאו דוקא, וכן נוהגין במדינות אלו. וכוס של ברכה ימלאנו שיהא מלא על כל גדותיו.

משנה ברורה: חי - פ' כמו שהוא בלי מזיגה אף שאין ראוי לשתותו כך כמות שהוא.

לברכת הארץ - פ' לתחלת ברכת הארץ. שבח הארץ - שיינה חזק שצריך למוזגה במים ועיין בב"י שכתב דבמדינתו נהגו העולם למזוג במעט מים אף כשאין היינות חזקים ע"ש הטעם.

אינו צריך למוזגו - משום דראוי לשתותו כמות שהוא. לשם ברכה - היינו שיוציאו סמוך לברכה מן החבית לשם ברכה ולא יוציאו מקודם וישתהא בכלי וזהו רק למצוה מן המובחר.

שיהא מלא וכו' - ואף שרגיל לישפך קצת ע"ז לארץ ויש שאין ממלאין אותו כ"כ מטעם זה ואפ"ה שם מלא עליו. ודע דמלא הוא רק למצוה לכתחלה ואינו מעכב אם אך יש בהיין שיעור רביעית וכמו שכתבתי בסימן רע"א במ"ב סקמ"ב ע"ש.

ע"י שו"ע (או"ח סי' קפג ס"ג): צריך לחזור אחר כוס שלם. משנה ברורה: לחזור וכו' - מלשון זה משמע דהוא רק לכתחלה ואין עיכוב בדבר.

שלם - שלא יהיה גוף הכוס שבור ולא פגום בשפתו אפילו חסרון מועט [ובנסדק יש להקפיד לכתחלה אפילו בלא חסרון כלל] וכן אם גוף הכוס שלם רק בסיסו נשבר ג"כ יש להקפיד ואפילו יכול לעמוד על בסיסו אם לא שאין לו אחר יש להקל בכל זה. ובכיסוי כלים אף שלא נעשו לקבלה ג"כ אין להקפיד אם אין לו אחר. כתב המ"א בשם הב"ח ירא שמים לא יברך במצנפת רק ישים הכובע על ראשו ויש שנוהגין ג"כ להתעטף בבגד העליון דכל זה הוא בכלל עיטוף הנאמר בגמרא אצל כוס ברכה וכן נהגו כהנים בישראל בעת בהמ"ז שמשמין הכובע על ראשיהן אפילו כשהוא מברך ביחיד בלי כוס.

^{יד} ע"י שו"ע (או"ח סי' רצח ס"א): מברך על הנר: בורא מאורי האש, אם יש לו וא"צ לחזור אחריו. וה"מ במוצאי שבת, אבל במוצאי יוה"כ ו"א שמחזיר אחריו. הגה: מי שאין לו כוס להבדיל, כשרואה האש מברך עליו, וכן הבשמים.

משנה ברורה: מברך על הנר וכו' - משום דתחלת ברייתו הוי במו"ש כדאמרינן בפסחים דף נ"ד במו"ש נתן הקדוש ברוך הוא דעה באדה"ר וטחן ב' אבנים זו בזו ויצא מהן אור והא דמברכין במוצאי יוה"כ אף כשאין חל במו"ש מפני שהוא כעין הבדלה שכל היום היה אסור להשתמש בזה האור אף לאוכל נפש ולא כמו בשאר יום טוב ועכשיו מותר ולכך דעת ה"א דצריך לחזור אחריו כמו להבדלה.

בורא מאורי האש - דכמה נהורא איכא בנורא לבנה אדומה וירוקה ואם אמר מאור האש דעת הב"ח דלא יצא אפילו בדיעבד. ואם אמר ברא מאורי האש לשון עבר יצא.

וא"צ לחזור אחריו - שאין מברכין אלא לזכר שנברא האור במו"ש וכנ"ל וע"כ יוכל לברך על הכוס אפילו בלא נר ומתי שיזדמן לו אח"כ שיראה אש ויהנה לאור יברך בורא מאורי האש ואך דוקא בליל מו"ש ולא יותר דעבר זמנו וכדלקמן בס' רצ"ט ס"ו.

מי שאין לו כוס וכו' - ואם משער שיזדמן לו כוס בלילה ורוצה ללמוד קודם שיבוא לידו הכוס מצדד הגרע"א בחידושי שו"ע שלא יברך עתה על הנר וטוב יותר שיסדרם על הכוס.

^{טז} ע"י שו"ע (או"ח סי' ר"ז ס"ב): אין מברכין על הריח, אלא אם כן נעשה להריח. הילכך אין מברכין על בשמים של מתים הנתונים למעלה מהמטה, שאינם אלא להעביר סרחונו של מת, אבל נתונים למטה, מברכין, שאני אומר: לכבוד החיים הם עשויים. וכן אין מברכין על בשמים של בהכ"ס ולא על שמן העשוי להעביר את הזוהמא. משנה ברורה: נתונים למטה - היינו לפני מטתו. לכבוד החיים - כדי שיריחו ויהנו.

על בשמים של בה"כ - שמוליק איסטניס לביה"כ להעביר הריח רע אם הולך אדם ומריח מרחוק ריח בשמים אלו א"צ לברך כיון דבעלים לא עשאוהו אלא להעביר הר"ר ואפילו במתכוין להריח נמי אין מברך.

העשוי להעביר וכו' - כגון אדם שגופו מזיע הרבה וצריך לסוך גופו בשמני בשמים להעביר זוהמת הזיעה שריחה רע וכן כשאוכל וידיו מזוהמות מחמת שנגע בידיו באוכלין וסך ידיו בשמן נמי אינו מברך דגם בזה עיקרו להעביר הזוהמא ולא להריח ואין נ"מ בין שמן שנתן לשמן אפרסמון דחשיבא ובכל ענין אין מברך עליהם שום ברכה כיון שלא באו אלא לסלק הזוהמא.

ע"י שו"ע (או"ח סי' ר"ז ס"ה): בשמים של עכו"ם אין מברכין עליהם, לפי שאסור להריח בהם.

משנה ברורה: של עכו"ם - היינו שהוקטרו לעבודת גלולים ועיין בח"א בכלל ס"א אות י"ד מה שכתב בזה.

לפי שאסור וכו' - ואיסור אין מברכין.

ע"י שו"ע (או"ח סי' ר"ז ס"ו): מסיבה של עכו"ם אין מברכין על בשמים שלהם, דסתם מסיבתן לעכו"ם. משנה ברורה: מסיבה - כשמסובין לאכול ולשתות.

דסתם מסיבתן לעכו"ם - ודוקא במסיבה אבל שלא במסיבה מותר לברך אבשמים של עובד גלולים. עי' שו"ע (או"ח סי' רצ"ב): אין מברכין על בשמים של בית הכסא ולא על של מתים (ודוקא) הנתונים למעלה ממטתו של מת, ולא על בשמים שבמסיבות עובדי כוכבים, דסתם מסיבתן לעבודת כוכבים. הגה: ואם בירך על בשמים אלו לא יצא וצריך לחזור ולברך על אחרים (ב"י בשם א"ח). משנה ברורה: של בית הכסא ולא וכו' - דכל זה לאו לריחא עבידי אלא לעבורי ריח הסרחון. למעלה ממטתו - אבל נתונים לפני מטתו מברכין שאני אומר לכבוד חיים הם עשויים.

שבמסיבת עובדי כוכבים - היינו שמסובין לאכילה לסעודה אבל אם לא היו מסובין כלל מותר לברך על בשמים שלהן וכן מסיק הט"ז להלכה בסימן רצ"ח סק"ה ומ"מ כתב לבסוף דטוב לכתחלה לחוש לדעת רבינו יונה דס"ל דסתם בשמים של עובדי כוכבים עומד לבסוף למכרן לע"ג ואין לברך עליהן אם לא במקום שנראה שאין עומד לע"ג כגון שהוא תגר שדרכו למכור אותם לאנשים הרבה או שדרכו לשום הבשמים לתבשיל שלו אז אין איסור לברך עליהם אפילו לדעת ר"י.

עי' שו"ע (או"ח סי' רצ"ב): אין מברכין על נר של מתים, שאינו עשוי להאיר, הילכך מת שהיו מוליכין לפניו נר אילו הוציאוהו ביום והוציאוהו בלילה בנר, אין מברכין עליו.

משנה ברורה: שאינו עשוי להאיר - רק שמדליקין אותן לכבוד המת.

אין מברכין עליו - כיון שגם ביום היו מוליכין לפניו א"כ הוא לכבוד אף על פי שצריכין לו עתה בלילה. וכתב המ"א דה"ה על נר שמדליקין לכבוד החתן אין מברכין.

עי' שו"ע (או"ח סי' קפ"ד ס"ה): עד אימתי יכול לברך, עד שיתעכל המזון שבמעיו, וכמה שיעורו, כל זמן שאינו רעב מחמת אותה אכילה, ומשעה שהתחיל להיות רעב, אף על פי שלא נתעכל עדיין לגמרי, כנתעכל לגמרי דינינו ליה, וכן נמי לענין אכילת פירות ושתיית יין, אם אינו רעב ולא צמא ותאב לאותם פירות, יברך, אם אינו יודע לשער אם נתעכלו.

משנה ברורה: עד אימתי וכו' - אמי ששכח ולא בירך דלעיל קא'.

כל זמן שאינו רעב - דלאח"כ כבר בטל אותה האכילה והפסיד בהמ"ז. ואם רוצה לאכול עתה מחדש דעת המ"א שיחזור ויברך המוציא אפילו לא הסיח דעתו עדיין דכיון שנתעכל המזון הפסיד גם ברכה הראשונה אבל הרבה אחרונים פליגי עליה וסברי דברכה הראשונה לא הפסיד כל שלא הסיח דעתו בינתים.

מחמת אותה אכילה - נראה שבא לאפוקי אם הוא משער שבאותה האכילה לבדה היה כבר שיעור להתעכל והיה חוזר להיות רעב ובעוד איזה משך אכל עוד משארי מיני מזונות ומחמת אלו הדברים אינו רעב ואח"כ נזכר שלא בירך בהמ"ז אחר אכילה הראשונה לא יכול לברך עוד בהמ"ז שכבר בטל אותה האכילה. בד"א שאחר שגמר אכילתו הראשונה הסיח דעתו מלאכול עוד אבל אם היה הכל במשך סעודה אחת כגון מה שרגילין בסעודות גדולות שיושבין כמה וכמה שעות ולפעמים יש שיעור עיכול מאכילת פת שאכלו בתחלה אעפ"כ יוכלו לברך לבסוף ברכת המזון כיון דבתוך משך הזה אוכלין פרפראות וכיסנין ושותין הכל סעודה אחת היא וכלא נתעכל מזון הראשון דמי.

לאותם פירות - לאו דוקא אלא שאינו תאב לשום פירות הוא סימן שלא נתעכל עדיין במעיו.

אם אינו יודע וכו' - וכ"ז כשאכל כל צרכו מהלחם או מהפירות אבל אם אכל מעט וחפץ לאכול עוד אלא שלא היה לו יותר מזה בזה קשה מאד לשער השיעור דכל זמן שאינו רעב כיון שתיכף היה לו ג"כ תאוה אלא שלא היה לו

כתבו הרבה אחרונים דמשערין בזה עד כדי הילוך ד' מילין [שהוא ע"ב מינוט] ועד כדי שיעור זה מחויב לברך שבדאי לא נתעכל אפילו אכילה מועטת בשיעור מועט כזה ויש מן האחרונים שמצדדים דאם אכל אכילה מועטת ושהה קודם שבירך בהמ"ז ואינו יודע לשער אם נתעכל המזון אף שהוא בתוך שיעור ד' מילין יאכל עכ"פ עוד כזית פת ואח"כ יברך בהמ"ז ועל אותו פת שאוכל א"צ לברך המוציא מחדש אם לא הסיח דעתו מלאכול עוד. ומ"מ אם אין לו פת יש לסמוך אסברא ראשונה ולברך בהמ"ז עד שיעור ד' מילין וכנ"ל ועיין בביאור הלכה.

לא עי' שו"ע (או"ח סי' קע"ד ס"ג): שולחן ערוך אורח חיים הלכות בציעת הפת, סעודה, וברכת המזון סימן קע"ד סעיף ג' אם אין לו אלא כוס אחד, מניחו עד לאחר המזון ומברך עליו.

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות בציעת הפת, סעודה, וברכת המזון סימן קע"ד סעיף ג' מניחו וכו' - דאפילו למ"ד בהמ"ז אינה טעונה כוס מ"מ מצוה מן המובחר יש בזה אם יוכל לעשות בכוס כדלקמן סימן קפ"ב ס"א ומ"מ אם הוא צמא לשתות ואין לו שאר משקין מוטב שישתה קודם כדי לצאת גם דעת המרדכי [שהובא ברמ"א לקמן סימן קצ"ז] שסובר דכשתאב לשתות אינו חייב מה"ת לברך בהמ"ז עד שישתה.

לא עי' שו"ע (או"ח סי' רט"ו ס"ב): השומע אחד מישראל מברך אחת מכל הברכות, אף על פי שלא שמע כולה מתחלתה ועד סופה, אף ע"פ שאינו חייב באותה ברכה, חייב לענות אחריו אמר, אבל אם היה המברך אפיקורוס או כותי או תינוק, או היה גדול ושינה ממטבע הברכות, אין עונין אחריו אמר. הגה: ועונין אמר אחר עכו"ם, אם שמע כל הברכה מפיו (הר"י פרק אלו דברים).

משנה ברורה: שלא שמע כולה - אלא שמע רק שמזכיר השם וסוף הברכה חייב לענות אמר אחריו ויש שפוסקים דאפילו לא שמע רק חתימת הברכה צריך לענות אמר [א"ר] ועיין בח"א שהכריח דאפילו דעה הראשונה מודה היכא שיודע על איזה ברכה הוא עונה דצריך לענות וכדלעיל בסימן קכ"ד ס"ח בהג"ה ע"ש.

אף על פי שאינו חייב - ר"ל וכ"ש היכא שהוא עצמו חייב באותה ברכה ורוצה לצאת בברכת המברך בודאי חייב לענות אמר להורות שגם הוא מחזק ומקיים דברי המברך אכן אז בעינן דוקא שישמע כל הברכה מתחלה ועד סוף כדלעיל בסימן ר"ג ס"ג.

חייב לענות - דכתיב כי שם ה' אקרא הבו וגו' ואחז"ל [יומא ל"ז] אמר להן משה לישראל כשאני מברך ומזכיר שם הש"ת אתם הבו גודל לאלהינו בעניינת אמר.

אחריו אמר - איתא במדרש כששומע שאחד מתפלל דבר או מברך לישראל אפילו בלא הזכרת השם חייב לענות אמר. ולכן נתפשט המנהג שעונין אמר אחר הרחמן בבהמ"ז [אחרונים].

אבל אם היה וכו' - מדכייל אפיקורוס וכותי בהדי תינוק וגדול ששינה משמע דחידא דינא אית להו וכי היכי דבתינוק וגדול ששינה אפילו שמע כל הברכה מפיהם לא יענה אמר דהברכה היא לבטלה כן ה"ה באלו ואף על גב דבגמרא אמרינן שאף בכותי עונין אם שמע כל הברכה מפיו היינו קודם שמצאו להן דמות יונה בהר גרזים שהיו עובדין לה אבל אח"כ לא דכונתן להר גרזים ואפיקורוס נמי אין כונתו לשמים אלא לע"ג והגר"א בביאורו פסק דבאלו השנים אם שמע כל הברכה מפיו עונה אחריו אמר.

ושינה וכו' - ודוקא כששינה באופן דלא יצא בהברכה מחמת זה והרי הוא כמברך ברכה לבטלה דאסור לענות אמר אחריו.

שמע כל הברכה - שאין דרך העו"ג לכוין לע"ג כשמזכיר
השם [ונראה דה"ה במי ששמע מאחד שהמיר דתו לע"ג]
ומ"מ דעת הט"ז דאין עליו חיוב לענות בעכו"ם רק רשות.